

RESSENYES I NOTES CRÍTIQUES

[6] ANOIA, Berenguer d', *Mirall de trobar*.

Són ja tres en aquest segle, amb la semipaleogràfica que ara presenta el professor J. Vidal i Alcover, les edicions que s'han imprès del *Mirall de trobar* de Bereguer d'Anoia, breu i àgil compendi de nocions útils de gramàtica i de retòrica —d'il·lustre tradició quant a la doctrina— exemplificades, habitualment, amb selectes citacions de versos de trobadors clàssics. Es podria dir, doncs, que el text en qüestió (del primer terç del segle XIV, aproximadament) ha tingut una certa freqüentació editorial; la relativa assiduïtat d'edicions del *Mirall* és notable (tot i que explicable per les reduïdes dimensions de l'obra) atesos, d'entrada, el gènere al qual pertany el text i la dedicació menys insistent que, en aquest terreny de l'edició de textos, s'ha atorgat a d'altres peces del mateix tipus també produïdes a la Corona d'Aragó; d'aquestes n'hi ha algunes de rellevància per a la història de la cultura literària catalana medieval no inferior, com a mínim, a la del tractadet del mallorquí, que apareix esmentat —en significativa (oposada?) companyia— en els inventaris sobre *the state of the art* de la línia Enric de Villena-Marquès de Santillana d'un segle després de la seva composició, i que, per això —entre d'altres coses—, no sembla haver estat precisament un insòlit cas aïllat.

El nou intent editorial té una justificació primera, segons el que confessa el seu responsable (p. 64), en la inaccessibilitat dels treballs dels seus dos predecessors: el de Gabriel Llabrés (Barcelona-Palma de Mallorca, 1909) resultava, a més de rar, tan allunyat en el temps com poc fiable pels plantejaments de l'edició pròpiament dita, basada en un manuscrit de finals del segle XVIII; el de Pietro Palumbo (Palerm, s.a. [però 1955]), pel seu costat, tenia en contra la seva molt escassa difusió entre nosaltres, per bé que, basat en l'*antiquior*, del segle XIV (el recull català de preceptives poètiques medievals per excel·lència, que el *Mirall* obre, i model indubtable del manuscrit setcentista), és jutjat per Vidal i Alcover com a convenientment satisfactori des del punt de vista filològic. D'ambdues edicions i de llurs característiques principals, l'autor de la més recent en dóna una útil notícia (pp. 60-64 i tot al llarg de l'aparat crític). A gairebé trenta anys de l'edició palermitana i a tres quarts de segle de la de Llabrés, doncs, aquest llibre que comentem vol oferir al públic curiós —bàsicament estudiants, *in votis*— una possibilitat real, pràcticament amb valor de primera, de coneixement directe del text trescentista.

Són aquests plantejaments els que, sobretot, expliquen algunes de les característiques primordials del treball de Vidal i Alcover: el llibre consta d'una introducció de cinquanta-nou pàgines, l'edició *stricto sensu*, una versió al català d'avui —diguem-ne acarada al text— i, finalment, una llista d'obres citades. No hauria estat de més, probablement, un índex més detallat, que facilités la consulta de la

introducció i del text mateix, en comptes de l'eixutíssim sumari que tanca el volumer i que, de fet, no fa cap mena de servei.

L'aspecte material del llibre és discretament modest en conjunt; la *intenció* del de l'edició, en canvi, gairebé inusualment pulcra: al text i a l'aparat crític —sobre els quals tornarem després— es volen acarar la versió al català actual i unes notes relatives a diversos aspectes de la traducció —en general, controladament interpretativa: el text a penes en permet una de més rasament literal—, alguna lectura en especial problemàtica i debatuda i, en fi, imprescindibles consideracions històrico-literàries, lingüístiques, etc. Malauradament, aquest acarament text-versió no ha estat del tot ben resolt, i això resulta certament enutjós, per exemple, quan el text arriba a anar gairebé dues pàgines per davant de la traducció que teòricament hauria d'afrontar-lo, i més quan sembla que aquest detall no s'havia volgut descurar precisament. Així, apareixen caixes per a text i per a versió acarada d'identíc nombre de línies —aparat i anotacions a banda— i, en un cas com en l'altre, numerades, i això constitueix —en principi, almenys— un cert element confusionari, perquè allò que el lector veu en el text —posem per cas a la pàgina 134— com a línia 635 no li és traduït a la línia també numerada 635 de la pàgina 134— cosa que, tractant-se d'un text en prosa, no hauria estat fàcil de fer), ni tan sols en un qualsevol altre lloc d'aquesta mateixa pàgina 134, sinó a la línia 659 de versió situada a la pàgina 139; aquesta línia 139 està justament acarada a una 659 de text el contingut de la qual és traduït a la línia 689 de la pàgina 141 i així successivament. El *décalage* pot ser francament incòmode quan la línia de text crida a una unitat crítica i aquesta, al seu torn, també reclama algun aclariment o consideració addicional de les notes que van al peu de la traducció, i a les quals hom envia el lector mitjançant el número de línia de la versió, cas que, per fortuna, no és gaire freqüent.

Més enllà d'aquests problemes tècnics (més o menys anecdòtics pel fet de no ésser insuperables, però que desllueixen el llibre), cal dir que, pel que fa als criteris d'edició, Vidal i Alcover opta per un no-intervencionisme gairebé total, per un «transcriure (...) quasi paleogràficament» el manuscrit. L'editor justifica aquesta actitud amb una «bona voluntat d'ensenyament: que l'estudiant s'avesi a les irregularitats, al no-academicisme, a l'anormativisme, dels vells textos, i que sàpiga per on, com i amb quines intencions han estat esmenats» (p. 65) —pels editors precedents i per Palumbo en particular, i per István Frank en el cas del *verset* inicial—. Deixant de banda el que hi podria haver de matisable en l'afirmació tocant a l'«anormativisme», etc., és problema fonamental d'aquesta postura que no es precisi prou en termes tècnics fins on arriba exactament el «quasi» que afecta el «paleogràficament». D'aquesta manera, en efecte, s'ofereix al lector un text pràcticament en brut; en teoria amb totes les seves misèries i grandeses *mises à nu*, però on, a la pràctica, no és factible a aquest lector considerar amb *tota* certesa fins a quin punt l'editor no ha ribotat aquesta o aquella dificultat o inintelligibilitat (perquè el cert és que no se'ns està proposant una transcripció equivalent a un facsímil) o, fins i tot, en alguns casos, donades les condicions materials del llibre, què és un error efectivament present en el manuscrit reproduït conscientment, què pot ser-ne un de transcripció no advertit, o bé què és, purament, una

lamentable errata d'impremta (de l'efectiva existència de les quals n'és mostra estrident, tot i que no ben bé representativa, la presència, a la pàgina 87, d'una línia que no ve a tomb situada entre les 38 i 39 de la versió).

Aquestes circumstàncies fan que el diàleg text-aparat, aquest darrer construït amb maneres pròximes a les d'un aparat crític negatiu (però força menys laconic, sovint), s'hagi establert en uns termes justament inversos als propis d'aquella relació: mitjançant aquestes unitats crítiques hom no pot avaluar la qualitat del text presentat, aspecte que queda fora del joc, sinó la de les principals conjectures, esmenes i intervencions dels editors precedents (i certes peculiaritats del manuscrit setcentista).

La introducció és, en general, satisfactòria en tant que divulgativa, i, alhora, convenientment generosa quant a referències i orientacions bibliogràfiques. No hauria costat gens, però, que fos un xic més manejable i que s'hagués agrupat més clarament la història de l'autor i dels seus orígens versemblants, del text i de la fortuna editorial i crítica d'aquest (aspectes que es tracten de forma prou clara i entenedora), d'una banda, i l'anàlisi del tractat d'una altra, fent, en tot cas, com ja hem apuntat, més explícita la declaració dels propis criteris d'edició. Les parts que analitzen el contingut del tractat resulten a estones parafràstiques, però això no constitueix necessàriament un defecte tenint present, un cop més, el públic al qual es vol destinar el llibre. Hom hi fa, d'altra banda, algunes aportacions de primera mà, en particular a l'apartat dedicat al *verset* del començament del *Mirall*. Vidal i Alcover formula una possibilitat de lectura d'uns versos de l'acròstic (que el fan tan perfectament concorde com el complementari telèstic) que sembla, en la seva simplicitat, força versemblant i arrodonidora de les propostes de l'article d'István Frank que va desbrossar gairebé del tot el *message secret* del *verset*, article que Vidal i Alcover resumeix sumàriament (pp. 51-56). Tot i que l'editor no abandona el to de modèstia expositiva, ens sembla que caldria matisar un xic el contingut de certes afirmacions de caire massa general que, en un intent de simplificar, cauen aquí o allí, com ara les relatives a la sinonímia trobador-poeta (p. 22), a l'anacronisme de la composició de poemes en llatí a l'alçada del primer terç del segle XIV (p. 22) o a l'«independentisme» de Berenguer d'Anoia respecte als tractadistes vells i als tolosans (p. 26) —s'obre aquí una possibilitat de veure una relació tal vegada volgudament dialèctica entre el mallorquí i els tolosans que fóra interessant d'aprofundir— i tantes d'altres. Valdria la pena, probablement, prendre com a suggerència de treball la renúncia que fa l'editor a indagar més sobre les fonts doctrinals del *Mirall*, més enllà de la referència conductora a les *Etymologiae* de sant Isidor del mateix Berenguer d'Anoia (i que Vidal i Alcover explota convenientment), com a pas ineludible per a perfilar una imatge mínimament retratística de l'autor mallorquí, de la seva cultura i de la seva societat en uns temps prenyats d'ambigüitats des d'un punt de vista històric i literari —sembla significatiu, a aquest respecte, que el to del *Mirall* faci pensar a Vidal i Alcover en un opuscle dirigit a un cercle d'«amics lletraferits» (p. 57)—. De tota manera, i tornem per un moment al camp de les afirmacions de caire massa general que abans esmentàvem, si Berenguer d'Anoia havia arribat realment a «Priscia, Donat, Quintilia, Ciceró, els autors, en suma, més anomenats» (p. 40) —a més de l'evi-

dent sant Isidor— i els havia assimilats degudament, pensem que no gaire «més enllà» li calia anar per a acostar-se força a ésser «un especialista en la matèria» (p. 40) —si més no per haver tingut l'oportunitat de beure en tantes fonts tan pures—.

Cal dir, en fi, que el llibre, a desgrat de les objeccions que se li poden presentar —particularment quant a aspectes de la impressió i a certes peculiaritats de l'opció i dels criteris d'edició— és un instrument útil i interessant que, en efecte, contribueix decisivament a posar de nou en circulació, i a l'abast per a ulteriors reflexions sobre ell, un text tan curiós i significatiu com és el *Mirall de trobar* de Berenguer d'Anoia, a més de bona part del que constitueix el millor de la tradició crítica que s'hi refereix.

CARLES MOTA

[9] ARGENTE, Joan A., *De poètica i lingüística*.

En llegir les pàgines del llibre d'Argente hom té la impressió que es troba davant un profund i difús mostrari de suggeriments intel·lectuals. I així és, efectivament. Perquè l'autor es passeja, al llarg dels articles que componen el volum, pels amplis territoris de la mètrica, la poètica, la lingüística i la sociolingüística, sense deixar d'entrar de passada en altres camps com ara són la filologia, la pedagogia o la filosofia de la ciència. Hi ha, però, un denominador comú, un marc integrador de les seues exploracions: els ulls de lingüista —de lingüista teòric en la més neta accepció del terme— amb què mira els objectes d'estudi. Rere les fines anàlisis poètiques i les divagacions sobre Coromines, Benveniste o Homer, o rere les atapeïdes notes que completen cada capítol, endevinem ara i adés la mirada escorcolladora del lingüista preocupat per la teoria i la metodologia.

Dic açò perquè sovint el lector, si no comparteix la vocació interdisciplinària d'Argente, es pot veure sobtat per aquesta esparsa d'idees i d'interessos en un àmbit que tantes vegades trobem reduït als marges estrets de l'*especialitat*. Aquesta vocació interdisciplinària i teòrica, enfocada des de la perspectiva del lingüista, és el principi ordenador que permet una lectura unitària del llibre. Índex de la coherència de tal proposta de lectura és la constatació que cada una de les dues parts en què es divideix («Mètrica i poètica» i «Lingüística i sociolingüística») comença amb un capítol de fonamentació teòrica.

«De la lingüística a la poètica» és el títol del text que encapçala la primera part i on l'autor es planteja l'objecte de la poètica, disciplina que ell entén com «una ciència empírica [més avant matisarà: empírico-teòrica] que tracta de les regularitats típiques dels textos poètics». Cal situar aquest capítol en les coordenades cronològiques en què va fer la seua primera aparició pública (un article del 1974): poc després que Bierwisch i Van Dijk haguessen donat a conèixer els seus intents —més o menys frustrats— de confeir una poètica generativa, i tot just quan Dell Hymes esbossava la seua crítica al concepte chomskià de «competència del parlant-oïdor ideal» i la substitució d'aquest concepte pel de competència comunicativa. Uns anys més tard Aguiar e Silva faria la seua proposta sobre la competència literària.

Argente, per la seua banda, reflexiona sobre les relacions entre lingüística i

poètica, i sobre el pas d'una disciplina a l'altra, tot suggerint —a partir d'una visió bàsicament jakobsoniana del text poètic com a desviació elaborada— l'establiment d'un sistema poètic (P'), paral·lel a la noció generativista de gramàtica (G), que permeta l'explicitació de les regles de formació poètiques. Les anomalies lingüístiques del text poètic vindrien així reestructurades en un altre nivell d'organització: el de la competència poètica.

L'autor, en un exemplar exercici d'humilitat gnoseològica, constata l'enorme dificultat del projecte i subratlla l'abstracció que aquest necessàriament comporta respecte als valors crítico-literaris (ideològics, de juí estètic, de situació històrica...). Però, tal com s'ha anat posant en evidència els darrers anys, una ombra més negra, des del punt de vista epistemològic, plana sobre el projecte: la gramàtica generativa s'ocupa de la creativitat lingüística en el sentit de la pura *productivitat* automàtica, mentre que la pretesa poètica generativa es veuria obligada —si volia tenir alguna utilitat autèntica— a donar compte també de la veritable creativitat, la *rule-changing creativity* que és a la base de l'originalitat poètica.

El capítol següent, «Parodil·lismes», és potser el més reeixit del volum. Publicat originalment el 1979 i reproduït ja en algun altre lloc, és un treball força suggestiu que teoritza sobre el procediment paròdic en poesia i desemboca en l'anàlisi textual d'un famós poema de Pere Quart: «Assaig de plagí a la taverna». Comença l'autor aprofundint en l'aspecte icònic que pot assolir el principi jakobsonià del paral·lisme, i en dóna un tractament molt semblant al que apliquen Greimas i Rastier —no citats, tanmateix, en el treball— al concepte d'isotopia, que tant de joc ha donat darrerament en les seues diferents versions, als estudis de semiòtica poètica. D'aquí passa Argente a plantejar una noció d'*heteroparal·lisme* que ens introdueix en el terreny de la intertextualitat. La paròdia està, lògicament, situada en aquest camp; i el *parodil·lisme*, explicat com un dels tipus de paral·lisme intertextual: línia de treball que s'apropa força a la que ha desenvolupat recentment Gérard Genette al seu *Palimpsestes. La littérature au second degré* (1982) sota el rètol d'*hipertextualitat*. La reflexió teòrica hi és d'un gran interès, no solament per ella mateixa i per l'organització nocional que estableix, sinó també per l'aplicació realitzada al comentari de textos, que ve a demostrar l'extraordinària rendibilitat explicativa de l'instrumental teòric.

Després d'una ressenya crítica del polèmic llibre de Salvador Oliva *Mètrica catalana*, el volum ens presenta unes consideracions sobre la teoria de la mètrica en relació amb els models generativistes, tot incidint fonamentalment en dos temes ja suscitats per Gabriel Ferrater: el caràcter convencional de la mètrica com a estructura parasitària sobreimposada i les poc estudiades relacions entre mètrica i sintaxi.

Però és als capítols següents («De re numerosa», I i II) on Argente comença a dissenyar d'una manera més sistemàtica la seua concepció de la mètrica. En dedica el primer a l'aclariment terminològic i nocional: més en concret, a l'establiment de les relacions entre la mètrica i altres disciplines del llenguatge: la poètica, la gramàtica, la fonologia i la prosòdia; com també a les diverses perspectives de l'estudi de la mètrica (històrica, comparada, normativa, descriptiva, general i teòrica) i a la taxonomia dels tipus de procediments mètrics empírics (mètrica sil·làbica i/o iso-

sihàbica, quantitativa, accentual, tonal i verbal). A destacar-hi especialment són les observacions sobre la dialèctica sincronia/diacronia, els fenòmens de versificació que transcendeixen el marc versal i la funció de la mètrica com a estratègia de conservació i transmissió de la informació cultural (aspecte, per cert, en què ha insistit Sebastià Serrano en algun altre lloc).

El segon d'aquest parell de capítols, inèdit fins ara, explora els fonaments lingüístics de la mètrica, com també la història de les descobertes més importants en aqueix terreny. Rellevància especial presenta l'estudi de les controvertides relacions entre la mètrica i l'ús de les fórmules en la poesia antiga vinculada a l'oralitat (Parry, Nagy, etc.), amb la precisió que, des d'una perspectiva històrica, la regularitat mètrica té probablement el seu origen en la regularitat formular. El lector, però, queda decebut en comprovar que la següent «entrega» d'aquest «De re numerosa», que haurà de versar sobre «Mètrica general o teoria de la mètrica», no s'ha lliurat encara a les premses —o almenys no en aquest volum—. Esperem, doncs, amb impaciència, l'aportació teòrica conclusiva de l'autor, que serà segurament allò més interessant de les seues exploracions en aquest tema.

La segona part del llibre, intitulada «Lingüística i sociolingüística», és més heterogènia i irregular. S'enceta, com la primera, amb un text de fonamentació teòrica (més exactament, metateòretic), «La unitat de la ciència lingüística», de data recent (1983), on l'autor presenta la trajectòria de la lingüística com una evolució, més continuïsta del que semblaria segons la moda dels darrers anys en el sentit d'interpretar cada canvi d'etapa com una revolució científica de caire kuhnià. Parteix, així, en el seu itinerari, de la lingüística vuitcentista, que se centra en la comparació i història de les llengües sense haver aclarit d'antuvi el concepte de llengua. El descriptivisme estructuralista de la primera meitat del nostre segle, en canvi, analitza aquest concepte però es dedica a l'elaboració de les gramàtiques sense plantejar-se prèviament l'estatus de la noció de gramàtica, problema que haurà d'esperar l'adveniment del generativisme per a rebre un tractament adient. Argente procedeix tot seguit a la crítica de les simplificacions metodològiques del generativisme des de perspectives sociolingüístiques (Labov, Gumperz, Bernstein) fins arribar al plantejament de la competència comunicativa (Hymes) en un exercici de visió panoràmica de gran claredat i precisió: una panoràmica en la qual potser sols trobarfem a faltar algunes contribucions rellevants, com ara la síntesi sociolingüística de Hudson o les investigacions dels funcionalistes anglesos (Halliday, en primer lloc), aportacions que han tingut ressò darrerament en el marc de la sociolingüística catalana.

«La lingüística i la construcció de la teoria del llenguatge» aborda el tema de la gramàtica universal en les seues relacions amb les gramàtiques particulars. Tot insistint en el desitjable predomini de l'adequació empírica sobre el principi d'elegància, se'ns proposa un enfocament modular de la gramàtica universal com a conjunt d'un sistema de *regles* i uns subsistemes de *principis* que anirien des d'una teoria de la fitació fins a una teoria del control.

De la resta de capítols (entre els quals, un homenatge pòstum a Benveniste com a integrador, en certs aspectes, de les visions saussureana i bloomfieldiana de la lingüística, una acurada ressenya del llibre de Coromines *Entre dos llenguatges*,

unes poc articulades reflexions metodològiques sobre la sociolingüística i unes consideracions més o menys anecdòtiques «a propòsit d'un fragment de la *Iliada*») caldria destacar un breu però suggeridor text —el penúltim del llibre— sobre lingüística i pedagogia, que és una anàlisi de la relació entre diverses concepcions del llenguatge (una d'elles la gramàtica generativa) i les corresponents justificacions de l'ensenyament de llengües estrangeres.

Tot plegat, *De poètica i lingüística*, que no pot ser llegit com un manual o un tractat sistemàtic —i que deixa obertes o tan sols insinuades quasi totes les qüestions que tracta—, és sens dubte un itinerari reflexiu lúcid i honest. I, a més, força estimulant: tot el que probablement es pot demanar, ara com ara, als difícils plantejaments teòrics en aquest vast terreny interdisciplinari que l'autor es proposa com a horitzó d'interessos epistemològics.

VICENT SALVADOR

[10] *Arxiu de textos catalans antics*, 3.

Per la seva inusual qualitat tècnica (correcció, pulcritud d'impressió, riquesa d'índexs onomàstics, erudició documental i bibliogràfica) cal tenir sempre presents els diversos volums d'aquesta miscel·lània històrica i filològica dedicada als textos catalans anteriors al segle XIX, que ha anat sortint els darrers tres anys gràcies a l'assídua dedicació de Josep Perarnau, en qui reconeixem l'autèntic pare de la criatura. El volum corresponent a l'any 1984 té 518 pàgines, la meitat de les quals, com ja ocorria a les anteriors edicions, les trobem dedicades a recensions i notícies bibliogràfiques escrites en la seva majoria pel director de la publicació mateix o per Jaume de Puig, que n'és el secretari. També apareixen alguns altres noms (J. M. Pons, Francesco Santi, Nathaniel Smith, Josep Urdeix, Josep M. Razquin). El conjunt forma una massa impressionant d'informació de treballs fonamentalment dedicats a les lletres catalanes en sentit ampli i a la història de la Corona d'Aragó, però també ens dóna material de caràcter general relacionat amb les fonts per a l'estudi de la cultura medieval en la seva totalitat; abunda la documentació relativa a les fonts primàries. La presència d'índexs onomàstics facilita la consulta d'aquest feix de dades que justifica també, per aquesta agilitat d'utilització, el seu assistematisme de base.

Dintre del camp de la informació sobre impresos, mereix un tractament a part la secció dita «Butlletí Bibliogràfic», que va a càrrec d'Albert Rossich, el qual hi dóna a conèixer (pp. 259-276) unes denses notes sobre «Francesc Vicent Garcia: tres segles i mig de referències escrites»; es tracta d'un estat de la qüestió de la bibliografia i dels estudis sobre aquest poeta barroc que l'autor del treball ha editat per primera vegada filològicament a la seva tesi doctoral.

L'altra meitat del volum que ens ocupa ens ofereix un apartat d'articles i un de notes i documents. El primer, a banda d'una breu nota del director de la publicació que crida l'atenció del lector sobre el deteriorament continu dels fons de manuscrits catalans medievals, és constituït per quatre treballs d'aportació documental i d'edició de textos. Josep M. Marquès estudia el llenguatge notarial del segle XIII («Clàusules d'evicció d'alguns notaris gironins del segle XIII», pp. 13-27);

Jaume de Puig dona a conèixer el text llatí d'un dels opuscles antilullistes més agressius del famós inquisidor Nicolau Eimeric («La *Fascinatio lullistarum* de Nicolau Eimeric. Edició i estudi», pp. 29-58), obra fins ara inèdita tot i el seu extraordinari interès per al coneixement del clima cultural de la Catalunya dels temps de Bernat Metge; l'infatigable Josep Perarnau publica un aplec de textos catalans i llatins que afecta centralment la història del culte marià, però també el conjunt de la vida religiosa de les primeres dècades del xv («Política, lullisme i Cisma d'Occident. La campanya barcelonina a favor de la festa universal de la Puríssima els anys 1415-1432», pp. 59-191). No podem passar per alt el buidat sistemàtic de tots els mots d'aquests textos que l'editor ens ofereix a les pàgines 178-191, especialment perquè el suposem fabricat amb procediments de caràcter manual. Finalment Josep Clara reuneix un aplec de documents d'arxiu que filen la biografia de Francesc de la Via, una de les bones plomes del segle xv («Entorn de la personalitat del poeta Francesc de la Via», pp. 193-217).

Les notes i documents són exhumacions de Josep Perarnau contingudes a les pàgines 221-255 relacionades amb un fons desconegut de pergamins gironins conservats a Copenhaguen, amb les primeres gestions per a la fundació dels Estudis Generals de Barcelona i Girona, amb una lletra de batalla de l'any 1336 que implica el bisbe de Girona, amb el sou que cobrava Pero de Buesa per traduir de l'hebreu al llatí la *Disputa de Tortosa*.

NOTA DE REDACCIÓ

[17, 40, 57, 145, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 180] *Bibliografia ribiana recent*.

El 12 de juliol de 1984 va fer vint-i-cinc anys de la mort de Carles Riba. Coincidint amb aquest aniversari, la premsa va ocupar-se força de la seva figura i de la seva obra;¹ paral·lelament, de principis de 1984 ençà, s'ha produït un notable creixement de la bibliografia ribiana: s'han publicat papers inèdits, s'han fet reedicions, han aparegut estudis sobre molts aspectes d'un personatge i d'una obra que tothom reconeix cabdals. I és obligat de ressenyar en primer lloc que, exhaurits de fa anys els dos volums de què constava la primera edició,² han començat a publicar-se de nou les obres completes de Carles Riba. El primer dels volums de la nova sèrie (a cura, ara, d'Enric Sullà) recull tota la poesia ribiana;³ hi ha alguns

1. S'ha de destacar especialment el dossier [57] «Carles Riba: l'exigència i el rigor» publicat a *L'Avenç*, 71 (maig 1984), i [145] el número doble monogràfic de *Reduccions*, 23/24 (setembre-novembre 1984); sempre que utilitzo el nom d'aquestes revistes, en la present ressenya, em refereixo als números aquí indicats.

2. *Obres completes*, vol. I: *Poesia i narrativa*, a cura de J.-Ll. Marfany, Barcelona, Edicions 62, 1965; i vol. II: *Assaigs crítics*, a cura de J.-Ll. Marfany, Barcelona, Edicions 62, 1967.

3. *Obres completes/1: Poesia*, a cura d'E. Sullà, Barcelona, Edicions 62, 1984. Inclou el pròleg d'Arthur Terry que obria l'edició de 1965, llevat de la part final que feia referència als contes [152].

canvis notables respecte als criteris que havia seguit Joan-Lluís Marfany: fonamentalment, la reordenació dels apèndixs (que inclouen ara els quatre poemes prime-rens donats a conèixer per Joaquim Molas),⁴ l'exclusió d'un dels «poemes per a un nou llibre encara sense títol» (*Cor delatat*, que Riba va incloure en la secció IV d'*El fill pròdig*) i la supressió (deguda a les característiques de la col·lecció) de l'aparat de variants de les successives edicions dels llibres. El fet que es tracti, doncs, d'una edició completament refeta, i no pas d'una simple reimpressió, ha permès de corregir molts dels errors que en la primera es detectaven;⁵ lamentablement, però, les errates tipogràfiques de què es ressent la nova edició (sobretot, però no exclusivament, de puntuació) són prou nombroses per fer-ne imprescindible una altra de corregida.⁶ A més d'aquest volum de poesia completa, cal dir que han estat reeditats, separatament, dos llibres de poemes de Carles Riba més: *Del joc i del foc*,⁷ per primera vegada des que va aparèixer el 1946, i novament les *Elegies de Bierville*.⁸ En edició solta, per tant, avui només són introbables *Tres suites* i *Esbós de tres oratoris*: no cal dir que la seva publicació seria també una tasca editorial molt d'agrair.

El segon volum de les noves obres completes⁹ és el primer dels que seran dedicats a la crítica de Riba, i no presenta, de moment, cap novetat d'edició (inclou només *Escolis* i *Els Marges*), si bé se n'anuncien per als volums successius. Cal, però, fer esment d'una nova antologia de la crítica ribiana: Enric Sullà ha aplegat¹⁰ aquells textos en què Riba comenta o presenta els seus llibres de poesia (un dels quals, «Presentació d'una lectura de les *Elegies de Bierville*», no havia estat encara recollit en cap volum)¹¹ i alguns d'aquells en què exposa els seus criteris sobre la lírica, en general, o a propòsit de poetes estrangers i catalans. El resultat és un conjunt que, si no estructura ni dibuixa un pensament sistemàtic

4. Vegeu «Notes sobre la prehistòria poètica de Carles Riba», i «Quatre poemes desconeguts de Carles Riba», *Els Marges*, 1 (1974). Una nova versió de la seva anàlisi l'ha publicada Molas dins el volum [40] *Carles Riba en els seus millors escrits*, Barcelona, Miquel Arimany, pp. 29-84, ara amb el títol «Els orígens poètics de Carles Riba».

5. Així, per exemple, el vers 4 de *Do del poema* (de *Del joc i del foc*) acaba «i tot astre insegur», i no pas «i tot insegur» com deia la primera edició; i al primer sonet de *Salvatge cor*, el vers 13 comença «qui s'exalta», i no pas «que s'exalta».

6. En aquest cas, caldria tenir presents als apèndixs el poema *Un vell meravel·lós* i el fragment *Maria Magdalena* publicats (per C.-J. Guardiola i S. Serrallonga respectivament) a *Reduccions*.

7. Barcelona, Empúries, 1984 [148].

8. Barcelona, Edicions 62, 1985 [149].

9. *Obres completes/2: Crítica*, 1, a cura d'E. Sullà, Barcelona, Edicions 62, 1985. Inclou el pròleg de Giuseppe E. Sansone que obria l'edició de 1967 [153]. Cal lloar la inclusió, darrera cada article, de la referència del lloc de la seva primera publicació.

10. *Sobre poesia i sobre la meua poesia*, Barcelona, Empúries, 1984 [154].

11. Ara cal afegir a aquest grup de textos el que el mateix Sullà ha presentat a *Reduccions*: «D'una lectura comentada de *Dues suites* per Carles Riba» [145].

(ni ho podria fer), sí que dóna entenent la manera com Riba afrontava la poesia, els poemes, com a creador i també com a lector. D'un altre costat, tot esperant que s'editi el volum corresponent de les obres completes, es disposa ja de la totalitat dels llibres de narracions de Carles Riba a l'abast, gràcies a les reedicions de *Guillot, bandoler*¹² i de *L'ingenu amor*.¹³

Per la notable quantitat de textos inèdits de Riba que s'han publicat, és imprescindible de parar-hi esment; en especial, al volum *Esbossos de versions de Rilke*¹⁴ que ha preparat E. Sullà, el gran interès del qual no rau tant en la mestria de les traduccions com a veure-hi unes provatures d'apropiació, de lectura personal («traducció a nosaltres és tota lectura que autènticament fem») d'un dels poetes alemanys de qui, juntament amb Hölderlin, més s'ha assenyalat la influència en la poesia de Riba. L'estudi d'aquestes influències és en bona part encara per fer, però el material fornit aquí ha d'ajudar-hi decisivament.¹⁵ D'una semblant importància testimonial són, en diversos aspectes, els altres textos inèdits de Riba (poesia, assaig) que han estat publicats a *L'Avenç* i a *Reduccions*.¹⁶

A banda de tot el que fins ara s'ha dit, de 1984 ençà han estat també publicats força estudis que s'ocupen de l'obra i de la figura de Riba. Es tracta, sobretot, d'articles apareguts a la premsa arran del vint-i-cinquè aniversari; però també s'hi han de comptar dos volums: un de col·lectiu, *Carles Riba en els seus millors escrits*,¹⁷ que combina l'anàlisi dels diferents vessants de l'obra ribiana amb l'antologia; i un altre degut a Mn. Manuel Balasch: *Carles Riba, hellenista i humanista*.¹⁸

12. Montserrat, Publicacions de l'Abadia, 1984. L'edició (sense ser un despropòsit com la de *Les aventures d'en Perot Marrasquí*, Barcelona, L'Atzar, 1981, que es presenta com a quarta edició quan és en realitat una reproducció de la segona de 1924 i no de la tercera, que Riba corregí) desvirtua una mica el sentit de la narració. Quan Riba escriu: «Si la trobeu ensopida, mireu-vos els ninots i deixeu estar el text», pensava evidentment en les il·lustracions de Juan Llaveries, i no en les de Montserrat Ginesta per les quals han estat substituïdes.

14. Barcelona, Edicions 62, 1984 [150].

15. Cal afegir-hi el breu fragment de *La mort d'Empèdocles* de Hölderlin, en versió de Riba, publicat a *Reduccions* [145]. Pel que fa a la datació de les versions de Hölderlin, vegeu ara l'article de Jaume Medina «Sobre Riba i Hölderlin, encara» (*El Clot*, 7, gener 1985); pel que fa a les de Rilke, Jordi Llovet («La influència de Hölderlin sobre Carles Riba. Uns apunts previs», *Serra d'Or*, XXVI, 298/299, juliol 1984) està d'acord amb la primera hipòtesi de Sullà, segons la qual cal datar-les entre 1930 i 1939.

16. Són tres assaigs: «Cent anys de defensa i il·lustració de l'idioma a Catalunya», *L'Avenç* [57], «L'humanisme a Catalunya» i «Karl Vossler», *Reduccions* [145], publicats per S. Serrallonga i C. Miralles respectivament; els dos poemes esmentats a la nota 6, i l'epistolari «Carles Riba: les cartes del viatge a Grècia», *Reduccions* [145], publicat per C.-J. Guardiola. S'hi ha d'afegir, encara, quatre textos més. Tres han estat publicats a *Faig*, 23-24 (maig 1985): «Dues conferències de Carles Riba», per E. Sullà, i «Una conferència de Carles Riba sobre la novel·la a Catalunya», per Francesc Codina; i l'altre a *Randa*, 18 (1985): «Carles Riba i l'escola poètica mallorquina», a cura d'E. Sullà.

17. *Op. cit.*

18. Barcelona, Barcino, 1984 [17].

Abandonant cap pretensió d'exhaustivitat,¹⁹ és forçós de notar breument com s'han tractat dos caïres de l'obra de Ribà: el de poeta i el d'hellenista i traductor. De la poesia, de forma més o menys novadora, se n'han ocupat sobretot Jaume Medina i Enric Sullà.²⁰ Medina, en diversos articles,²¹ ha estudiat el tema de l'amor, o més ben dit l'evolució de les figures dels amants, en la poesia de Ribà, a partir de la darrera secció del segon llibre d'*Estances* i fins a les *Elegies* o més enllà i tot, parant esment sobretot en les *Tres suites* i en *Del joc i del joc*, tan sovint desatesos. D'altra banda, Sullà n'ha donat una visió de conjunt,²² en què procura (com també Medina) de posar en relació simultàniament tota la poesia, la crítica i les traduccions de Ribà, sense per això deixar de veure'n l'evolució; en aquest sentit, cal remarcar el tractament donat als orígens (d'acord amb Molas), la revaloració de *Tres suites* i *Del joc i del joc* i, molt especialment, d'*Esbós de tres oratoris*, en què assenyala un compendi dels temes religiosos, eròtics i personals més cars a Ribà, aquí exposat amb la claredat que l'assumpte exigeix del poeta. Sobre la tasca de Ribà com a hellenista i traductor han escrit (a més de Carles Miralles i Segimon Serrallonga)²³ Jaume Medina i Mn. Manuel Balasch. La descripció, encara que succincta, més ben informada de tota la tasca de Ribà com a traductor dels clàssics grecs l'ha oferta Medina;²⁴ el llibre de Balasch²⁵ és, en canvi, el primer intent de tractar a fons aquesta tasca des d'un punt de vista filològic, i de veure'n també rastres en l'obra original de Ribà. Així, el llibre s'obre amb un capítol que

19. Són tanmateix remarcables les diverses visions de la persona de Ribà i de la seva significació que han donat Albert Manent («Perfil biogràfic i literari de Ribà», dins *Carles Ribà en els seus millors escrits*, pp. 9-20), Enric Sullà («La fonamental intransigència», *L'Avenç* [57]), Joan Ferraté («Un home essencial», *La Vanguardia*, 10-VII-1984; però es tracta d'un resum de l'article publica a *Serra d'Or*, XI, 118, juliol 1969, en ocasió del desè aniversari de la mort de Ribà), i, molt diversament dels anteriors, Pau Ribà («Ribà entre ribes: salmó del riu del pensament», *El País*, 8-VII-1984).

20. Sobretot, però no exclusivament. Cal assenyalar, en especial, l'article de Josep Junyent, «"Joia", en la poesia de Carles Ribà», *Faig*, 23-24 (maig 1985).

21. «Carles Ribà, poeta de l'Amor» (*Avui*, 11-VII-1984); «Carles Ribà o l'aventura de la coneixença» (*L'Avenç*) [57]; «Poesia i coneixença» (*Serra d'Or*, XXVI, 298-299, juliol 1984); i «La cambra closa i el signe lingüístic» (*Reduccions*) [145].

22. [180] «La poesia de Carles Ribà», dins *Poetes del segle XX* (Barcelona, Edicions Intercomarcals - Edicions del Mall, 1984, pp. 7-33). Es tracta del text d'una conferència pronunciada el 29 d'abril de 1982, que el mateix autor ha utilitzat per a la seva col·laboració a *Carles Ribà en els seus millors escrits*, pp. 49-63. [40].

23. C. Miralles, «Una vocació de hellenista» (*La Vanguardia*, 10-VII-1984) i S. Serrallonga, «Llegir els clàssics amb Ribà» (*Avui*, 11-VII-1984).

24. «Carles Ribà, humanista i traductor», dins *Carles Ribà en els seus millors escrits*, pp. 113-121 [40]. El mateix autor s'ha ocupat d'un altre vessant de la tasca de traductor de Ribà al seu article «Carles Ribà, traductor de contes», *Faig*, 23-24 (maig 1985).

25. *Carles Ribà, hellenista i humanista* [17]. És indispensable de llegir-ne la recensió de Jaume Pòrtulas, «En els navilis de Pantagruel», *Els Marges*, 32 (setembre 1984 - juny 1985), per a mi, massa sagnant.

mira de detectar «el ressò literal» dels clàssics grecs en l'obra de Riba, en què Balasch aporta un considerable nombre de passatges (poètics i assagístics) ribians i els que ell en considera les fonts clàssiques, amb el fi de demostrar que Riba sí que va ser un «assimilador del tresor literari greco-romà». Al marge de les imprecisions en què pugui caure,²⁶ l'autor certament ho demostra. Pel que fa a la tasca del traductor, Balasch sosté, sempre mitjançant la confrontació directa amb els originals, que cal distingir entre les traduccions «poètiques» (*l'Odissea*, els tràgics en vers) i les diguem-ne «filològiques» (per a la Fundació Bernat Metge), en què la llengua que Riba utilitza és menys autòctona, més a cavall de les estructures del grec. Diacrònicament, en les traduccions «poètiques» (els exemples són de *l'Odissea*, i després de *l'Antígona* i *l'Electra* de Sòfocles i de la *Medea* d'Eurípides) Riba es mostra més deseiixit de la literalitat, més poeta i més bon traductor en les versions tardanes, com un guany degut a una treballosa evolució que culmina en la segona versió de *l'Odissea*. En les traduccions «filològiques», en canvi, l'evolució que Balasch detecta és d'un altre ordre: contraposant-les a les posteriors de Sòfocles, blasma l'excessiva dependència de les traduccions d'Esquil respecte a les franceses de Paul Mazon, la qual cosa, bé que declarada i justificada per Riba, demostra per Balasch una actitud poc ètica. Si no tant, almenys cal convenir que és una actitud poc filològica; però que Riba no va fer tasca de filòleg sembla que des d'ara ja no caldrà insistir-hi. En tenia la formació bàsica, però, com assenyala Balasch a la segona part del seu llibre, això li fornía un fonament per a una més ampla formació humanística, i no cap altra cosa: és justament la figura de l'humanista perfecte i cristià, subsumida en el poeta, la que Balasch reivindica. Si bé no n'exhaureix l'estudi, la seva visió ha de ser tinguda en compte, com a primera monografia que és sobre una faceta tan central de l'obra de Riba: la de traductor dels clàssics grecs.

La ressenya de la bibliografia ribiana més recent, per lleugera que sigui, no pot cloure's sense, almenys, la menció del *Simposi Carles Riba* que, organitzat per les dues universitats de Barcelona i per l'Institut d'Estudis Catalans, va celebrar-se els dies 17, 18 i 19 d'octubre de 1984, i les actes del qual han de ser publicades pròximament.

JORDI CORNUDELLA

[21] BILBENY, Norbert, *Entre Renaixença i Noucentisme*.

El llibre de Norbert Bilbeny és, per dir-ho d'entrada, un recull de textos diversos i també «diferents». Tal com ens indica el subtítol, es tracta d'*estudis enjocats*

26. Per exemple, en l'argumentació (p. 10 s.) que el vers ribià «és més que ombra d'un somni o un oci nu la vida» procedeix directament de Píndar i no de Moréas: el text pindàric no diu, com vol Balasch, «L'home és ombra d'un somni», sinó «somni d'una ombra»; o quan (p. 25) diu que l'escoli que Riba dedicà a la traducció de Llucià feta per Farran i Mayoral fou publicat «molt pocs dies abans» que l'article dedicat a *Poesies (1910-1915)* de J. M. López-Picó: en realitat aquest segon és gairebé cinc anys anterior a l'altre.

des del punt de vista metodològic i investigador de la filosofia de la «història de les idees», que s'intenten enllaçar l'un amb l'altre dibuixant una idea atractiva i alhora complexa: la possible i/o necessària connexió romàntica de la Renaixença amb el Noucentisme. La intenció inicial, però, i el fragmentarisme evident del llibre, carregat ací i allà de notes històriques, semblen donar a entendre que es tracta més aviat d'un apèndix d'un llibre o d'uns esbossos preliminars del llibre que Bilbeny sembla voler escriure.¹

Assenyala en el pròleg que ell és un comentador i historiador que investiga, algú que sap bé les diferències entre història, historicisme, historicització i historiografia, diferències que es complementen i que plantegen a l'historiador modern «grans desafiaments teòrics» (p. 9). Les conclusions més rellevants són aquestes: «1. És possible la recerca historiogràfica en filosofia; 2. La historiografia de la filosofia ens porta a la descoberta de la seva historicitat; 3. La comprensió de la història de la filosofia és també història; 4. La història de la filosofia és també filosofia». Sota aquest prisma, de les vuit pàgines del pròleg passem a «una meditació sobre l'estètica de la Renaixença», text en el qual exposa la connexió abans esmentada, traçant una línia que desglossa en l'estudi d'aquests autors: el romanticisme «espiritualitzat» de Milà i Fontanals; els deixebles d'aquest, des de Torras i Bages fins a Verdaguer; l'ideari polític de Valentí Almirall, al qual atribueix un cert to regeneracionista paral·lel al castellà de l'època i el fet també de ser el portaveu del pas del catalanisme sentimental i literari al catalanisme de caire netament polític.

El gruix del llibre, i potser el seu màxim nivell, el trobem en els textos que dedica a l'estudi d'Eugení d'Ors i el Noucentisme sota el règim d'influències alemanyes, tant en literatura com en política, pel que fa al component nacional i de raça; recerca sobretot dins les fonts fichteanes de la ideologia civil i educativa de D'Ors, l'idealisme ètic encaminat a l'acció «seguint la tradició de l'ànima romàntica» i la idea de l'home dominador del medi i la raó. En un altre text, estudia la relació nacionalisme/cosmopolitisme, relació que el moviment que D'Ors encapçalà va patir contradictòriament; n'extreu, però, sintèticament, que els modernistes feren una tasca absorbent, literària, i els noucentistes una tasca segregativa, educativa i productiva.

La resta del llibre confirma el punt de vista que és una obra que cal emmarcar dins d'un esperit de superació de la tradició que ha dominat el pensament català; que vol tenir una finalitat educativa (la «lluïta per la cultura» orsiana?) no per evident aconseguida. Bilbeny, a l'epíleg, parla d'universalisme, però a la «modernista», segons la seva pròpia distinció, intentant integrar, per a bé d'aquest universalisme, les coses catalanes dins la Catalunya del vuitanta, en un clima intel·lectual si no pròxim al de D'Ors, sí ple d'intelligència». En aquesta línia la reivindicació que proposa del D'Ors escriptor i home sembla ben justa, en un llibre, però, allunyat encara del que podria ser un seriós assaig sobre el tema.

J. M. UYA

1. Norbert Bilbeny és autor d'una tesi doctoral titulada *La ciutat i l'estàtua. Orígens intel·lectuals del Noucentisme*. També ha publicat *Fraicheur, Mâximes i Apòlegs*, seleccionat i traduït per ell (Barcelona, EDHASA, 1984).

[29] Bou, Enric, *La poesia de Guerau de Liost. Natura, amor, humor.*

Aquest llibre té el seu origen en la investigació que l'autor inicià l'any 1976 i els resultats de la qual presentà com a tesi doctoral l'any 1981. L'havien precedit dos treballs —un de lectura i recerca d'un sentit en la poesia de Guerau de Liost, l'altre biogràfic del poeta— que de fet constitueixen encara el canemàs de l'obra que tenim entre mans. Així, Enric Bou hi ha volgut combinar, segons les seves mateixes paraules, «una metodologia biogràfica i històrica, per tal de determinar la constitució íntima i global del personatge» (p. 8) i un «tractament temàtic» amb el qual «perfilar quins són els temes cabdals que tracta Guerau de Liost en la seva poesia, com apareixen i desapareixen en funció de qüestions estètiques, i com l'aparell retòric s'adequa i es constitueix en una direcció ben definida: servir d'eina de treball per a la construcció d'un símbol, manifestació inequívoca d'una evolució i de l'adscripció a un moviment estètic» (p. 9). Tots dos mètodes —biogràfic, temàtic— són, doncs, al servei de l'objectiu de reconstruir la figura total de Guerau de Liost, aquella en què la del poeta harmonitza amb la de l'home i la del polític (per dir-ho recordant el títol del llibre d'Albert Manent, d'intenció més clarament biogràfica, publicat en la mateixa col·lecció l'any 1979). L'autor recorre sovint a les dades de la biografia externa (de Bofill i Mates, podríem dir) per explicar els canvis en la poesia (de Guerau de Liost); l'objectiu, però, és potser massa ampli per abastar-lo en dos centenars i mig de pàgines, i el llibre es ressent, en especial a la primera part, dels resultats d'una operació tan arriscada, que pressuposa sempre un minuciós coneixement documental de la biografia interior del personatge (a través d'unes notes personals, d'unes cartes íntimes o d'un diari que no sempre existeixen) i que exigeix dosis notables de finesa, de cautela i de capacitat de renúncia a conclusions massa fàcils. M'atreviria a dir que el propòsit d'identificar la figura de l'home amb la del poeta, perquè s'expliquin mútuament, és encara més difícil d'obtenir quan s'analitzen personalitats que, com Guerau de Liost o Josep Carner, han defensat la poesia com una forma d'objectivació púdica, tan distanciada de la indiferència com de la confessió personal.

El llibre s'estructura en tres parts, d'extensió semblant, que periodifiquen l'obra de creació de Guerau de Liost. La primera, intitulada «El projecte noucentista», s'estén de 1899 a 1913. Bou dedica una vintena de pàgines al que denomina la «prehistòria poètica» del nostre autor. La informació que aporta té l'interès d'aproximar-nos als grups amb què es relacionava el poeta incipient (la revista *Catalunya*, dirigida per Carner, amb qui el lligaria una amistat fraterna; l'Acadèmia Catalana, on naixerien les seves afinitats amb figures com Torras i Bages i Prat de la Riba); d'altra banda, ens permet d'accedir al coneixement d'uns poemes dispersos —classificats per Bou en tres grups: circumstancials, d'imitació i pre-noucentistes— que foren rebutjats per Guerau com a «monstruositats» i «venjadores seqüeles d'una prostitució indigna de la poesia, que en ma feblesa no he sapigut resistir» (p. 23). Amb tot, serveixen a l'autor per trobar alguns rastres de la creació posterior, reconeguda, i per arriscar una cronologia d'aquesta «prehistòria» poètica al final de la qual ja hi hauria mostres relacionables amb el Noucentisme.

La poesia que Guerau de Liost considerava com a seva va tenir la primera

formulació l'any 1908, amb la publicació de *La Muntanya d'Ametistes*, volum al qual Bou dedica les restants quaranta-cinc pàgines d'aquesta primera part. És aquí on, pròpiament, estrena el mètode que empra després per a l'estudi de tots els altres volums: de primer, una aproximació externa, amb informació utilíssima sobre la gestació de cada llibre (generalment extreta de l'arxiu particular de Bofill) i amb notícies, no menys útils, de l'acolliment que la crítica i persones properes al poeta li van dispensar; ve després l'aproximació interna, constituïda generalment per una síntesi del sentit del recull, una anàlisi del llibre per parts, per temes, per actituds poètiques, una llista dels recursos retòrics i de les formes mètriques i, finalment, unes conclusions en què s'intenta relacionar el llibre amb la circumstància personal i pública de Bofill com també amb la seva trajectòria poètica i amb els corrents estètics predominants en el moment de la publicació. Pel que fa a *La Muntanya d'Ametistes*, Bou ressegueix la seva gestació amb l'ajut d'una documentació segura, i aporta alguns detalls que són plens de significació (com l'afirmació de Guerau que els diners per a l'edició «han de sortir tots de la poesia», p. 39). Situa després la figura del poeta en el marc de l'activitat noucentista, i sintetitza el seu pensament estètic amb citacions diverses, entre les quals destaquen les de les «Notes preliminars a *La Muntanya d'Amethystes*»; a l'hora de treure'n conclusions, però, no sempre pot evitar formulacions esquemàtiques sobre el Noucentisme, com la que qualifica d'«estratègia» (p. 50) la voluntat renovadora dels joves literats catalans. És interessant i clarificadora la distinció que Bou fa entre l'esperit que Guerau posava en l'obra i el que hi volgué descobrir Xènius en el pròleg famós; Bou cita la «Conversa» del poeta amb Tomàs Garcés, l'any 1927, a la *Revista de Catalunya*: «Eugeni d'Ors va menar la meua aigua al seu molí de l'arbitrarietat, i va enrobar-me a la seva escola del Noucentisme. Marcat amb aquesta etiqueta, he aparegut sovint com un líric eixut, cerebral, torturat i deformador. En realitat, però, jo no havia procurat fer sinó alçament contra el ruralisme a l'ús» (p. 52). Llàstima que després l'autor no pugui seguir del tot aquesta distinció feta per Guerau mateix, a causa d'haver emprat un mètode de lectura més descriptiu i classificatori que pròpiament analític, mètode que el porta a ajustar la seva interpretació de l'obra als motlles preestablerts del que fóra l'estètica noucentista, en comptes de matissar-la o aportar-hi dades noves. La mateixa distinció, en dos capítols, entre «substrat ideològic» (portant massa enllà la suggerència d'una teoria tomista del coneixement) i «procés de poetització», no contribueix a lligar, en una interpretació de conjunt, qualitats tan ben observades en la poesia de Guerau com són l'observació minuciosa i admirada dels objectes naturals, la seva transformació i recreació a partir d'elements culturals i la seva objectivació en la forma poètica.

Les altres dues parts del llibre, en seguir un mètode idèntic al que ara he intentat de caracteritzar, presenten virtuts i defectes semblants. La que va en primer lloc, «Crisi d'uns ideals», abraça de 1913 a 1922 i, sobre el fons d'uns fets polítics cabdals per a Bofill, com foren la mort de Prat de la Riba i la fundació d'Acció Catalana, estudia tres llibres del poeta: *Somnis* (1913), *La Ciutat d'Ivori* (1918) i *Selvatana Amor* (1920). L'anàlisi del primer és extensa i minuciosa, i, amb la citació profusa, permet que el lector es faci càrrec del nou registre, humorístic, que Guerau de Liost incorpora a la seva poesia. La consideració del

llibre com a autobiografia del cavaller Guerau facilita un resseguiment profitós de la seva estructura, i mostra la intenció del poeta de col·locar-hi un món en petit, el del seu entorn familiar i social, sempre en clau fabuladora i irònica. Són esquemàtiques, en canvi, les reflexions sobre la narrativitat dels poemes, i abusiú pretendre que «l'aparell retòric que [la] possibilita» sigui «encara vacil·lant, com és comú als noucentistes a causa del rebuig que van fer del gènere» (p. 110). Generalitzacions com aquesta no assoleixen sempre el to i el nivell d'observació aconseguits amb la documentació i amb la lectura dels poemes. L'anàlisi de *La Ciutat d'Ivori*, precedida d'una especulació ben interessant sobre les causes del seu retard i de la seva final aparició fragmentària, aprofita alguns suggeriments de Carles Riba sobre el títol per fixar el tema cabdal de «l'oposició entre vida interior, recolliment, i vida exterior al carrer, activitat ciutadana» (p. 129). A cadascuna correspon un tipus de mirada (introspectiva o expectativa) i, gairebé, un bloc diferent de poemes dins el llibre; Bou els va resseguint amb profit, fins a concloure que el poeta «rebutja implícitament la vida ciutadana i reclama una vida interior presidida per Déu» (p. 141). Un capítol final, sota el títol «La dona i la ciutat en la filosofia del Nou-cents», mira d'aclarir l'abast d'aquestes dues realitats en el pensament noucentista (identificat amb el *Glosari*) i en el de Bofill en particular, però el lector no pot deixar de sentir-lo com a deslligat del que ha estat l'anàlisi de *La Ciutat d'Ivori*. *Selvatana Amor*, finalment, és interpretat per Enric Bou com el «llibre pont» que exemplifica la crisi del Noucentisme estètic: el poeta hi aprofundeix motius íntims i religiosos, assaja una poesia d'inspiració popular i comença una experimentació de noves formes mètriques que es confirmarà en volums posteriors.

La tercera part del llibre, amb el títol de «Nous camins poètics», s'ocupa de l'última dècada (1923-1933) de la vida i l'obra de creació de Guerau de Liost. Hi són estudiats quatre llibres: *Ofrena rural* (1926), *Sàtires* (1927), la nova versió de *La Muntanya d'Ametistes*, de 1933, que es publicà després de la mort del poeta, i un volum inèdit que deixà gairebé enllestit. Bou dibuixa amb ells la línia de la maduresa literària de Guerau de Liost, orientada a la creació d'un símbol, el del Montseny, entès ja com a món propi del poeta i síntesi de les tres forces constants a la seva obra: natura, amor i humor.

Les pàgines que dedica a l'anàlisi d'*Ofrena rural* són les millors de l'estudi. L'autor s'hi introdueix amb unes dades prèvies —inactivitat pública de Bofill després dels fets polítics de 1923, mort del pare (1923) i de la muller (1925), casament amb Montserrat de Quadras (1928)— que ajuden a explicar el reforçament de l'activitat poètica de Guerau en aquests anys i la seva evolució, resumida en aquests termes: acostament a la poesia pura (el terme és excessiu: Bou es refereix a una poesia lliure d'adherències d'escola), introspecció creixent i major rigor formal. Referint-se concretament a *Ofrena rural*, explica la sorpresa que va causar el llibre per la seva originalitat, i el defineix com un «àlbum de records i d'impressions de vacances» (p. 182), desproveïts per això de l'ordenació intencional a què ens tenien acostumats els altres volums de Guerau. Hi constata les primeres aparicions d'un tema nou, el del pas del temps, i dedica unes pàgines realment interessants a estudiar la metaforització que els motius naturals sofreixen en els

poemes, caracteritzada per la deformació culturalista, la ironia i els jocs lèxics. Un repàs a les provatures tècniques introduïdes pel poeta (potser no calia tanta insistència en la «silva» en referir-se als assaigs polimètrics) clou l'estudi del volum.

Menys afortunada em sembla l'anàlisi de *Sàtires*. Si l'aportació documental és interessant per aclarir les raons de la supressió dels «Diàlegs clericals», i l'especulació entorn del sentit de la sàtira com a crítica amb un judici moral al darrera és correcta, en canvi la lectura pas a pas del llibre a partir dels motius dels poemes pateix d'un cert esquematisme, sobretot quan el contingut poètic es redueix a termes ideològics. La citació de Barthes a la pàgina 219 («Ningú no pot escriure sense prendre partit apassionadament —tot i el distanciament aparent del seu missatge— sobre tot allò que va bé o va malament en el món») no justifica, per exemple, l'atribució a Guerau de Liost d'una «concepció masclista de la feminitat» pel fet d'haver triat temes relacionats amb «els problemes que troben els homes en la seva relació amb les dones» per fer-ne, precisament, sàtires (pp. 213-215). La referència a l'ús dels punts de vista i la constatació de provatures tècniques equivalents a les d'*Ofrena rural* no cobreixen una explicació —al meu entendre, necessària— dels mecanismes retòrics i estilístics de les *Sàtires*.

Els dos últims llibres estudiats (*La Muntanya d'Ametistes* revisada i un volum inèdit) confirmen el progrés del poeta cap a un Montseny identificat amb la Natura amb majúscules i esdevingut refugi i símbol. Bou destaca, en el primer, l'afebliment de la càrrega ideològica noucentista de la primera versió (eliminant, per exemple, les dedicatòries) i la refosa estilística d'alguns poemes, llimant-ne la contundència i donant-los una expressió més exacta; i retroba, en els poemes del llibre inèdit, una ordenació intencional i uns temes que el lector ha anat identificant com a constants en tota l'obra: natura (associada sovint amb la infantesa), amor, i reflexió íntima sobre la maduresa i la mort.

Pres en conjunt, el treball d'Enric Bou té la virtut d'aclarir-nos documentalment moltes dades concretes sobre Guerau de Liost i de resoldre així algunes incògnites que encara pesaven sobre els seus llibres. L'ordenació cronològica fa que sigui una guia útil per a l'evolució de l'obra del poeta. La lectura de cada llibre en particular em sembla interessant i ajustada (amb les excepcions que he fet). Hi trobo a faltar, però, l'esforç de sintetitzar aquestes lectures fins arribar a una poètica personal de Guerau, i d'inserir aquesta en el marc de l'evolució dels corrents estètics a Catalunya i a Europa; en aquest sentit, l'ús del terme Noucentisme es ressent del seu doble o triple significat, institucional, ideològic i estètic —aquest darrer s'identifica amb els postulats de Xènius—, i les referències al postsimbolisme, en no acotar un terme tan ampli, resulten poc convincents. Una ampliació de la recerca pel que fa a la relació Guerau-Carner —a les seves obres respectives, si és cert que no es disposa de documentació concreta— i pel que fa a les lectures comunes de poetes europeus podria contribuir a omplir aquest buit. Buit que —sigui dit en favor de l'autor— es retroba en la bibliografia crítica sobre gairebé tots els nostres escriptors contemporanis. No vull acabar sense expressar una protesta (a l'autor o a la casa editora?) per la manca d'un índex de noms propis, sempre imprescindible en obres d'aquesta mena, i d'una bibliografia que facilitaria l'ampliació de coneix-

ments al lector interessat i li evitaria l'enuig de recórrer pàgines tot perseguint una referència completa que de vegades no existeix (p. 86, n. 4, i p. 183, n. 29).

MARCEL ORTÍN

[30] BROCH, Alex, *Literatura catalana: balanç de futur*.

Literatura catalana: balanç de futur és, com l'autor mateix indica, un volum que aplega diversos treballs teòrics, escrits entre 1979 i 1984. Un volum que, per l'interès que demostra pel present i pel passat més recent de la nostra cultura i, més concretament, de la nostra literatura, és continuació o complement d'altres obres d'Alex Broch: *Literatura catalana dels anys setanta*,¹ l'article «Crítica militant: funcions i problemes»² i *Poesia catalana. Antologia (1939-1968)*.³

Hem de parlar, per començar, d'heterogeneïtat, de recull més que no pas de llibre escrit i pensat com a unitat de reflexió i de discurs. Aquesta heterogeneïtat es manifesta en la diversa forma dels treballs (cartes, ressenyes o crítiques de llibres, articles, una ponència) i en la distinta procedència d'aquests. Diversitat, però, amb uns nuclis temàtics recurrents, unes preocupacions centrals que són els eixos del llibre i que Broch mateix subratlla: «La funció històrica de la generació dels setanta, la voluntat de futur, la recerca del sentit de la modernitat quan avui ja es comença a parlar de postmodernitat, el compromís amb la contemporaneïtat, l'arrelament a una cultura preocupada i oberta als grans plantejaments i debats del món actual» (p. 158), i tot això, combinat amb una preocupació per la crítica i, més concretament, per la crítica catalana.

El llibre és dividit en cinc parts: «Escac vuitanta», un conjunt d'articles que van de la qüestió dels manifestos generacionals a l'estat actual de la crítica catalana o el plantejament de la crítica entesa com a creació, passant per una discussió sobre la generació literària dels setanta o un intent de teoritzar sobre la novel·la catalana més recent; «Debat obert», sobre els problemes de la cultura catalana actual; «Mots», una discussió del treball de Sebastià Serrano; «Literatura catalana: balanç de futur», una revisió de la literatura catalana més recent; i l'«Addenda» final, que inclou articles sobre política cultural i el paper dels intel·lectuals.

L'interès pel primer nucli temàtic (la generació dels setanta com a clau de volta del present i futur de la literatura catalana) queda clar de seguida: en els articles de la primera part aplegats sota el títol «La generació dels setanta com a eix» i «La novel·la com a tema», i també en la quarta part, Broch es proposa de «reflexionar en veu alta, sobre la controvertida qüestió de la generació literària dels setanta» (p. 33) i situar-la en les seves coordenades històriques i culturals. Broch aplica un per un els elements que, segons Petersen, configuren una «generació

1. Barcelona, Edicions 62 («L'Escorpí», 43), 1980, 154 pp.

2. Jordi Llovet, Jordi Castellanos, Alex Broch, Sebastià Serrano, *Història i crítica de la literatura catalana avui*, Barcelona, Edicions 62 («L'Escorpí», 50), 1982; el text d'Alex Broch hi ocupa les pàgines 45-67.

3. Barcelona, Edicions 62 («El Garbell», 16), 1985, 206 pp.

literària», després d'haver-ne criticat el concepte. De l'aplicació d'aquests elements, de fet, en resulta un mapa de la literatura catalana de finals dels seixanta i dels setanta, i del seu lloc en la cultura catalana més recent. Per Broch, poc després del 1968 «s'obre (...) un període que, en el futur i des d'ara mateix, caldrà i cal considerar d'una profunda i absoluta renovació en el camp de les lletres catalanes. No sols s'assegura la continuïtat amb la presència d'una nova generació d'autors, sinó que aquests nous autors representen una de les revitalitzacions més esperançadores i alhora també més actives de les darreres dècades» (p. 52). En resum, Broch teoritza sobre la literatura més recent escrita en català; de fet, aquests articles són un intent d'escriure la història de la literatura catalana dels anys setanta. El problema, però, i deixant de banda els riscos que comporta la manca de perspectiva històrica, és fins a quin punt l'objecte de l'anàlisi, la pretesa generació, justifica tot el discurs teòric i conceptual que Broch elabora. En aquest sentit, cal preguntar-se si Broch no magnifica excessivament un procés més o menys normal d'accés al món literari dels autors més joves: és a dir, si per parlar de la literatura dels setanta, situar-la en el seu context històric, social i cultural, i buscar-ne les característiques comunes, convé usar el concepte de generació.

Hi ha un altre bloc temàtic que gira al voltant de la cultura catalana actual i els seus problemes: qüestions d'ideologia de la llengua i normalització lingüística, del paper de l'intel·lectual i la seva situació (amb un allegat publicat el 1983 perquè els intel·lectuals trenquin el seu silenci crític i esdevinguin membres més actius i dinàmics de la societat i la cultura, membres «ni escèptics ni dimissionaris», p. 212) i una prolixa presa de posició en el debat sobre la universalitat o el provincianisme de la cultura catalana. Aquesta presa de posició inclou la resposta de Broch al llibre de Patrícia Gabancho *Cultura rima amb confitura*, una resposta on Broch desmenteix les apocalíptiques apreciacions de Gabancho sobre la mediocritat de la cultura del país. A més, sota el títol «Universalisme i provincianisme: dues trampes?», l'autor analitza l'ús d'aquests dos conceptes per part d'alguns sectors culturals catalans. La posició de Broch és clara: «estar oberts i receptius als grans debats intel·lectuals del món d'avui, interessar-nos i aprofundir les arrels de la cultura clàssica, no tancar-nos en un món intel·lectualment estret i esquifit, conèixer la nostra tradició literària però no oblidar les altres, comunicar i obrir la cultura i literatura catalanes a totes les transformacions i inquietuds de la societat actual» (pp. 121-122). Hi ha, doncs, un interès per la cultura i una voluntat de debat, un debat que, tanmateix, sembla haver perdut part de la seva vigència, almenys en els termes en què era plantejat. Per això, en llegir aquests articles, hom té la sensació que Broch dona a aquestes qüestions (la discussió universalisme *vs.* provincianisme i selectes *vs.* mediocres) una importància que ni de bon tros no tenen, que esmerça massa esforços i planes a rebatre opinions i actituds d'un interès dubtós (si no és com a testimoni d'època) per a un lector que possiblement ja sap o creu el que l'autor defensa.

Un tercer gran bloc és el dedicat a l'activitat crítica, i això és certament apreciable, ja que no és freqüent que en el nostre país algú demostrï una preocupació per la crítica. Broch comença plantejant la necessitat d'una història de la crítica catalana, defensa després la crítica literària com a creació («Creure en il·luminacions

sublims és tenir una opinió excessivament idealista del treball literari. Pel fet de no tenir-la i pel fet de creure en la construcció-elaboració de la forma del discurs analític, pensem i creiem que la crítica és un acte de creació literària, tant com ho pot ésser la literatura de "gènere"», p. 91) i mostra la seva preocupació per la necessitat de formació dels crítics. Broch desitja i intueix, a més, l'aparició d'una nova crítica catalana, en la línia de Sebastià Serrano. Una nova crítica «que vindria després de la "crítica" del realisme socialista, la darrera que, com a grup teòric, s'ha produït al nostre país i dins la literatura catalana» (p. 143). La preocupació de Broch per la crítica és, també, una preocupació pels problemes d'aquesta activitat al nostre país i per la manca de plataformes adients de formació i expressió.

Broch es defineix com un crític militant, és a dir: un crític que, partint d'un ferm compromís amb la contemporaneïtat, segueix de molt a la vora la literatura més immediata. *Literatura catalana: balanç de futur* és, doncs, un llibre «escrit sobre i en el temps», amb els perills, difícils d'eludir, que això comporta. Perills com ara la manca de perspectiva de l'autor o el fet que alguns articles estiguin massa lligats a les circumstàncies en què foren escrits, cosa que condiciona la seva lectura. D'altra banda, caldria preguntar-se si l'adjectiu «militant» és el més adient per a la pràctica crítica tal com l'entén Broch, molt pròxima a la ressenya periodística. Per «crítica militant» més aviat s'hauria d'entendre, creiem, una crítica de grup feta a través de revistes o publicacions que defensen una actitud o una línia clara, situada en una tendència determinada. Hom també pot trobar a faltar que Broch, a més de denunciar la insuficiència o la manca de crítica catalana, no precisi quina és la crítica possible. Finalment, hem de lamentar que la prosa de Broch no sempre es correspongui amb l'allegat que fa per una crítica entesa com a creació.

Broch posa les qüestions sobre la taula, i això cal agrair-ho. Però potser pels mateixos riscos del que ell entén per «crítica militant», en enfrontar-se amb els temes que el preocupen només assoleix un nivell de generalització que fa el llibre interessant però d'una utilitat relativa. Algú pot trobar-hi a faltar una anàlisi més aprofundida i, sobretot, la formulació de propostes i solucions als problemes que va plantejant. Comptat i debatut, Broch ens deixa amb la mel als llavis.

JOSEP-ANTON FERNÁNDEZ I MONTOLÍ i JAUME SUBIRANA I ORTÍ

[33] *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, 9.

Ens trobem davant d'una supervivència o d'una resurrecció? El volum novè del *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya* que, com veurem, correspon a dades de l'any 1981, surt a la llum en ple 1985 tot renovant una inveterada tradició de la casa: el darrer volum publicat, tal com es recorda a la pàgina 5, va aparèixer significativament el 1939 amb data de 1934 i amb dades de 1928-1932. Als qui estem acostumats a remenar els importants articles i inventaris de manuscrits publicats als veterans primers volums de la sèrie (iniciada el 1914), la materialitat d'aquesta recentíssima continuació de tan il·lustre periòdic especialitzat ens produeix un inevitable rodament de cap; d'altra banda, la fidelitat volguda a l'antic format i presentació tipogràfica no fa més que accentuar-lo: en quina mesura la institució

patrocinadora i tots plegats som el que vam ser o el que ens hem anat acostumant a pensar que vam ser? Val més, però, oblidar les emocions històrico-comparatives i simplement pronunciar a ulls clucs un sincer auguri de futur pròsper i, possiblement, adaptat a les actuals necessitats. Tot això ve a tomb, entre altres coses, pel contingut mateix del volum IX del *Butlletí* concebut, de fet, com un homenatge a Jordi Rubió i Balaguer, que va tenir un paper tan central en la vida de la primera etapa de la publicació i de la mateixa Biblioteca de Catalunya. Així doncs, la part frontal de la revista (pp. 15-63) és constituïda per un treball de Pere Bohigas que valora globalment l'obra de Rubió i per dos acurats reculls bibliogràfics d'Amadeu Soberanas, l'un dedicat als escrits del mestre (463 títols inventariats) i l'altre als estudis sobre la seva figura; es tracta d'un conjunt documental de consulta obligada que honora la tradició de la publicació. Segueix un apartat de ressenyes de textos del ram de la bibliografia i l'arxivística (pp. 67-100) i una memòria de la Biblioteca elaborada el 1981 (pp. 103-166) que té un interès ja més relatiu si descomptem l'inventari dels manuscrits ingressats entre 1973 i 1981 (des del número 2246 al 2657, pp. 119-140). Ben digne de la polidesa amb què se'ns presenta el volum és l'índex onomàstic final.

NOTA DE REDACCIÓ

[34, 41, 42, 43, 44, 45, 92, 93, 106] *Bibliografia carneriana recent.*

Força malament ho té la historiografia literària catalana si s'ha de confiar d'avinenteses cronològiques. El centenari del naixement de Josep Carner n'és una bona mostra: el relleu de la celebració més aviat va ser magre i l'extinció dels efectes, ràpida. No ve al cas escatir els motius del que en podríem dir menor poder de convocatòria de Carner respecte a d'altres poetes coetanis vius i morts. Se n'ha parlat prou, d'altra banda. Val a dir, a més, que la funció i l'eficàcia de totes aquestes efemèrides es redueix a recordar, periòdicament, l'existència d'un personatge sobre el qual encara no s'ha dit tot però es continua dient pràcticament el mateix que se n'ha dit sempre. El cas que ens ocupa n'és un bon símptoma: en general, allò que s'ha escrit específicament motivat per la commemoració és convencional i de circumstàncies. El lector no aconsegueix que l'abandoni gaire la sensació d'estar llegint, repetidament, llocs comuns ja improductius, tòpics històrics juntament amb tòpics que comencen a adquirir aquesta condició precisament per manifestar-se sempre com a resposta a aquells. Tanmateix, entremig d'un munt de paper discret, hi ha algunes aportacions que, tot i ser producte de l'oportunitat del centenari, suggereixen noves perspectives de lectura o descobreixen dades i textos inexplorats. I, fent el repàs de les publicacions aparegudes darrerament sobre Carner, trobem, no pas lligats a aquella contingència sinó coincidint-hi casualment, uns quants productes sòlids i de gruix que seran ja imprescindibles. Vegem, doncs, en què ha canviat l'estat dels estudis sobre Josep Carner des del ja llunyà febrer del 1984.

Procedint amb un cert ordre, i abandonant ja la distinció entre les publicacions commemoratives i les que no es deuen a cap motiu especial, parlem, en primer lloc,

dels textos carnerians posats novament en circulació o apareguts per primer cop en llibre. Al cap de deu anys d'haver-se publicat el primer, ha aparegut el segon volum dels *Escrits inèdits i dispersos* de Josep Carner [42], a cura de Loreto Busquets.¹ El llibre completa el bloc de la poesia carneriana entre 1898 i 1903 contingut al primer volum amb un apèndix que recull els poemes suprimits per la censura el 1974. Amb els mateixos criteris d'aleshores, s'hi publiquen tots els textos en prosa signats per Carner a la premsa periòdica durant els anys esmentats, i tots aquells que, signats amb pseudònim, li poden ser atribuïts amb força garanties de seguretat. L'exhaustivitat del buidatge i el criteri de respecte absolut a l'original que presideix la transcripció fan encara més valuosa la finalitat central d'un llibre com aquest: treure a la llum textos desconeguts o poc accessibles que il·luminen el període de formació de Josep Carner. Precisament per això no s'explica que l'editora deixi de publicar la traducció castellana, feta pel mateix Carner, d'una prosa apareguda a *La Veu de Catalunya* el 1901 i a *La Hormiga de Oro* el 1903. És estrany perquè l'interès de Loreto Busquets per aquests textos és, en primera instància, producte dels seus estudis sobre la creativitat lingüística de Carner, i també perquè, en canvi, en aquest mateix volum trobem una peça dramàtica, *Trista* (1901), i, dues-centes pàgines més enllà, *Cuento de lobos* (1903), que n'és la versió castellana. És clar que Busquets informa que és una versió «lliure», però la qüestió de la literalitat i la llibertat és prou subjectiva per no convertir-la en criteri per eliminar un text en un llibre confeccionat, fora d'això, amb un gran rigor. Pel que fa a la presentació dels textos, cal recórrer al «Prefaci» del primer volum on, a més d'explicar el mètode de recerca i atribució, i els criteris d'edició, Loreto Busquets en feia una descripció força subsidiària de la que dedicava a la poesia. En publicar finalment la prosa, suposem que no ha volgut deixar els textos desprotegits i ha insistit a remarcar-ne la importància. Així, valora els articles, contes i peces dramàtiques en relació amb el seu context; no sembla, però, haver tingut gaire en compte les aportacions dels darrers anys a l'estudi del món cultural català pels volts del tombant de segle, i això fa que en algun moment pequi d'ingenuïtat i afirmi que la crítica de Carner és «desapassionada» i que es regeix només per «l'exigència del bon gust». Bona part del pròleg es dedica, altrament, a l'anàlisi lingüística de la primera traducció de Josep Carner (un acte de *Les fourberies de Scapin* de Molière), complement a la seva *Aportació lèxica de Josep Carner a la llengua literària catalana*,² primer estudi dels que Busquets ha dedicat a l'obra de Carner. La importància de tenir finalment a les mans un material de difícil accés —força imprescindible ara que la dissecció d'aquells anys està arribant a uns nivells de precisió considerables— i poder llegir les cròniques de «Menandrus» al butlletí *Montserrat* o les narracions coetànies a *L'idili dels nyanyos* passa, però, per davant d'altres consideracions, com ara la de pensar si no hauria estat millor prescindir d'una presentació desigual i, en canvi, anotar generosament els textos.

Inaugurant col·lecció, el públic català té finalment a l'abast una edició solvent

1. Barcelona, Barcino («Publicacions de La Revista, 2a. sèrie», 45), 1984 [42].
2. Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1977.

d'un llibre mític, com el qualifica amb encert Esther Centelles [43] al pròleg que encapçala la seva edició d'*Els fruits saborosos*.³ De les tres versions del llibre s'agafa com a base la publicada el 1957 a *Poesia*, que s'ofereix al lector nua d'anotació per no entrebancar-ne la lectura. El completíssim aparat de variants al final satisfà —bé que el criteri no n'afavoreix gaire la visualització— les exigències d'una edició crítica amb totes les garanties, que té en compte també les versions de poemes del llibre publicades abans del 1906. Com a torna, per cert molt gratificant, el volum es clou amb un apèndix que ens retorna un d'aquells textos carnerians que complementen els que ja hi ha a l'abast sobre la pròpia obra, la llengua literària i la voluntat de perfecció: el pròleg a la segona edició d'*Els fruits saborosos* (1928).

La claredat expositiva i el to didàctic del pròleg d'Esther Centelles s'apliquen amb eficàcia a resseguir la història externa del llibre —i això vol dir, entre d'altres coses, omplir de contingut la llegenda de l'impacte dels *Fruits*—. En canvi, no s'ha considerat oportú (i si ho diem així és perquè estem segurs que l'autora ho podia fer) donar algunes dades sobre la filiació estètica del llibre com ara el pes que hi pogueren tenir les lectures de poesia francesa d'escola. Això hauria contribuït a situar *Els fruits saborosos* en un àmbit en el qual, potser, no haurien estat possibles qualificacions de «petulància» per a un poeta de vint anys que gosa parlar i opinar sobre les edats de la vida (quin poeta adolescent s'eximeix de la culpa de les veritats «absolutes»?). En aquest mateix sentit, la lectura del llibre parteix d'una premissa certa, però cau massa en el mecanicisme: a partir de la finalitat moralitzadora que es descobreix en la perspectiva de la veu del poeta, s'extrema la interpretació ideològica dels poemes, constituïts en manual de conducta segons uns valors que, tal i com els exposa Esther Centelles, qualificaríem molt més de menestrals que no pas de burgesos. En darrer terme, l'observació detallada que ella mateixa fa dels procediments pels quals el poeta dota les figures humanes d'aquelles actituds arquetípiques, mena a veure el petit món d'*Els fruits saborosos* com una sinopsi no tant del pensament conservador com d'una moral —en el sentit més literal del terme— colectiva no exclusiva, en l'obra carneriana, d'aquest llibre. No podem evitar, d'altra banda, un dubte: fins a quin punt és possible no tenir en compte que entre l'«Arcàdia noucentista» i la versió del 1957 hi ha d'haver una distància? La distància tècnica queda perfectament explicada en l'anàlisi de les variants que, a partir d'alguns exemples significatius, fa l'editora, però hi ha una altra distància: la que Carles Riba, en ressenyar la segona versió del llibre, havia definit com «un canvi, diríem, del gust de la felicitat en l'home». Explorar aquesta possibilitat podria enriquir la valoració d'*Els fruits saborosos* i modificar la tendència, avalada per aquella condició mítica del llibre, a esquematitzar-ne la lectura.

Aquesta rèplica no suposa, òbviament, la desestimació de les primeres edicions carnerianes en benefici de l'estat darrer en què el poeta va voler fixar la poesia escrita fins als primers anys cinquanta. Subscrivim, doncs, i de manera absoluta, les dues pàgines amb què també Esther Centelles [44] comença la presentació de

3. Barcelona, Edicions 62 («L'Àlzina», 1), 1984 [43].

La paraula en el vent:⁴ cal restituir aquells llibres a un públic interessat a llegir Carner no únicament com a poeta intemporal. Aquesta reedició, doncs, no mereix més que elogis, com el criteri amb el qual ha estat feta (normalització que segueix la practicada per Carner a *La inútil ofrena*, on incorporava alguns poemes de *La paraula en el vent*), altrament exigit per la col·lecció on apareix el llibre. Només una objecció: la decisió de separar tipogràficament les estrofes dels sonets és vàlida per al model italià, però destrueix el model anglès si s'aplica segons el mateix esquema. Una història textual sumària del destí d'aquells poemes en la bibliografia carneriana en completa la presentació. Potser ara serà el moment de comprovar allò que força vegades s'havia insinuat: *La paraula en el vent* marcant un Carner anterior i un de posterior, més greu i reflexiu. I potser, també, a l'hipotètic públic ampli a qui va destinada aquesta edició li costarà de reconèixer-hi un Carner massa tòpicament llegit i utilitzat. Agraïm-ho.

Reca una mica que l'edició de *La paraula en el vent* no s'hagi fet precedir d'un pròleg, però també sap greu que una altra ocasió de la mateixa mena s'hagi, en part, desaprofitat. Ens referim a *El cor quiet*, de 1925 [41], editat i presentat per Lluís Calderer en una col·lecció de finalitats prou clarament didàctiques.⁵ La inadequació fóra el primer tret: l'objectiu bàsic —ajudar a llegir el llibre— és preterit davant d'un bombardeig de dades innecessàries (bibliogràfiques i lingüístiques, sobretot). L'anàlisi del llibre redueix pràcticament la lectura a la paràfrasi dels poemes i no arriba ni a fer-ne la descripció (s'identifiquen, per exemple, temes amb seccions); però, en canvi, es fa una mena d'inventari de la versificació o es parla, a l'apartat intitulat «Llengu», no pas del llibre sinó de l'actitud lingüística de Carner abans, durant i després d'*El cor quiet*. En definitiva, diríem que l'error bàsic de Calderer ha estat voler dir massa coses en un espai que no ho permetia, ni pel nombre de pàgines ni pel destinatari teòric al qual va adreçar.

Albert Manent duu ja una colla d'anys investigant sobre la figura de Josep Carner. Fruit d'aquestes recerques ha anat exhumant de tant en tant textos crucials que restaven fora de l'abast del públic; l'últim estadi d'aquesta tasca meritòria és una autèntica llaminadura: els cinquanta-dos textos recollits al volum *Prosa d'exili (1939-1962)* [45].⁶ Malgrat els escrúpols de l'editor, que no descarta noves troballes, ell mateix reconeix que, al present recull, «el nòdul carnerià hi és tot». I, si més no, dóna notícia d'un parell de textos perduts que no desespera de trobar. Les cinc pàgines escasses del pròleg situen i descriuen breument el material insinuant-ne una interpretació ideològica, intentant determinar la posició política del poeta o, simplement, destacant la curiositat o la saviesa d'algun article. La procedència, l'entitat i la funció dels textos de *Prosa d'exili* és diversa; del discurs abrandat al pròleg de compromís, de l'article de divulgació a l'esquelet d'un edifici teòric, del retrat literari a la prosa lírica, tot plegat ens retorna un Carner desacostumat: l'ideòleg, sobretot, que basteix verbalment un programa polític d'unitat i bascula constantment entre el record i la profecia, i l'orador que sap graduar

4. Barcelona, Edicions 62 («L'Escorpí. Poesia», 86), 1984 [44].

5. Barcelona, Edicions 62 («El Garbell», 14), 1984 [41].

6. Barcelona, Edicions 62 («L'Alzina», 3), 1985 [45].

l'eficàcia dels seus recursos perquè coneix la transcendència del seu paper. No és pas gaire oportú estendre's parlant d'unes pàgines que el primer que provoquen és respecte.

Val a dir que alguns eren prou coneguts: el pròleg a *Llunyania* (1952) o la *Represa* de la *Revista de Catalunya* a París (1947). D'altres, però, ho hauran de ser des d'ara, i l'exemple que se'n acut és *Nobleza del soneto* (1941), que, a part de mostrar la gran cultura literària de Carner, s'haurà d'afegir a la resta d'articles i pròlegs on exposa la seva teoria poètica, ja que conté algunes pàgines sobre l'origen de la poesia, la seva relació amb la música i el valor de la poesia popular que poden ajudar, entre d'altres coses, a precisar la relació entre la poètica maragalliana i la racionalització que fa Carner dels mecanismes de creació del poema. Serveixi aquesta remarca com a mostra de l'interès i la importància de *Prosa d'exili*, que redueix una mica més la quantitat de lletra de Josep Carner que ens queda encara per llegir.

Pel que fa a les darreres aportacions sobre la figura i l'obra de Carner, ja dèiem abans que l'interès és molt desigual i que no hi ha, en general, novetats gaire engrescadores. Al volum *Escriptors i editors del Nou-cents* [106] Albert Manent aplega en un capítol quatre pròlegs publicats entre 1966 i 1980 sobre aspectes diversos de la personalitat del poeta.⁷ Miquel Arimany dedica a Carner un dels volums de la sèrie divulgativa sobre grans escriptors [92], que conté una selecció antològica, per força molt breu, de l'obra de Carner i uns quants textos crítics, alguns no inèdits, que hi serveixen de presentació.⁸ *Josep Carner. Llengua, prosa, poesia* [93] recull les cinc conferències amb què el món acadèmic va celebrar el centenari.⁹ Algunes revistes, per últim, van dedicar, parcialment, números especials a Carner amb el mateix motiu.¹⁰ Ordenant una mica aquest material i aquell, espars, que no en forma part, i destacant-ne sobretot les novetats, consignem en primer lloc el que fa referència a aspectes biogràfics inèdits: la correspondència entre Carner i Unamuno (1903-1916), breu i de no gaire interès, presentada per Albert Manent i l'article del mateix autor sobre les estades del poeta a Costa Rica i Mèxic.¹¹ Un i altre, però, s'adrecen sobretot al lector que desconeix la història cultural catalana i què hi representa Josep Carner. Han aparegut també diversos articles d'abast generalitzador sobre diferents aspectes de l'obra de Carner. Sobre alguns d'ells val la pena de cridar l'atenció: l'aspecte de l'actitud lingüística, tractat per

7. Pròlegs a Josep Carner, *Teoria de l'ham poètic* (1970), *La creació d'Eva* (1980), *Del pròxim Orient* (1973) i *El tomb de l'any* (1966). Recollits a *Escriptors i editors del Nou-cents*, Barcelona, Curial («Biblioteca de Cultura Catalana», 56), 1985, pp. 127-148 [106].

8. *Josep Carner en els seus millors escrits*, Barcelona, Arimany («Els Dies i els Homes», 11), 1984 [92].

9. Barcelona, Empúries («Biblioteca Universal Empúries», 19), 1985 [93].

10. *Serra d'Or*, XXVI, 293 (febrer 1984); *L'Avenc*, segona època, 68 (febrer 1984); *Faig*, 23-24 (maig 1985); *Cuadernos Hispanoamericanos*, 412 (octubre 1984).

11. «Josep Carner y América», *Cuadernos Hispanoamericanos*, 412 (octubre 1984), pp. 15-22; «Cartas de Josep Carner a Miguel de Unamuno», *ibid.*, pp. 47-54.

Modest Prats,¹² que acompleix exactament els propòsits que indica al començament i és, doncs, una glossa molt ben feta de textos en general coneguts, la majoria anteriors al 1913. La militància de Carner en la batalla normista, la manera com es planteja la creació d'una llengua literària i com salva l'abisme entre teoria i pràctica són els punts centrals d'aquest estudi.

Establir les perspectives des de les quals s'hauria de llegir i valorar l'obra poètica de Josep Carner és un altre dels reptes a què s'enfronten historiadors i crítics. Enric Cassany, sense perdre de vista en cap moment la funció divulgativa del seu article,¹³ traça ràpidament el context on es projecta el Carner poeta i l'hi situa tenint en compte tant la teoria poètica (en relació amb la creació de la llengua literària) com la condició de clàssica que adquireix la poesia d'un, com ell en diu, «poeta fundacional». La caracterització sumària de la trajectòria evolutiva de Carner s'arrodoneix, finalment, en inferir-se de la seva poesia una concepció del món: l'aquiescència amb la realitat. Salvador Oliva¹⁴ enfronta la històrica lectura desviada de Carner a la que proposa Joan Ferraté i que ja ha fet escola; acaba però, ben conscientment, parlant més de teoria poètica que no de Carner. I Dolors Oller,¹⁵ finalment, justifica la modernitat del poeta en relació amb la producció poètica catalana dels primers anys del segle, i relaciona la seva actitud davant la realitat i davant el poema amb les gran línies de la poesia moderna europea. Les raons, però, d'aquest gran salt que Carner representa s'hi expressen, en alguns moments, amb una certa confusió (l'anecdòtica descripció dels poetes noucentistes, per exemple, fa més mal que bé).

No és descobrir res dir que la prosa de Josep Carner, destinada sobretot a la premsa, presenta problemes de situació, de valoració i d'interpretació: respecte a la totalitat de l'obra i respecte a les polèmiques del moment cultural i literari en el qual, almenys en bona part, aparegué. Enric Bou¹⁶ obre nous camins de lectura en relacionar aquells textos amb el contingut del concepte de poema en prosa (seguint una suggerència de Carles Riba) i entenen-los, en darrer terme, com una ampliació de la poesia —consideració que permet, d'altra banda, fer el mateix camí en sentit invers—. Jordi Castellanos¹⁷ s'enfronta amb el tema polèmic de Carner i la novel·la, i aporta dades i textos desconeguts per arribar a una conclusió que modifica lleugerament la valoració de l'actitud carneriana en una qüestió tan conflictiva —encara ara—.

En un terreny tan desèrtic encara com és el de la lectura crítica de llibres de Josep Carner s'ha de destacar la publicació de l'estudi modelic de Lluís Cabré i

12. «La gran virtut de la llengua», *Josep Carner. Llengua, prosa, poesia*, pp. 9-30 [93].

13. «La poesia de Josep Carner», *Josep Carner en els seus millors escrits*, pp. 23-37 [92].

14. «Per a una millor lectura de la poesia de Josep Carner», *L'Avenç*, segona època, 68 (febrer 1984), pp. 60-65.

15. «Josep Carner: de la llei i de la gràcia», *Josep Carner. Llengua, prosa, poesia*, pp. 91-109 [93].

16. «Ironia i lirisme en la prosa de Josep Carner», *ibid.*, pp. 63-89 [93].

17. «Josep Carner i la literatura narrativa», *ibid.*, pp. 31-62 [93].

Marcel Ortín sobre *El cor quiet* [34].¹⁸ Cenyit, per imperatius de col·lecció, a unes pautes d'estructura bastant rígides, el llibre ofereix, a més de les dades externes imprescindibles —sempre, però, en relació amb *El cor quiet*— una lectura honesta en el sentit ribià de l'exercici de la crítica: la reconstrucció de l'experiència poètica des de l'experiència de la lectura, amb una hipòtesi interpretativa que serveix de pern. Un propòsit com aquest, reeixit, i el fet d'haver sabut cridar l'atenció sobre aspectes tècnics de la composició poètica de la manera més vàlida en aquests casos, és a dir en relació amb la interpretació, fan d'aquest estudi un guiatge per a la lectura d'*El cor quiet* que respon plenament a les expectatives d'aquest tipus de producte.

Una lectura de *La paraula en el vent* i quatre noves aproximacions a *Nabí* completen aquest capítol. En el primer cas, Jaume Subirana i Oriol Izquierdo¹⁹ fan un esbós de l'estructura del llibre i en proposen, a partir d'aquí, una interpretació de conjunt que sembla prou encertada, a grans trets, però que raons d'espai no permeten perfilar. Pel que fa a *Nabí*, lògicament l'obra de Carner que excita més els ànims interpretatius dels estudiosos, no es pot dir que les darreres aportacions canviïn gaire la perspectiva. L'última tendència sembla que és aplicar, més o menys adequadament, els mètodes de la crítica mítica. Loreto Busquets²⁰ fa una lectura simbòlica del poema a partir de la dialèctica *lloc-cami*, que li permet de relacionar-lo amb l'experiència de l'exili. Mariàngela Cerdà²¹ intenta, sense sortir-se'n, explicar *Nabí* des d'una aproximació mítico-antropològica a alguns dels motius recurrents del poema. En un sentit totalment diferent, l'article d'Alfred Badia²² és una resposta a la lectura de Gabriel Ferrater (no aconsegueix de ser-ho també a la lectura cristiana) des de la hipòtesi de la intuïció teològica del poeta, que el mantindria tan lluny del refús com de la confessionalitat. També Salvador Oliva²³ pren Ferrater com a punt de referència, en aquest cas per expressar el desacord parcial respecte a la figura de Jonàs. El desplegament del caràcter del profeta, centre de l'article, fa que l'«argument» del poema n'acabi ocupant el lloc prioritari.

Finalment, voldríem encara donar notícia d'un article de Jaume Aulet sobre la

18. «*El cor quiet*», de Josep Carner, Barcelona, Empúries («Les Naus d'Empúries. Quaderns de Navegació», 1), 1985 [34].

19. «*La paraula en el vent: paraula contra el vent*», *Serra d'Or*, XXVI, 293 (febrer 1984), pp. 11-13.

20. «*Nabí*, de Josep Carner», *Faig*, 23-24 (maig 1985), pp. 7-31. Publicat també, en versió castellana, a *Cuadernos Hispanoamericanos*, 412 (octubre 1984), pp. 22-46.

21. «La trajectòria de *Nabí*», *Misc. Antoni M. Badia i Margarit*, vol. I (*Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, IX), Montserrat, Publicacions de l'Abadía, 1984, pp. 219-241.

22. «Per a una interpretació no apriorística de *Nabí*», *Serra d'Or*, XXVI, 293 (febrer 1984), pp. 40-43.

23. «Aspectes temàtics al *Nabí* de Josep Carner», *Josep Carner. Llengua, prosa, poesia*, pp. 111-134.

relació del jove Carner amb la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat,²⁴ que dona una mica més de llum sobre els orígens del poeta i sobre la gestació d'un grup de dirigents culturals; i d'un altre de Marià Manent que desvetlla parcialment el procés de la composició de *Poesia* i les vicissituds de la publicació d'aquell volum ara emblemàtic.²⁵

No hem esgotat pas el material publicat darrerament sobre Josep Carner. Ens hem limitat a destacar-ne allò que era menys de circumstàncies i tenia interès per la novetat, per la claredat o per la perspicàcia. O, encara, perquè era un símptoma de l'estat dels estudis carnerians. De tot plegat, no en sabem treure altra conclusió que la més òbvia: som molt lluny de poder considerar Josep Carner un objecte d'estudi amb el gruix d'investigacions i assaigs que realment li pertoqueu. Més que la reivindicació convindria ara l'actitud que, d'alguna manera, comença a fer-se patent en el resultat dels estudis que, lateralment o com a punt central, s'han dedicat i s'estan dedicant als primers anys públics del poeta.

MARINA GUSTÀ

[48, 49] *Dos llibres pòstums d'Antoni Comas.*

La mort prematura d'Antoni Comas, l'any 1981, va representar un cop dolorós per als qui l'havíem tractat. Després n'han aparegut uns quants llibres pòstums (i encara hi ha inèdit un estudi sobre la cultura catalana a l'època del Barroc) que ens l'han anat recordant. El temps passat des del funest desenllaç, però, ja permet avui de fer una crítica objectiva del seu treball investigador, crítica que s'ha de situar tan lluny del respecte estèril que se sol exigir per als morts com dels elogis, amables o interessats, que s'acostuma a dedicar als vius.

Les circumstàncies professionals en què es va trobar Antoni Comas el van convertir en un estudiós privilegiat de la literatura catalana. Col·laborador del professor Martí de Riquer, li fou encarregada la continuació de la *Història de la literatura catalana* que aquest havia iniciat; Comas, però, només va poder redactar-ne el volum quart, publicat uns anys després d'obtenir la càtedra de literatura catalana. Des d'aquell moment el llibre del malaguanyat professor quedava com una referència ineludible per als futurs historiadors de la nostra literatura, i s'obrien unes expectatives que malauradament van quedar frustrades.

Ara, la lectura de dos llibres pòstums d'Antoni Comas, els *Estudis de literatura catalana (segles XVI-XVII)*¹ i *Mirador*,² dona una excel·lent oportunitat per enfrontar-nos als tres vessants de la seva producció escrita: la història literària, la filologia

24. «Josep Carner i la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat (1899-1906). Una primera aproximació, *Faig*, 23-24 (maig 1985), pp. 57-73.

25. «El volum *Poesia*, primer de les obres completes», *L'Avenç*, segona època, 68 (febrer 1984), pp. 52-53.

1. Antoni Comas, *Estudis de literatura catalana (segles XVI-XVIII)*, Barcelona, Curial - Universitat, Dept. Filologia Catalana («Biblioteca Torres Amat», 13), 1985 [48].

2. Antoni Comas, *Mirador. Estudis sobre literatura i història dels Països Cata-*

(o edició de textos antics) i la crítica. Més exactament, permeten de descobrir un cert desfasament entre l'autoritat que Comas havia assolit i els resultats del seu treball investigador. Sigui com sigui, convençut que el camp on podien fer-se més descobriments era el dels precedents de la Renaixença, i enlluernat, em sembla, per l'existència, ça i lla, de reivindicacions regionalistes o de consideracions vagament catalanistes entre els autors del Set-cents, es va dedicar a aprofundir en l'estudi del segle XVIII.

Fruit d'això va ser el volum IV de la *Història...* (originàriament intítulat, més pròpiament, *L'activitat literàrio-cultural dels Països Catalans durant el segle XVIII*), encertadament ressenyat fa temps per Antoni-Lluc Ferrer.³ Tot i la innegable importància que cal atorgar-li, el llibre ja revelava el que són algunes de les característiques principals, a parer meu, del treball erudit de Comas: per una banda, l'acumulació de dades poc conegudes (de vegades, fruit d'investigacions de primera mà); per l'altra, una certa falta del do de la síntesi, que li impedia interpretar de manera innovadora les dades que descobria, com també una certa dificultat per destriar allò que era important d'allò que no n'era tant.⁴ Per això dona més importància a Finestres que a Maïans, per exemple, i (tot i que té en compte autors que mai no escriviren en català, com Capmany) oblida tractar de tot un Joan Andrés.

Aquestes característiques constitueixen també les qualitats i els defectes dels *Estudis de literatura catalana* que he esmentat abans. Cal advertir que es tracta d'un volum d'homenatge (a cura d'August Bover i Montserrat de Ciurana) que l'autor no havia preparat personalment. El llibre s'obre amb un pòrtic de qui fou el seu mestre, Martí de Riquer, seguit d'unes «Notes autobiogràfiques» que havien servit de pròleg d'un parell de llibres d'autors mataronins, la qual cosa li permet de «descabdellar una sèrie de records, d'iniciar —com si diguéssim— unes memòries personals». A continuació es reproduïxen els articles erudits de Comas (inclòs un breu llibre) que representen, prescindint del volum IV de la *Història...*, el conjunt del treball investigador en el terreny en què Comas s'especialitzà: el de l'anomenada «Decadència» de la literatura catalana.

Es revelador, amb tot, que la major part del llibre tracti de la literatura del segle XVIII. D'èpoques anteriors, només hi ha un estudi (amb massa tòpics) sobre la «Problemàtica de la "Decadència"», la «Introducció a la poesia de Joan Pujol» i el discurs a l'Acadèmia de Bones Lletres (que ja no pogué pronunciar) sobre «Un escriptor místic (...) del segle XVII». De tots tres en parlaré més avall. Amb

lans, Montserrat, Publicacions de l'Abadia («Biblioteca Serra d'Or», 49), 1985, 204 pp. [49].

3. Antoni Comas, *Història de la literatura catalana*, IV, Esplugues de Llobregat, Ariel, 1972³, 862 pp. La ressenya a què al·ludia és: Antoni-Lluc Ferrer, «Consideracions sobre la història de la literatura setcentista», *Els Marges*, 2 (setembre 1974), pp. 89-95.

4. Per tot el que he anat dient, és clar que no comparteixo les valoracions de la llarga ressenya de Josep Maria Balcells «Joan Maragall, llegit per Antoni Comas», *Quadern de Cultura*, 140 (Suplement en català d'*El País*, 2-VI-1985), p. 3, on es passa revista als tres últims llibres de Comas.

molt d'encert, en canvi, no s'hi ha inclòs el llibret *La decadència*,⁵ que en realitat és una traducció feta per altri d'un original en castellà més extens (cosa que n'explica els errors i fins les faltes gramaticals i ortogràfiques). El volum es clou amb una útil bibliografia d'Antoni Comas, a cura d'Immaculada Baldocchi i Montserrat de Ciurana.

No podem saber si Comas hauria revisat els textos aplegats aquí. Sí que ens consta, però, que una publicació d'aquestes característiques s'hauria acabat editant, perquè ell mateix revelava la intenció de fer-ho en el pròleg a *Mirador*. En tot cas, alguns dels articles reunits ja eren vells en publicar-se per primer cop. El treball que encapçala els *Estudis de literatura catalana*, sobre la «Problemàtica de la "Decadència"», ni tan sols defensa o posa el terme en qüestió, malgrat que des de fa anys ve essent denunciada pels estudiosos. És un treball sense notes, i hauria estat més adequat considerar-lo de divulgació, tot i el marc on s'havia publicat últimament. En realitat, el mateix Comas l'hi considerava: l'article és sensiblement el mateix que un que s'aplega a *Mirador*, amb alguns afegits (noves dades sobre la qüestió) i supressions (la major part de les referències a la impremta, que eren la justificació del text primitiu, publicat a *El Correo Catalán*: vegeu *infra*).

Més interès té l'estudi sobre Joan Pujol, poeta matoroní que Comas tenia el projecte d'editar per encàrrec de la Caixa d'Estalvis de Mataró, i que malauradament no fou acabat. Amb tot, l'estudi més valuós és el que dedica a fra Antoni de Sant Maties, el místic siscentista que escrivia a principis del segle XVII i que ja havia interessat Comas en redactar el volum IV de la *Història*... tants cops esmentada (n'hi parlava amb un cert detall, excepcionalment, malgrat que cronològicament no li corresponia de fer-ho) i del qual llavors tenia «molt poques dades». El treball era conseqüència tant del seu interès per la mística en general (ell mateix havia fet força edicions d'obres de santa Teresa) com de les investigacions sobre el segle XVIII, perquè el text del frare místic fou descobert en «escorcollar els fons manuscrits de la Biblioteca Universitària (...) per tal de confeccionar el volum IV de la *Història de la literatura catalana*». Deia que és l'estudi més valuós perquè tractava d'un personatge pràcticament desconegut i perquè fins ara ben pocs investigadors s'han dedicat a estudiar la literatura religiosa del segle XVII en català.

Els dos estudis següents, «Les excel·lències de la llengua catalana» i «La consciència històrico-política en els poetes catalans del segle XVIII», són, de fet, dos tasts del material acumulat per al volum IV de la *Història*..., amb un to més aviat divulgatiu i sense notes, en el primer cas, o amb les mínimes imprescindibles, en el segon. L'article que segueix és molt poc posterior al volum IV de la *Història*..., on se n'anunciava la pròxima publicació: es tracta de l'edició d'una traducció en vers d'Agustí Eura. El fet que no sigui una edició crítica fa difícil valorar l'encert de la transcripció.

També són edicions de textos setcentistes els dos últims treballs del volum: una «Pastoril» rossellonesa, que Comas deixà inacabada (i que ha estat posada a punt definitivament per Joaquim Vilà i Folch) i un discurs sobre la llengua catalana

5. Antoni Comas, *La decadència*, Barcelona, Dopesa («Conèixer Catalunya», sense número), 1978, 96 pp.

d'Antoni Francesc de Tudó. Del primer he de dir que, malgrat algun *lapsus calami* (com citar en la introducció els versos 596-597 dient que es tracta dels 691-692), Vilà millora almenys en un punt el text de Comas (accentuant el nom Focàs, tal com exigeix la mètrica, tot i que oblida de fer-ho en les acotacions) i no veig per què no ha rectificat l'anomalia que ell mateix fa observar dient que de vegades «Comas dona solucions catalanes a construccions franceses: "Vós debeu-me guiar" [es converteix en] "Vós debeu-me guiar"» (on, per cert, hauria estat millor parlar de «solucions del català central a construccions rosselloneses»).

De l'altre article em sembla que se n'hauria pogut treure més suc. És fruit de la consulta dels fons de la Biblioteca Universitària de Barcelona, i prova l'interès que tingué sempre Comas pels textos apologetics i reivindicatius del català en el segle XVIII. La introducció a aquest text, prou interessant, conté moltes reflexions que valdria la pena aprofundir i contrastar. L'actitud dels il·lustrats davant la llengua catalana ha estat analitzada de passada en diversos llocs, però no hi ha encara el treball de síntesi que ens faci veure quines actituds s'arreglaren amb quines altres, o quin paper juguen realment els homes que podien ser més influents (Maians, Climent, Caresmar, Andrés, Capmany). La dècada dels anys 90 del segle XVIII, per altra banda, veu un interès renovat de la Reial Acadèmia de Bones Lletres per la llengua catalana. Quina explicació té això? No sé si es poden treure conclusions del fet que, l'any següent del discurs de Tudó, Gabriel Casanova pronunciés en idèntica ocasió una *Oració* sobre el mateix tema: l'aportació de l'Acadèmia a la literatura catalana espera encara un estudi definitiu.

El segon llibre, *Mirador*, és un recull de treballs dispersos, en general breus, de caràcter divulgatiu i col·leccionats personalment per Comas. Aquí sí que és legítim de preguntar-nos, doncs, per què l'autor ha volgut mantenir la vigència de textos que no tenen més sentit que l'oportunitat de la ressenya periodística (ell mateix reconeix que el valor dels textos aplegats, «pel que respecta a la qualitat», és «variable») i, el que és més greu, d'observacions crítiques superades per aportacions posteriors d'altres estudiosos. L'autor insisteix a publicar, per exemple, judicis negatius sobre la bondat de les correccions de Carner en el llibre *Poesia* de 1957 (pp. 127 i 131) després de l'article de Joan Ferraté a *Els Marges*.⁶ El llibre només respon, em sembla, al desig d'aprofitar els compromisos ocasionals del publicista per aparentar la dedicació als més diversos camps de la literatura catalana. Per això reuneix i refon breus articles, ressenyes i notes amb els mínims canvis —eliminant referències massa específiques o polint l'estil—, però sense atènyer el grau d'interès i d'autoexigència dels *Assaigs sobre literatura catalana*⁷ que li serveixen explícitament de model: els articles d'ara —diu— «vénen a ésser una continuació dels

6. Joan Ferraté «*Poesia*, de Josep Carner: Ressenya i vindicació», *Els Marges*, 8 (setembre 1976 [1977]), pp. 15-32.

7. Antoni Comas, *Assaigs sobre literatura catalana*, Barcelona, Tàber («Centpeus. Peus», 3), 1968, 366 pp. Amb tot, no creguem que *Mirador* aplega totes les notes i ressenyes de tema català que Comas escriví a la premsa periòdica; en tot cas, n'hi he trobat a faltar una, almenys, que hi encaixava perfectament: «El Neoclassicisme. Un capítol que ens manca», *Avui*, 9, (2-V-1976), p. 24.

Assaigs». En el cas que ens ocupa, però, sembla que no hi ha, com llavors, textos llargs que es publiquin per primer cop, si bé l'absència de referències bibliogràfiques indicant-ne la procedència no ho deixa veure a primera vista. No sé per què Comas no les inclogué a *Mirador*, tal com havia fet als *Assaigs...*, no tan sols per una prouja d'exactitud sinó també perquè això permet d'adonar-nos de l'adequació dels textos al mitjà i al públic a què anaven destinats. Per això m'ha semblat interessant de donar la correspondència entre els articles del llibre (segons el número d'ordre dels textos) i el lloc de la seva primera publicació.⁸ Vet aquí la procedència dels textos que he pogut identificar:

1. *Avui*, 63 (4-VII-1976), p. 21.
3. «Eiximenis i Canals. Clàssics apassionants», *Avui*, 75 (18-VII-1976), p. 24.
4. «Andreu Febrer. La "Divina Comèdia" traduïda» (I), *Avui*, 217 (1 i 2-I-1977), p. 19; «La "Divina Comèdia" traduïda» (II), *Avui*, 241 (30-I-1977), p. 21.
5. «Continuidad de "Els Nostres Clàssics"» [1], *Tele/eXprés*, 2476 (30-VIII-1972), p. 12; «Continuidad de "Els Nostres Clàssics" y 2», *Tele/eXprés*, 2488 (13-IX-1972), p. 14.
6. [Suplement] especial/català [de] *El Correo Catalán*, 30226 (30-XI-1974), pp. 3, 5 i 7.
7. «El Concilio de Trento y Barcelona», *Tele/eXprés*, 2161 (25-VIII-1971), p. 13.
10. *Tele/estel*, 125 (6-XII-1968), p. 15.
11. «Continuidad de una labor ejemplar», *Destino*, 1746 (20-III-1971), pp. 55-56.
12. Joan Reglà [dir.], *Història de Catalunya*, II, Barcelona, AEDOS, 1969, pp. 359-374.
14. «Prólogo» a Antonio Altadill, *Barcelona y sus misterios*, Barcelona, Tàber, 1969, pp. 7-20.
15. «Verdaguer: exorcismos y poesía», *Tele/eXprés*, 2012 (3-III-1971), p. 15.
19. «Los versos de Josep Carner», *Tele/eXprés*, 1386 (26-II-1969), p. 3.
20. «La Poesia de Josep Sebastià Pons» [1], *Avui*, 27 (23-V-1976), p. 25; «La Poesia de Josep Sebastià Pons (2)», *Avui*, 51 (20-VI-1976), p. 24.
25. «Pròleg» a Eduard Valentí i Fiol, *Els Clàssics i la literatura catalana moderna*, Barcelona, Curial, 1973, pp. 5-11.
26. «Introducción» a B. Rosselló-Pòrcel, *De la «Imitación del fuego» y otros poemas*, Barcelona, Polígrafa, 1970, pp. 15-53.
27. «Salvador Espriu i els anys cinquanta», *Serra d'Or*, 1972, pp. 461-463.
29. «Introducción» a Joan Perucho, *Antologia poètica*, Barcelona, Polígrafa, 1970, pp. 7-29.

ALBERT ROSSICH

8. Per a la identificació dels articles m'ha estat molt útil la bibliografia elaborada per Immaculada Baldocchi i Montserrat de Ciurana, publicada només en part dins els *Estudis de literatura catalana* que he comentat abans. Montserrat de Ciurana, encara, ha comprovat personalment a petició meua unes quantes d'aquestes referències. Cal dir que algunes de les ressenyes quedaren inèdites perquè es va creure que ja havia passat l'oportunitat de publicar-les.

[58] DUARTE I MONTERRAT, Carles, Àlex ALSINA I KEITH, *Gramàtica històrica del català, I*.

Sota aquest títol, i en aquest primer volum, C. Duarte i A. Alsina han posat a disposició del lector una primera part d'un manual de gramàtica històrica del català amb formulacions generatives. El volum en qüestió consta de dues parts netament diferenciades: la primera, sobre l'origen i la formació del català; la segona, sobre la fonètica i la fonologia històriques de la llengua. La primera part és molt breu —un cinquè del conjunt, aproximadament—. Va introduïda per un apartat sobre límits i divisió dialectal, i la constitueixen pròpiament tres apartats més: un sobre el català com a llengua romànica, un altre sobre la formació del català i encara un altre sobre l'origen de la divisió oriental-occidental. En conjunt, i llevat de la inclusió d'algunes consideracions sobre el contacte entre llengües, aquesta primera part no conté elements innovadors respecte a obres anteriors. Es tracta, de fet, d'un resum ordenat de treballs preexistents, amb algun ingredient addicional —que Déu n'hi do— d'ombres de dubte, unes vegades, o d'indicis de reflexió crítica, unes altres. Tant per l'atenció que s'hi dedica com per la manca d'originalitat que conté, aquesta part —digna, dins els límits assenyalats— no sembla que requereixi cap consideració especial.

La segona part cobreix els quatre cinquens restants del conjunt; és a dir, la pràctica totalitat del llibre. Consisteix en un estudi de la fonologia i de la fonètica històriques del català, que presenta la novetat, en relació amb treballs anteriors de la mateixa mena, d'expressar els fenòmens de canvi lingüístic amb mecanismes de formulació explícita com ho són les regles fonològiques de tall generatiu. Els canvis lingüístics adoptats com a base de la formalització són, sense modificacions importants, els suggerits per les gramàtiques històriques existents del català, amb opcions dels autors —generalment raonables— en els casos en què les solucions proposades són alternatives.

La introducció de regles fonològiques de tipus generatiu en la gramàtica històrica del català suposa, per part dels autors, situar-se en una línia d'investigació relativament recent que té com a objectius immediats —i no pas únics— de donar claredat i sistematització —rellevància, en definitiva— als fenòmens lingüístics de naturalesa històrica. El primer d'aquests objectius —el que fa referència a la claredat— s'obté de forma gairebé automàtica amb una formalització adequada dels processos de canvi lingüístic. El segon —el que fa referència a la sistematització— és, per contra, més difícil d'atènyer, i abastar-lo exigeix prendre en consideració determinats requeriments que sovint se solen obviar, i afinar més l'instrumental teòric, que no pot ser de cap manera un mer calc del que s'usa en treballs de naturalesa descriptiva. Pel que fa als requeriments esmentats, és fonamental d'entendre —i de tractar— la gramàtica històrica d'una llengua com una seqüència d'estrats, en què cadascun constitueix un autèntic sistema. El canvi lingüístic representa, en aquest marc, la conversió parcial d'un sistema en un altre sistema— més que la conversió aïllada d'un element en un altre element—. Pel que fa a l'afinament dels instruments teòrics, i per no caure en una formalització mecànica de valor escàs, és indispensable, entre altres coses, de determinar amb precisió quin

és el tipus d'unitats fòniques sobre les quals s'apliquen les regles fonològiques i quin és el valor de les unitats derivades en el marc del sistema resultant. L'esquema de les regles fonològiques de caràcter descriptiu, *representació fonològica + regla fonològica* → *representació fonètica*, és, en concret, excessivament simple per donar compte dels canvis lingüístics, que permeten també esquemes tan inusuals en descripció lingüística com els esquemes del tipus *representació fonològica_a + regla fonològica* → *representació fonològica_b* —en què A i B representen sistemes fonològics diferents, corresponents a diferents moments de la llengua—.

Des del punt de vista d'aportar claredat als fenòmens històrics per mitjà de la formalització, l'obra ressenyada constitueix, sense cap mena de dubte, una bona aportació a la bibliografia històrica del català. Les regles relacionades amb l'accentuació, per exemple, constitueixen bones mostres de com es pot clarificar, per mitjà d'una anotació encertada, fenòmens altrament foscos i de presentació difícil per causa de la seva mateixa complexitat. La dificultat de lectura que presenta la formalització en aquesta obra és, certament, inqüestionable. Es tracta, però, d'una dificultat intrínseca al plantejament adoptat, que, de cap manera no és imputable als autors. Els és imputable, en canvi, de no haver-se adonat que la formalització informa tota l'obra, i que aquest fet en restringeix el nombre de lectors possibles. És, en aquest sentit, un error lamentable de pretendre que qualsevol lector pot treure profit del treball segueixi o no les formalitzacions que conté. El cert és que a aquells que puguin seguir-les no els sabrà greu l'esforç esmerçat; la resta, en canvi, en traurà moltes inconnexions i pocs beneficis.

Des del punt de vista d'aportar sistematització als fenòmens històrics, per contra, el balanç de l'obra ressenyada és molt menys positiu. Els autors reconeixen d'entrada que seria més adequat d'entendre la gramàtica històrica com la suma de les gramàtiques que històricament han configurat internament la llengua. Amb tot, i davant la dificultat que aquesta tasca suposa, prenen la decisió de limitar el treball als processos històrics, «que canvien una forma A en una forma B sense tenir en compte les repercussions que podrien tenir en la gramàtica sincrònica del moment». Es tracta, certament, d'un plantejament possible; en adoptar-lo, però, cal adonar-se de fins a quin punt es limiten les possibilitats de sistematitzar formalment els fenòmens històrics. L'ús de conceptes fonamentals en fonologia com ara els de fonema, al·lòfon i fon —o so lingüístic— perden tot el seu valor al marge dels sistemes lingüístics. Sense cap referència a un sistema determinat, en efecte, no es pot determinar de cap manera si un element concret es pot o no predir en aquest sistema, i doncs si se'n pot considerar o no un fonema. D'altra banda, desproveïts del seu valor teòric usual, els conceptes de fonema i de fon queden trivialitzats, i esdevenen poc menys que el punt de partida i el punt d'arribada dels processos de canvi històric respectivament.

Una gramàtica històrica absent de trivialitat des d'un punt de vista sistemàtic hauria de partir, doncs, de la descripció prèvia d'estrats lingüístics històrics. Els canvis lingüístics, aleshores, donarien compte del pas d'un estrat a l'altre. Dins aquest esquema, el punt de partida hauria de ser sempre un element sistemàtic de la llengua en un estrat determinat; el punt d'arribada, en canvi, tant podria ser un element sistemàtic com un element no sistemàtic de l'estrat següent —segons,

naturalment, les característiques pròpies d'aquest estrat—. Els resultats, en l'aplicació de procediments d'aquestes característiques, serien molt diferents dels que s'obtenen altrament. En l'obra ressenyada, concretament, situada molt lluny encara d'aquesta posició, no s'acaba de saber, en moltes ocasions, què és què. I no podria pas ser d'altra manera. No és gens sorprenent, en aquest sentit, que no s'acabi de saber si els resultats de l'abaixament de les vocals laxes són o no són fonemes en el sistema resultant. Com tampoc no és estrany de trobar regles en què un element suposadament fonològic s'inhibeixi del canvi en un context merament fonètic —regla xivb—, i encara casos en què la regla opera sobre meres unitats fonètiques per produir no se sap què —regla 9, regla 25, i moltes altres—. No són, en conjunt, però, limitacions dels autors: són exponents clars del sostre teòric amb què es troba l'esquema de treball emprat, que no és gaire diferent, d'altra banda, del que sovint s'ha posat en joc en obres més pretensioses.

L'obra ressenyada constitueix, doncs, una aportació interessant a la gramàtica històrica catalana, sobre la qual projecta claredat —en sentit conceptual, almenys— amb l'ús de mecanismes formals. Des d'un angle teòric, no presenta cap novetat digna de menció. La segona part constitueix un cos de lectura difícil, tot i ser, des del principi fins al final, una obra extraordinàriament ben escrita, en què domina l'ús precís i elegant de la llengua. Malgrat les limitacions que conté —algunes pròpies, però la majoria heretades—, és una obra de lectura recomanable a tots aquells interessats per la gramàtica històrica en particular i per la gramàtica en general.

Una lamentació final relacionada amb el títol. En vista del fet que per «gramàtica històrica» se sol entendre la tradicional, la de sempre, sense additius de tipus formal, hauria estat raonable per part dels autors de completar el títol general, d'orientació comercial, amb un subtítol complementari, d'orientació informativa. El resultat hauria estat, possiblement, una portada més equilibrada entre els interessos editorials —que sovint s'imposen al bon criteri de l'autor— i els interessos de l'eventual adquiridor.

JOAQUIM VIAPLANA

[60] DURAN, Eulàlia, *Lluís Ponç d'Icart i el «Llibre de les grandeses de Tarragona»*.

Tenint molt en compte el panorama no gaire galdós del nostre segle XVI, cal agrair a Eulàlia Duran aquesta edició, crítica, d'un text català cinccentista fins ara inèdit. Un text del qual el seu autor, l'erudit i jutge general de les appellacions de la Ciutat i Camp de Tarragona, Lluís Pons d'Icart¹ (Tarragona, 1518/1520-1578), havia fet una traducció castellana que hom va imprimir a Lleida el 1572. A Llei-

1. No sé per què Duran, trencant una tradició tarragonina que arrenca del mateix autor del *Llibre de les grandeses*, ha «normalitzat» els cognoms del nostre historiador. Això causarà més d'un desgavell en els catàlegs d'autors de les biblioteques que també posseeixen edicions anteriors de l'esmentat *Llibre* o altres obres de Pons d'Icart.

da, perquè a Tarragona no hi havia aleshores impremta i perquè l'autor era mig parent i molt amic del bisbe de la diòcesi ildense, l'humanista Antoni Agustín i Albanell, el probable inductor de l'esmentada versió castellana, com sospita, ben plausiblement, Eulàlia Duran. Les raons donades per Pons d'Icart per tal de justificar el canvi de llengua són unes raons descaradament al servei dels interessos polítics del moment i també als no menys poderosos interessos editorials.² En efecte, en el pròleg diu Pons d'Icart: «Este libro avía yo compuesto (...) en mi lengua natural catalana, porque hombres, mugeres y mochos que supiesen leer, gozasen y pudiesen dar razón de las grandezas y cosas memorables de la (...) ciudad de Tarragona. Pero conociendo después el agravio que hacía a la dicha ciudad, que para sola Cataluña mi libro fuese hecho, pues se podía hallar forma que en otros reynos se viesen, publicasen y entendiesen las cosas de que trata, pues es razón que llegue el libro por todas las partes donde ha llegado la antigua fama de la ciudad y le haga buen testigo y prueba bien. Viendo también yo que esto no se podía hazer sin mucho trabajo de los lectores que no están versados en la dicha lengua catalana, pues es cosa más dificultosa al italiano, al alemán, al vizcaíno, al francés, al castellano y a los de otras naciones y lenguas entender la catalana que al catalán entender qualquier otra lengua y hablarla». «Por estas causas me ha parecido traducirle en castellano (aunque yo en él esté poco versado) no porque tenga yo por mejor lengua ésta que la catalana, ni que otras, mas como sea natural [la llengua castellana] del invictísimo rey Philipe, señor nuestro, está más usada en todos reynos». Amb tot, no té la consciència gaire tranquil·la: preveu que en voler afavorir els lectors no catalans «me pongo a peligro de ser reprehendido y mal notado». I encara afegeix, unes ratlles més avall, que «si me culpas porque escribo en lengua agena, eso quiero yo que me perdone, pues ni yo podía en otra manera servirte ni pagar la obligación que tengo y devo a mi patria» (els subratllats són meus).

El manuscrit original català del *Llibre de les grandeses de Tarragona*, autògraf de l'autor —Duran ens ofereix diversos facsímils de textos manuscrits per Pons d'Icart—, junt amb l'original castellà que serví de base per a l'estampació lleidatana i una sèrie de notes, així mateix de la mà de Pons, foren adquirits el 1936, a preu de paper, pel vallenc Pau Mercadé i Queralt, a qui va dedicada la present edició. Des d'aleshores i fins al 1976, els investigadors, no per culpa llur, n'havien ignorat l'existència. Ara, un cop utilitzats i publicats per Duran, són a l'Arxiu Històric de Valls.

Pons d'Icart exposa al seu *Llibre de les grandeses* la història de la ciutat de Tarragona fins al segle XVI; fa una descripció molt acurada dels seus monuments romans (els de la ciutat i els dels voltants de Tarragona) i, potser el que és més interessant, descriu la Tarragona que ell coneix, la dels seus dies. Fins i tot dóna, en dos capítols, dades sobre els màrtirs i sants de la ciutat, començant per sant Fructuós, i d'altres sobre els «hòmens de lletres naturals de Tarragona y del que an scrit», que constitueixen la «primera bio-bibliografia d'escriptors tarragonins»

2. Duran, d'aquest darrer punt, n'addueix dos altres exemples més de claudicació: són els de Pere Antoni Beuter i Martí de Viciana (p. 86).

de què tenim notícia, com assenyalà Duran (p. 63). D'entre els contemporanis de Pons d'Icart esmenta l'enigmàtic Perot Roca, «mercader, natural de Tarragona, lo qual està [pels anys 1560] en la ciutat de València, qui scriu de totes maneres de lletres per excel·lència, també à traduïts de lengua toscana en castellana» obres de Boccaccio (*Corbaccio* i *Fiammetta*) i Pietro Aretino (*I sette salmi di David*, *La Umanità di Cristo* i *la Vita di Maria Vergine*), traduccions que Pons d'Icart havia vist, «ja que en fa una valoració», però que, com també diu Eulàlia Duran, «fins ara no han estat trobades ni localitzades» (p. 64). Deixant aquest tipus de notícies a banda, l'originalitat més gran de l'obra de Pons és «la d'haver precisat el circuit de la muralla romana tarragonina» com posa en relleu Duran (p. 54). Cal dir encara que la redacció catalana, com ha comprovat amb detall Duran, «aporta moltes més precisions que no la versió castellana» (p. 55).

Ultra el *Llibre de les grandeses*, l'obra cabdal del jutge tarragoní, la traducció castellana de la qual fou impresa diverses vegades (1572, 1883 i 1980), Pons d'Icart deixà inèdit un arxiepiscopologi de l'Església metropolitana, escrit també en català (editat per primer cop el 1954); i, en llatí, un llibre dels epigrames de Tarragona (encara inèdit) i un altre on aplegà els prenom, noms i cognoms dels magistrats romans, del qual només ens ha arribat, entre els papers vallencs, un fragment i algunes anotacions soltes.

La present edició del *Llibre de les grandeses de Tarragona* és feta d'acord amb les normes habituals.³ No caldria dir que és una edició excel·lent. La transcripció del text cincinentista ocupa les pàgines 91-261. En nota són assenyalats sempre els afegitons, supressions, aclariments, etc., del text castellà respecte al català, a més a més de les abundoses notes crítiques imprescindibles per fer comprensible tot el text. Text que és precedit per un exhaustiu estudi introductor i on són estudiats els antecedents familiars i la vida de Lluís Pons d'Icart (pp. 9-20); tota la seva producció erudita (pp. 20-50), amb una anàlisi especial del *Llibre de les grandeses de Tarragona* (pp. 50-79) que comprèn una pacient investigació de les fonts arqueològiques, arxivístiques i sobretot bibliogràfiques utilitzades per Pons d'Icart per a redactar el seu llibre. Un altre capítol, quart i darrer, és dedicat per Duran a presentar l'obra del tarragoní en el marc de la historiografia (pp. 79-89).

Amb bon criteri, en apèndix, Eulàlia Duran publica un facsímil de la portada de 1883 —per què no la de l'edició prínceps?— i els preliminars de l'edició castellana del *Llibre de les grandeses* (pp. 264-276) que, òbviament, manquen en el text original; el capítol dedicat als Escipions de la versió castellanitzada del mateix *Llibre de les grandeses* (pp. 277-288), afegit per l'autor a la redacció castellana, i el fragment d'un esborrany en català del *Llibre dels epigrames de Tarragona* (pp. 289-290), conservat entre els papers vallencs. Dissortadament, l'edició no duu un índex onomàstic.

Aquesta obra, si no és pas una peça eminent de la nostra historiografia, sí que és, per contra, un element representatiu del Renaixement català i un document lingüís-

3. Tractant-se d'un text escrit a la ciutat de Tarragona i, a més a més, a la segona meitat del segle XVI, les formes verbals «deien», «feien», etc., no haurien de dur la dièresi.

tic d'indubtable interès. La llengua emprada, encara que sigui culta, és natural, espontània, i moderna, sense concessions a cap retòrica ampullosa. Pons d'Icart, com indica Duran, «no era ni un literat ni un estilista» (p. 88). Per això, el *Llibre de les grandeses de Tarragona* s'haurà de tenir present en tot estudi lingüístic del segle XVI català.

AMADEU-J. SOBERANAS

[63] EIXIMENIS, Francesc, *De Sant Miquel arcàngel*.

Aquesta publicació del professor Curt Wittlin és formada per l'edició de la cinquena part del *Llibre dels àngels*, dedicada a l'arcàngel Miquel, precedida d'una extensa introducció i seguida d'un petit aparat crític, un index de fonts i d'una glossari. En el pròleg Wittlin assenyala que aquesta obra fou escrita amb l'objectiu de donar una base teòrica al culte de l'àngel custodi de ciutats i viles que, des de finals del segle XIV, s'estava estenent per tota la Corona d'Aragó. L'editor veu en aquest llibre l'inici d'una nova etapa en la producció literària d'Eiximenis que, seduït pels franciscans espirituals, cultiva una religiositat més meditada i íntima. Ja no cerca una llarga audiència, es preocupa especialment pels temes de la mort, el més enllà, els àngels... i prefereix d'escriure en llatí. Aquesta suggestiva hipòtesi només podrà ser verificada quan disposarem d'edicions modernes i crítiques de totes les obres d'Eiximenis. Tanmateix la lectura de *De Sant Miquel arcàngel* permet de suposar que no és gens desencertada. La prosa és més culta i continguda que en els anteriors llibres d'Eiximenis. No s'hi utilitzen ni proverbis ni frases fetes i els contes i faules manllevats del folklore i la literatura medievals són substituïts per històries procedents de reculls de llegendes i miracles o vides de sants.

En el pròleg també es fa un estudi de les fonts del *Llibre dels àngels* que, segons Wittlin, són algunes obres del Pseudo-Dionís (*De divinis nominibus*, *De angelica hierarchia*) acompanyades dels comentaris que hi varen fer autors com ara Hug de Sant Víctor. Cal dir que, pel que fa a aquests comentaristes, l'autor de l'*Expositio* citada per Wittlin és Joan Escot Erígena —autor d'una important traducció llatina de les obres del Pseudo-Dionís— i no pas Duns Escot (p. 15). L'editor torna a parlar del costum d'Eiximenis de fer citacions de segona i fins i tot tercera mà. Trobem a faltar en el pròleg una confrontació entre les fonts i el text destil·lat per Eiximenis, ja que pot donar moltes dades de primera mà sobre l'estil, la manera de treballar i d'organitzar els llibres que tenia l'escriptor franciscà.

La lectura de *De Sant Miquel arcàngel* palesa de bell nou l'habilitat d'Eiximenis per transformar el que podria haver estat un tractat abstracte en una obra d'àmplia difusió popular. El menoret gironí va farcir les planes dedicades a glossar les funcions de l'arcàngel Miquel amb contínues referències a les virtuts i, sobretot, als vicis dels seus contemporanis. Eiximenis tan aviat presenta l'arcàngel com a model de conducta per als seus lectors, com aprofita l'avinentesa per lamentar la corrupció dels costums contemporanis o per fer una crítica contra els abusos de poder dels curials. Aquest vessant de crítica social connecta amb la inclinació que Eiximenis sentia pels corrents profètics propis dels franciscans exaltats, inclinació

especialment posada en relleu en els capítols 38 i 40-43, on el menoret gironí anuncia un seguit de catàstrofes i la reforma del món per «novell papa» (p. 119), a més de manifestar «que ja s'acosta la fi del món» (p. 123).

L'edició del text és feta a partir del manuscrit 4030 de la Biblioteca Nacional de Madrid, copiat, segons Wittlin, sobre l'esborrany autògraf de l'autor l'any 1398, bo i tenint en compte les lliçons del manuscrit 73 de la mateixa biblioteca i de gairebé totes les altres còpies. Cal dir que en el catàleg de manuscrits del *Libre dels àngels* presentat per Wittlin no apareix el manuscrit 0/d/14 de l'Arxiu de la Catedral de Girona, escrit a la primera meitat del segle xv. Pel que fa a l'edició del text en concret hi ha alguns petits detalls que ens sembla que caldria esmenar en futures edicions. Els pretèrits imperfets del tipus «feÿa», «veÿa» s'haurien d'haver escrit sense dièresi, és a dir amb l'accent desplaçat a la vocal anterior, com ja van fer els editors de *Lo libre de les dones* i de l'antologia de *Lo Crestià*. Estem convençuts que fa més sentit suprimir el signe d'interrogació de l'oració que analitza el significat del nom de l'arcàngel Miquel, «qui és interpretat quis ut Deus?, ço és, qui és axí com a Déu?» (p. 42). Cal suprimir la interrogació perquè el sentit de la frase és que «Nostre Senyor Déu l'à fet tot divinal» (p. 42), com es llegeix a la línia següent. Quant al glossari cal dir que ens sembla que la interpretació més idònia que es pot donar al mot «judicariis» és la d'astròlegs, i no pas la de jutges. Aquestes i d'altres possibles minúcies no afecten gens el valor d'un volum que ens posa a l'abast amb molta pulcritud una part important d'un dels llibres fins ara més poc coneguts de Francesc Eiximenis.

XAVIER RENEDO

[64] *Epistolari de Jacint Verdaguer*, VIII (1892-1894).

Poc abans de la mort de Josep M. de Casacuberta, començà a distribuir-se el volum vuitè de l'epistolari de Jacint Verdaguer, transcrit i anotat per aquell benemèrit editor i pel seu col·laborador Joan Torrent i Fàbregas. El text d'aquest volum ha estat revisat per l'erudit verdaguerista Josep M. Solà i Camps.

Aquest volum comprèn el període del gener de 1892 a l'agost de 1894, i ens introdueix, amb molta documentació inèdita, a l'època del drama verdaguerià, tot i que al volum precedent els lectors ja en trobàvem uns primers indicis (per exemple, la carta 795, del 19 de març de 1890).

El volum conté 165 cartes, de les quals 131 són rigorosament inèdites. Més de la meitat foren escrites per Verdaguer i adreçades, majoritàriament, a familiars (Narcís Verdaguer i Callís, mossèn Joan Güell), a amics íntims (el canonge Collell) i a diferents personatges amb qui l'unia una estreta relació (el marquès de Comillas, el pare Pinyol).

Val la pena de destacar-ne dues, adreçades pel marquès de Comillas a Verdaguer (la 941 i la 944). La segona és especialment extensa i reveladora: el marquès hi expressa obertament la seva opinió, després de consultar alguns eclesiàstics, sobre les creences del seu almoïner, que ell creu errors «hijos de una alucinación producida por los rigores de una vida austera y la debilidad consiguiente de una imagina-

ción de suyo ardiente y exaltada por un profundo sentimiento religioso». I, ja des de la Gleva —on el poeta viurà reclòs, contra la seva voluntat, prop de dos anys—, Verdaguer s'adreça al marquès en aquell to desafiador i sarcàstic que usarà d'ara endavant repetidament i que trobarem sobretot als seus escrits *En defensa pròpia* i a les amargues poesies de *Flors del Calvari* (carta 955).

Moltes cartes verdaguerianes d'aquesta època estan impregnades d'una mal dissimulada mordacitat, com ho palesa una resposta a Torras i Bages de finals d'agost de 1893 (carta 969). Cal remarcar encara, per la seva importància, la carta del bisbe Morgades a Verdaguer, del 6 de març de 1894 (carta 1015), que aquest presentarà més endavant com la prova decisiva de les intencions episcopals de recloure'l a la casa-asil de capellans, de Vic. En la resposta de Verdaguer es pot veure traspuar, sota enganyoses fórmules de submissió, una ironia refinada (carta 1016).

Som, doncs, al primer acte del drama personal de Verdaguer. En aquestes cartes el poeta se'ns mostra obsedit per la pobresa evangèlica, enfervorit per dèries místiques que li entelen la visió de la realitat, i, sobretot, convençut d'obrar sempre d'acord amb la voluntat divina. Allunyat «traïdorament» del casal dels Comillas, endeutat fins al coll, el pobre capellà-poeta ofereix en aquests escrits una imatge patètica, que ens mou més a la compassió que no pas a la solidaritat.

Dèiem que la majoria de les cartes que integren aquest volum són inèdites. Cal afegir que les publicades anteriorment —en llibres d'accés avui difícil— han estat ordenades i curosament anotades pels seus editors. Aquests documents projecten nova llum sobre una època encara fosca de la vida de Verdaguer, i cal confiar que els propers volums no es faran esperar. Si més no, així ho fa preveure el ritme de publicació, cada cop més accelerat, dels darrers volums. El fet que Casacuberta, ocupat en altres tasques editorials, cerqués la col·laboració de Joan Torrent i Fàbregas a partir del segon volum de l'*Epistolari* fou una gran sort. Desaparegut el mestre, sense poder veure aquesta obra ingent, la competència del col·laborador i la seva gran experiència en aquest tema ens asseguruen que els volums que manquen seran editats i anotats amb el mateix rigor amb què han estat preparats els anteriors.

NARCÍS GAROLERA

[69] *Miscel·lània Aramon i Serra*, 4.

El quart i darrer volum de la *Miscel·lània Aramon i Serra*, publicat cinc anys més tard que el primer (1979-1984), conté vint treballs vinculats —llevat d'un— al món de la catalanística, atès que l'homenatjat és i representa un dels estudiosos d'aquest país que més ha lluitat per la consolidació de la llengua catalana en tots els camps de la investigació, i una bibliografia exhaustiva del filòleg a qui s'ofereixen aquests volums dels «Estudis Universitaris Catalans».

Fer una descripció estricta d'aquests treballs evitaria compromisos, dissimularia ignoràncies i no caldria passar cap tràmol. Però, de fet, ben poc es podria afegir al simple inventari de tots els articles. A manera de guia, la taula de la plana 445 és prou explícita i no necessita cap afegitó.

La miscel·lània conté, doncs, estudis que van des de l'edició crítica d'una obra literària a temes d'història de la literatura, des de troballes de documents antics en versió catalana a problemes d'història de la llengua relativament moderns, des de treballs de lingüística històrica fins a estudis més o menys descriptius de la llengua catalana. És d'aquests darrers que intentaré de fer un comentari amb una mica més de detall.

«Aramon-aramònic: una regla fonològica catalana no descoberta fins ara» de Joan Mascaró, «Les preposicions catalanes *per* i *per a* expressant la causa i la finalitat» de Ferran Palau i «Determinant de l'antecedent i tipus de clàusula relativa: un cas de selecció sintàctica en català» de Joaquim Viaplana tenen en comú que l'objecte d'aquests estudis és, en tots els casos, la llengua catalana des d'una perspectiva sincrònica. Ara bé, els treballs de lingüística diacrònica, com «Comentaris nous a un mot vell» de Francesc de B. Moll, no els deixem de banda perquè no siguin dignes de comentar, sinó perquè no podem fer altrament que remarcar l'erudició i la cura que hi ha esmerçat el seu autor.

Una controvèrsia que torna a aparèixer en un d'aquests articles és la ja tan debatuda distinció entre gramàtica i lingüística o, més ben dit, entre gramàtics i lingüistes. No cal dir que tothom que es vol preuar una mica en aquest país ha de ser lingüista i s'anomena eufemísticament gramàtic —no es pot matar tot el que és gras— aquell qui, intentant de fer aproximadament el mateix, ha exposat clarament una intencionalitat descriptiva a l'hora d'estudiar un tema lingüístic. I si aquest propòsit es féu explícit en una època en què això no era pecat, aleshores hi ha l'adjectiu tradicional que serveix per a formar el «gramàtic tradicional» davant el «lingüista modern».¹

No ens aturarem ara a especificar quines característiques i plantejaments ha de tenir un treball per a ser modern o tradicional perquè fóra difícil treure'n l'entrellat, però el que sí que es pot dir és que un bon gramàtic és sempre un bon lingüista perquè són dues matèries inseparables.

A «Determinant de l'antecedent i tipus de clàusula relativa: un cas de selecció sintàctica en català», J. Viaplana proposa un estudi sobre la relació que s'estableix entre el determinant de l'antecedent i la clàusula relativa i intenta trobar una correspondència entre l'aparició de frases relatives restrictives i no restrictives i el tipus de sintagma nominal que fa d'antecedent.

De fet l'autor no diu pas que sigui el sintagma nominal sinó el determinant el que selecciona el tipus de frase relativa: «És un fet conegut que la bona formació d'una clàusula relativa pot dependre de la classe de determinant que resulti seleccionat per a determinar el nom eix de l'oració matriu».² Com veiem, no queda gaire clar qui selecciona què, però crec que hauria de ser el tipus de SN que demanés una classe o altra de relatives. En efecte, trets com definit, especificat, únic, genèric, que atribueix al determinant, caldria atribuir-los al SN i, en qualsevol cas, caldria

1. «L'existència de restriccions seleccionals entre determinants i clàusules relatives ha passat notablement desapercibuda per als gramàtics tradicionals» a «Determinant ...», p. 373.

2. *Ibid.*, p. 373.

veure si aquesta subcategorització seria l'adequada per a donar compte de l'aparició de frases restrictives i no restrictives.

El treball de F. Palau, «Les preposicions catalanes *per* i *per a* expressant la causa i la finalitat», ofereix un repàs general a tot allò que pot anar introduït per aquestes preposicions, posant èmfasi especialment en aquells casos en què comunament hi ha més dubtes, és a dir, intentant donar uns criteris objectius que distingixin els infinitius finals dels causals i dels causals i finals alhora. L'autor intenta desembolicar la troca separant la causa eficient de la causa final, però, tot i l'esforç d'ordenació i exhaustivitat, no arriba a trobar el desllorigador —de fet, es fa difícil la lectura i un es perd cercant les referències de les frases i dels tipus de frases— i ha d'admetre que «és forçós que hi hagi possibilitat de malentesos i casos de solució difícil». Per exemple, *contar una història per a divertir* i *contar una història per divertir* s'escriuen diferent segons si *història* «regeix» o no el sintagma preposicional.

Davant les poques perspectives de millora, el consell de Coromines d'usar *per* davant Inf., F. i Adv., que no obliga però que estalvia reflexions laborioses, continua essent el més saludable. Per a l'autor, aquest camí és massa simple perquè «només val per al català oriental» i «una solució realista ha d'inspirar-se en el català occidental: les grafies *per* i *per a* han de correspondre a significants diferents».³ La dialectologia té molta feina a fer, però mentrestant no arriba aquest estudi bé haurem d'escriure d'una manera o altra encara que sigui amb algun tripijoc.

Però potser el treball més interessant d'entre tots els publicats a la miscel·lània és «Aramon-aramònic: una regla fonològica catalana no descoberta fins ara» de J. Mascaró. El títol, que pot interpretar-se com una mena de paròdia subtil d'aquell que Coromines publicà a *ER* i que també se cita, posa de costat dues personalitats prou conegudes i serveix d'ham i esquer per al lector que cerca a l'índex què li crida més l'atenció.

Una primera versió d'aquest estudi fou exposat en forma de comunicació en una sessió de l'IEC ja fa temps. Aquest és el problema de les publicacions que tarden tant a sortir: l'homenatge al senyor Aramon on s'anuncià la confecció i publicació d'aquesta miscel·lània es féu l'any setanta-set; el primer volum aparegué més d'un any després —lògicament— i el darrer s'ha fet esperar cinc anys més.

La singularitat d'aquest treball resideix en l'estudi de les alternances entre vocals tòniques del català i, sobretot, a posar en relació i formalitzar diversos fenòmens.

En català, els sufixos àtons de derivació fan desplaçar l'accent a la síl·laba immediatament anterior i obren la vocal accentuada si és *e* o *o*; així tenim homèric, introductor, modèstia, carboni, eteri, metòdic, sulfúric, tàctil, etc. Aquest procés de reaccentuació i obertura vocàlica té una direcció determinada talment com els canvis històrics, és a dir, les vocals *e*, *o* s'obren després de la reaccentuació i no a l'inrevés perquè la vocal que ha estat reaccentuada no sempre era tancada: os-ossi.

Fabra ja va fer notar la tendència a l'aparició de vocals mitges obertes en els mots cultes i, de fet, els sufixos àtons de derivació ho són. J. Mascaró, a més de delimitar aquest fenomen, relaciona la regla que obre les vocals reaccentuades amb

3. «Les preposicions catalanes *per* i *per a* ...», p. 227.

la de reducció vocàlica (alternança entre vocals tòniques i àtones). Així tenim les vocals mitges reaccentuades que s'obren i les desaccentuades que es tanquen, en la primera fase de la neutralització vocàlica. Aquests dos fenòmens queden expressats en una sola regla que obre o tanca les vocals segons si han estat prèviament reaccentuades o desaccentuades.

Aquests tres articles de la miscel·lània són, evidentment, una part massa petita per a poder fer-ne una valoració global. És sempre molt difícil que un llibre d'aquestes característiques tingui un nivell homogeni, tanmateix la diversitat de matèries assegura l'interès de tota mena de públic, lingüistes i gramàtics inclosos. Efectivament, s'hi pot triar i remenar, n'hi ha per a tots els gustos.

TERESA CABRÉ MONNÉ

[70] *Miscel·lània Sanchis Guarner*, 1 i 2.

Tres anys després de la mort de Manuel Sanchis Guarner, la Universitat de València ha editat, coordinats per Emili Casanova, dos volums d'homenatge a l'insigne professor i erudit. Per una sèrie de circumstàncies prou conegudes, es tracta d'una miscel·lània ben necessària i emotiva, que es pot completar amb el volum biogràfic d'Alfons Llorenç aparegut també l'any 1984.¹

El primer volum reuneix les col·laboracions dedicades a temes de llengua, literatura i història cultural catalanes. El segon aplega la resta de treballs, de temàtica filològica més diversa, amb predomini dels temes lingüístics i literaris hispànics. Malgrat les lògiques i inevitables absències en les commemoracions d'aquest tipus, el primer fet que destaca en la *Miscel·lània Sanchis Guarner* és justament l'elevat nombre de col·laboracions, especialment pel que fa al primer volum. Això es tradueix en un conjunt ric i variat, en el qual dominen els estudis de caire històric. Amb les inevitables —també— variacions en la qualitat i interès dels treballs, el cert és que el to general és molt digne i el resultat final s'ha de qualificar sens dubte com a positiu (sobretot, igualment, pel que fa al primer volum). El segon fet constatable —i aquest ja, aparentment, més evitable— és una presentació material més aviat pobre i poc adequada. Sorpren, a primera vista, un format insòlit (si no impropï) en aquesta mena de gènere tan conreat darrerament, i, més endavant, una tipografia descurada —especialment en la confecció de gràfics—, amb moltes errates, que a vegades dificulta, en major o menor grau, la lectura d'algun article (per exemple els de J. Gulsoy, X. Lamuela i sobretot el de J. Viaplana).

Encapçalen el primer volum la «Justificació» de Joan Oleza (xi), la «Presentació» d'Antoni Ferrando (xiii-xiv) i una «Bibliografia de Manuel Sanchis Guarner» confeccionada per Frederic V. Llopis Bauset (xv-xviii). De gran interès resulta tot el capítol següent, que amb el títol d'«Estudi bio-bibliogràfic de Manuel Sanchis

1. Alfons Llorenç: *Manuel Sanchis Guarner. Retrats d'una vida*, València, 1984. Inclou, en la introducció, «Manuel Sanchis Guarner en el meu record», per F. de B. Moll, «Manuel Sanchis Guarner, un i vari», per A. M. Badia, i «Manuel Sanchis Guarner: una vida al servei d'un poble», per Antoni Ferrando.

Guarner» (XIX-LXIII) abraça, des de diferents angles, tots els aspectes de la figura del mestre recordat.² A continuació, s'apleguen en aquest primer volum seixanta-un treballs relacionats amb la llengua, la literatura i la cultura catalanes. Els dedicats directament als aspectes lingüístics es poden ordenar, segons les diverses àrees d'estudi, de la següent manera. El capítol més tractat al llarg del volum és el d'història de la llengua. Així, A. M. Badia reprèn un problema històric i gairebé etern (i doncs, actual): «L'acció del substrat i la formació de la llengua catalana» (9-15). L'autor repassa l'estat de la qüestió i analitza el concepte de substrat i la seva acció en el cas específic del català i en d'altres situacions paral·leles, revitalitzant en part la posició que mantenia Sanchis Guarner en aquest tema. Pel que fa a l'estudi lingüístic de textos, Antoni Ferrando se centra en «El *Breviari d'Amor* en llengua catalana» (109-116), Joseph Gulsoy analitza la finalitat i el contingut d'«El Silabario de vocablos lemosines o valencianos de Manuel Joaquim Sanelo» (159-165), i Amadeu-J. Soberanas i Germà Colon tracten d'«El *Thesaurus Puerilis* d'Onofre Pou» (357-360). En «Lexicografia i dialectalismes: a propòsit del diccionari català-llatí d'Antoni Font (s. XVII)» (381-390), Joan Veny porta a terme un estudi lingüístic (amb especial atenció als dialectalismes) del *Fons verborum* (1637) del jesuïta Antoni Font, una obra força oblidada de la lexicografia catalana, i Joan Coromines aporta una nota sobre «Altres fragments de poemes d'Eiximenis deixats en les seues obres en prosa» (89-90). Dues personalitats molt diferents són recordades al llarg de les planes d'aquest volum: la d'«Agustí Rius (1837-1912), pedagog i gramàtic» (361-365), per Benito del Rincón i Joan Solà, i la de «Mossèn Antoni M. Alcover i la llengua literària» (213-224), per Josep Massot, en un article de gran interès en què s'analitzen amb deteniment les vicissituds d'una figura ben important i polèmica. La història de la lingüística queda representada per l'article de Ramon Cerdà, un bon conjunt de reflexions (que pròpiament hauria d'haver estat inclòs en el segon volum, però) titulat «Apuntaments epistemològics sobre la noció de "llengua": una nota crítica sobre els neogramàtics i la primitiva fonètica experimental» (73-80). Pel que fa a la gramàtica històrica, Joan Bastardas dona «la totalitat de la documentació reunida «d'un mot català efímer i enigmàtic»: «Sobre el mot català *es* "impediment"» (29-32). Tocant als aspectes diacrònics en el camp fònic, resulten d'especial interès els treballs de Xavier Lamuela, «L'evolució dels sons representats per *g*, *j* i *tg* en català» (175-178), i d'Emili Casanova, «Grup fonètic dèbil i préstec: a propòsit del reflexos de -TICUM en català» (65-72).³ Amb abundant documentació, Casa-

2. Componen aquesta part «Record del Mestre Manuel Sanchis Guarner», per Jaume Pérez Muntaner (XXI-XXIV), «Manuel Sanchis Guarner, professor», per Rosanna Cantavella (XXV-XXVI), «Manuel Sanchis Guarner, historiador de la llengua», per Antoni Ferrando (XXVII-XXXV), «Manuel Sanchis Guarner, dialectòleg», per Emili Casanova (XXXVII-XLV), «Manuel Sanchis Guarner, investigador de la cultura popular», per Lluís Alpera (XLVII-XLIX), «Manuel Sanchis Guarner, historiador i crític de la literatura», per V. Simbor (LI-LV), «Manuel Sanchis Guarner i els textos litúrgics valencians», per Pere Riutort (LVII-LIX) i finalment «Manuel Sanchis Guarner, amic», per Enric Valor (LXI-LXIII).

3. Treball presentat al XIII Simposi de la Sociedad Española de Lingüística, Barcelona, 1983.

nova defensa com a tesi que «tant el sufix *-atge* com els mots provinents de *N* o *D/T* + *-icu* amb [ʒ̣]/[ʒ̣̄] són préstecs del francès, introduïts en l'època pre-literària entre els segles IX al XII, època de forta relació franco-catalana». Pel que fa a la toponímia, per últim, Álvaro Galmés proposa una «Etimologia árabe del topónimo "Manacor" (Mallorca)» (125-127), Vicenç M. Rosselló aporta unes «Notes toponímiques sobre el mapa de Mallorca del Canonge Despuig» (309-315) i M. Jesús Rubiera tracta de la «Toponímia aràbiga-valenciana: falsos antropònims berèberes» (317-320). Enllaça amb aquest últim tema, per bé que l'estudi té un caràcter més general, l'article de Mikel de Epalza, «Los beréberes y la arabización del País Valenciano» (91-100). I encara, sobre els manlleus de l'àrab, M. del Carmen Barceló fa unes «Precisiones sobre algunos arabismos en valenciano y otros nuevos» (25-28).⁴

A aquest nombrós conjunt d'articles lligats per llur interès en la història es pot afegir també un destacable grup de tres col·laboracions que enfoquen el procés evolutiu (lingüístic) des de perspectives i metodologies sociolingüístiques. Lluís V. Aracil, en «La "llengua dels avis" al País Valencià, una cronologia trabucada?» (3-7), article que obre —curiós atzar— els treballs oferts a Sanchis Guarnier, estudia la reculada escalonada de l'ús del català al País Valencià, a través d'una anàlisi detinguda de tres textos poètics (1841-1866-1909). Jordi Colomina aprofita i aplica les aportacions dels mètodes de Labov i de la dialectologia generativa en «El parlar de la Canyada de Biar (L'Alt Vinalopó): un estudi de sociolingüística» (81-87), i Francisco Gimeno, amb una metodologia semblant, estudia el cas d'«El sustrato lingüístico y el seseo valenciano de la comunidad de habla alicantina» (139-146). En relació amb la problemàtica de les llengües en contacte, Brauli Montoya analitza «Alguns problemes d'interferència lèxico-semàntica en una comunitat de parla multilectal» (235-240), referint-se a la comunitat de parla alacantina. Joan Martí aborda finalment, pel que fa al capítol sociolingüístic, la qüestió «Dels estereotips de la llengua. Una interpretació sociolingüística» (209-211).

L'únic article dedicat a la fonologia (des d'un punt de vista sincrònic) és a càrrec de Joan-Ramon Borràs, «A propòsit del valor fonètic de /f/ i /tʃ/» (47-52), i constitueix un repàs de les diferents teories existents sobre el tema i dels arguments en què es basen, amb una aplicació al cas específic del valencià. En una nota molt breu, Josep Giner es refereix a la «Teoria fonemàtica de la *Ll-* inicial en català i asturià» (147-148), i Vicenç Ferrís, llandant amb la poètica, a les «Lleis d'accent en funció de la quantitat» (117-123).

La morfosintaxi i la morfologia, en canvi, componen el tercer nucli important d'interès d'aquest primer volum de la *Miscel·lània Sanchis Guarnier*. Cal destacar en primer lloc l'estudi d'Àngel López Garcia, «Assaig d'explicació del diasistema verbal català i de la seva sèrie de dominància de trets» (179-187), que es pot completar amb el de Sebastià Mariner, «Vagi + infinitiu en el sistema modal, temporal i aspectual» (203-207). Josep Roca Pons, en «Noves consideracions sobre les formes pronominals febles del català», modifica i amplia les aportacions fetes per ell mateix

4. Cf. en el segon volum l'esbós de Francisco Marcos-Marín: «Los arabismos de las lenguas hispánicas: bosquejo metodológico».

en un article anterior.⁵ Quant a la morfologia verbal, Joaquim Viaplana, en l'article més extens i més mal editat de tota la miscel·lània, dedica la seva atenció a «La flexió verbal regular del valencià» (391-407), tema que també és tractat per Max W. Wheeler des de perspectives diverses i complementàries: «La conjugació valenciana: geografia, diacronia i psicologia» (409-419). Rosanna Cantavella, per últim, presenta un estudi sobre «Els incoatius a l'*Espill* de Jaume Roig» (59-63).⁶

L'apartat dels estudis sobre el lèxic es completa amb el treball de M. Teresa Cabré, «Qüestions de lexicologia: a propòsit dels noms de cop» (53-58),⁷ i amb la breu nota de Francesc de B. Moll, en què insinua «la possibilitat i la manera de trobar materials útils» amb vista a «Un possible suplement lexical» (233-234) per al *Diccionari Català-Valencià-Balear*. En el camp de la dialectologia destaca l'important —i possiblement polèmic— article d'Enric Guiter, que contribuirà a les discussions sobre la divisió dialectal del català. L'autor estudia els límits i les característiques d'«El català del Nord» (149-158), i subratlla, a manera de conclusió, «el nivell extraordinàriament alt de la frontera lingüística catalano-occitana» («la distància lingüística mitjana passa de 93») i «l'absència d'un "dialecte rossellonès"». Lluís B. Polanco, en «Llengua i dialecte: una aplicació dialectomètrica a la llengua catalana» (267-276),⁸ aplica els mètodes dialectomètrics de Guiter i de Goebel al català (amb especial atenció al cas del valencià), i Marina Zaragozà presenta uns «Estudis de fonètica i de morfologia del parlar de Silla» (429-433), que clouen el volum.

Destaquem finalment, per acabar aquest repàs del primer volum de la *Miscel·lània Sanchis Guarnier*, les interessants reflexions i propostes de Vicent Salvador en «Cap a un nou programa d'investigació en l'àmbit de la lingüística catalana» (343-348), un article que convé llegir i que caldria tenir en compte en l'elaboració dels plans d'estudi i d'investigació actuals.

El segon volum d'aquest homenatge aplega quaranta-cinc col·laboracions de temàtica filològica i lingüística diversa, amb predomini, però, dels temes referits a la llengua i la literatura espanyoles. Trobem així, en primer lloc, un conjunt d'estudis de caire històric encapçalat per «Ideas para una interpretación de Menéndez Pidal» (7-11), de Francisco Abad. Juan José Calvo tracta d'una altra figura cabdal: «Juan Luis Vives: ¿Un pionero de la traductología moderna? Apuntes sobre una discrepancia» (69-78). Emilio Ridruejo estudia «El tratamiento de los modos verbales en la *Gramática de la lengua castellana* de Vicente Salvá» (263-268), i J. L. Pensado analitza un terme problemàtic: «Sobre la *cabaza* "gabán" de Her-

5. «Sobre las formas pronominales débiles del catalán», dins *Homenaje a Don Agapito Rey*, Bloomington, Indiana University, 1980, pp. 53-70.

6. Extracte de la tesi de llicenciatura de la mateixa autora, *La morfologia verbal a l'«Espill»*. Una aplicació informàtica, Universitat de València, 1983.

7. L'autora presenta «una mostra metodològica per al tractament lingüístic del lèxic aplicada a una àrea concreta i delimitada: els noms que fan referència als cops i que es basen en una estructura morfològica complexa, integrada per un radical i el sufix *-ada*».

8. Article presentat al XVIIIè. Congrés Internacional de Lingüística i Filologia Romàniques, Ais de Provença, 1983.

nán Núñez» (229-231). En relació amb la qüestió de les llengües en contacte, destaca l'article de Günther Haensch, sobre un tema poc investigat: «La comunicación entre españoles e indios en la conquista» (157-167). Francisco Marcos-Marín dedica un petit esbós als arabismes de les llengües hispàniques (veg. n. 3) i Manuel Muñoz tracta de «Variedad regional, lengua vernácula y conflicto lingüístico en el Bilbao del siglo XIX y su función en *El intruso* de Blasco Ibáñez» (215-224).

Mentre que en el primer volum la sintaxi és una àrea pràcticament oblidada, constitueix en aquest segon la matèria central del conjunt d'articles més nombrosos i de més interès. Valerio Báez fa un estudi general sobre «Funciones oracionales y esquemas sintácticos-semánticos» (23-37), i J. A. Blesa se centra en l'oració composta en «De la interdependencia oracional» (39-46). Enrique N. Serra analitza els «Requisitos para la coordinación copulativa con y» (301-305) i Manuel Pruñonosa presenta «Algunas consideraciones sobre las proposiciones de relativo en textos medievales» (249-256). També relacionat amb la història de la llengua, Milagros Aleza estudia els «Valores de "un" en el Poema de Santa Oria de Gonzalo de Berceo» (13-16), i, en el camp morfosintàctic, Rafael Lapesa exposa un important i extens estudi, de caràcter preferentment històric, sobre «El neutro en calificativos y determinantes castellanos» (173-187).

La dialectologia, la fonètica i la història de la llengua es conjuminen en el treball de Juan A. Frago, «La fonética del español meridional y sus fuentes históricas» (131-137), esbós d'una dialectologia històrica andalusa que, com diu l'autor, encara s'ha d'iniciar. Tres articles més completen l'apartat dialectològic: Emilio Antonio Briz, «Notas sobre los sufijos apreciativos en el habla de la comarca Requena-Utiel» (53-56); Tomás Bueza, «Seis mapas aragoneses» (57-67) i José Muñoz, «En torno a -R y -L implosivas en la provincia de Murcia. (Reflexiones sobre el ALPI)» (225-228).

A part tres estudis de caràcter filològic,⁹ la resta de treballs de què es compon aquest segon volum són difícilment agrupables i constitueixen una mostra variada de diverses àrees i tendències de la lingüística. Dins el context d'una gramàtica liminar, Carlos Hernández fa un breu estudi «Sobre el concepto de medición en un corpus lingüístico» (169-171). L'anàlisi contrastiva queda representada per «Sobre la jerarquización de estratos en el análisis comparado de las lenguas» (79-82), de Julio Calvo, i la morfologia per «Reconocimiento formal de una clase de défiticos en euskera» (281-285), de Karmele Rotaetxe. Brigitte Lepinette presenta un estudi lexicogràfic¹⁰ i Àngela-Petra Salas unes reflexions psicolingüístiques.¹¹ F. González-Ollé, per últim, aporta un article interessant sobre el paper de la política lingüística.

9. Àngel Anglada, «La *Editio Princeps* de las obras de Paciano de Barcelona» (17-22), i I. Roca, «Sobre la lengua poética latina: aspectos varios» (273-280); M. Antonia Corbera i José A. Martínez estudien el terme *afasia* en «Imágenes médicas en la tragedia: el campo médico de la afasia» (83-87).

10. «Pour une exploration de l'information encyclopédique dans un dictionnaire semi-bilingue du XVIIe siècle: *Le Trésor de la langue française* de Nicot» (189-193).

11. «Dissociation entre la performance interprétative et la performance productive du langage. (Études de quelques cas particuliers)» (287-291).

tica i la terminologia (franceses) davant les influències anglo-americanes: «Defensa e ilustración de la lengua francesa durante los últimos decenios» (149-155).

A banda les mancances i deficiències tipogràfiques i de presentació, l'esforç en l'edició i el resultat final dels dos volums de la *Miscellània Sanchis Guarnier* són ben dignes de lloar: més de vuit-cents folis, on s'inclouen un centenar llarg d'estudis —una seixantena de temàtica lingüística—, que mereixen sens dubte una atenta consideració per part de tots els interessats en els múltiples temes relacionats amb la llengua, la literatura i la història.

LLUÍS PAYRATÓ

[71] *Estudis gramaticals I. Working Papers in Linguistics.*

I. L'aparició, a Catalunya, d'una publicació especialitzada en qüestions de teoria lingüística generativa aplicada a les llengües romàniques, com és el volum intitulat *Estudis gramaticals I*, publicat, amb data de 1984, pel departament de Filologia Hispànica de la UAB dintre la seva sèrie lingüística, ha de ser saludada com un primer pas vers la normalització d'una activitat científica que fins fa molt poc ha estat practicada, en el nostre país, enmig del desconeixement gairebé total de la comunitat intel·lectual. Només en la mesura que a aquest pas, però, com és de desitjar i desitgen els autors del pròleg del volum, tots ells professors de la UAB, puguin seguir-ne d'altres, amb el mínim de regularitat que suposaria, per exemple, la publicació de successius *Estudis gramaticals* amb periodicitat anual fixa, podria començar-se a parlar seriosament d'una aportació veritablement consolidada a la normalització de la lingüística a Catalunya. No cal dir que fem vot perquè la realitat confirmi ben aviat l'expectativa creada.

Estudis gramaticals I conté tretze articles, dels quals pot dir-se que, en general, mantenen un nivell comparable amb el de qualsevol revista especialitzada del gènere. D'aquests articles quatre són de fonologia, un de semàntica i vuit de sintaxi. Tots els treballs tenen com a objecte una llengua romànica: segons una proporció que ens sembla plausible, n'hi ha set que versen sobre el català, quatre sobre el castellà i els dos restants, respectivament, sobre l'italià i el francès. Les qüestions que s'hi tracten, d'altra banda, acostumen a oferir un interès lingüístic que no es limita a l'àmbit estricte de la llengua objecte. Pel que fa a la llengua de redacció dels treballs, notem que n'hi ha sis escrits en català, tres en castellà i els restants quatre en anglès, que, com tothom sap, és la *lingua franca* de la comunitat científica internacional. Abans de passar a la recensió que se'ns demana assenyalem, per últim, que sis dels tretze treballs contenen la versió definitiva de ponències llegides en el Primer Col·loqui Internacional de Lingüística Teòrica i Llengües Romàniques que va celebrar-se a Sitges els dies 16, 17 i 18 de juny de 1983.

II. En el primer dels dos articles que es dediquen a la fonologia del català, intitulat «Sobre la reducció de les transformacions d'elisió», Joan Mascaró proposa, fent ús d'una representació basada en la teoria autosegmental, un Principi d'Elisió Segmental Restringida (PESR), d'acord amb el qual cap regla fonològica no pot

elidir un segment excepte si: (a) l'elisió està condicionada totalment per l'estructura sil·làbica; (b) l'element elidit no és *distint* d'un element adjacent. La introducció d'aquest principi permet a l'autor, d'una banda, de donar una solució elegant al problema de les africades; no li resulta difícil de demostrar, d'una altra banda, que les regles d'elisió en casos de contacte entre vocals idèntiques com també les de la vocal neutra en contacte amb diferents vocals també s'hi ceneixen, com ho fan també les regles que regulen les simplificacions d'aplecs consonàntics. Basant-se en el cas de les elisions de *n* i *r* finals, les propietats de les quals el diferenciació dels casos anteriorment considerats, Mascaró introdueix, finalment, la consideració que cal restringir el PESR a regles d'elisió que no estiguin sotmeses a control lèxic, no sense assenyalar la dificultat d'establir una distinció clara entre 'regles més fonètiques' i 'regles més lèxiques'.

El segon article de fonologia catalana, que s'intitula «La vocal neutra del català central: fonema o al·lofons?» i té com a autors Joaquim Viaplana i Janet Ann DeCesaris, posseeix la virtut d'entrar, com el seu títol suggereix, en una controvèrsia que, en principi, suscita interès fins i tot en àmbits que no són els de l'estricta especialització.

La primera part del treball conté una detallada exposició del conegut debat entre Badia i Alarcos, com també de les posicions de Lleó, Mascaró i Wheeler, fonòlegs generativistes tots ells «alarquistes», sobre quin element fonològic cal associar amb [ə] en els contextos en què [ə] no s'oposa a res.

En la segona part Viaplana i DeCesaris defensen la tesi pro-Badia que la vocal neutra (o, millor, 'vocal central') té naturalesa fonològica en tots aquells casos en què no és derivable de /a/, /ε/ o /e/ i en què no és atribuïble a epèntesi. Una regla d'estructura morfològica, a més, donaria compte de la distribució defectiva de /ə/. La superioritat d'aquesta proposta sobre les dels esmentats Lleó, Mascaró i Wheeler es basaria, segons els autors, en raons d'economia descriptiva, de capacitat explicativa i de menor abstracció. El lector no especialista ja es deu preguntar i com s'esdevindrà (si no és que s'ha esdevingut ja) el següent embat de la polèmica...

III. En un article molt tècnic, que s'intitula «La espirantització en castellano y la representació fonològica autosegmental», el conegut especialista en fonologia castellana James W. Harris dóna suport al tractament autosegmental donat per Mascaró en un treball inèdit de 1982 (*Continuant spreading in Basque, Catalan and Spanish*) al fenomen de l'espirantització en castellà (fenomen pel qual les obstruents sonores ortogràficament representades per *b* (o *v*), *d* i *g* són susceptibles de realitzar-se, en determinats contextos, com a contínues no-estridentes sonores). L'aportació de Harris consisteix essencialment en una argumentació que demostra la superioritat de l'esmentat tractament enfront de l'alternativa no-autosegmental que suposaria l'aplicació de la regla de Propagació de Continuitat de Mascaró a representacions estrictament segmentals i unilíneas.

L'únic article dedicat a l'italià del recull, que és el darrer que considerem dels que versen sobre qüestions de fonologia, és de Mario Saltarelli i s'intitula «Italian Syllable Structure». L'article tracta de les relacions existents entre la quantitat con-

sonàntica, la quantitat vocàlica i la distribució de patrons accentuals en aquesta llengua, és a dir, d'una qüestió central de la fonologia de l'italià. Enfront de la hipòtesi més tradicional, d'acord amb la qual la quantitat vocàlica és deducible per regla a partir d'una consideració com a trets distintius de l'accent i de la quantitat consonàntica, i d'una segona hipòtesi, anteriorment defensada pel mateix Saltarelli, que es caracteritzava pel fet de considerar només tret distintiu la quantitat vocàlica i, per tant, obtenibles a partir de regla accent i quantitat consonàntica, l'autor desenvolupa, a la llum d'una teoria multiesglaonada de l'organització fonològica, una nova hipòtesi centrada en la síl·laba, d'acord amb la qual ni l'accent ni cap dels dos tipus de quantitat són considerats trets distintius en el nivell segmental, sinó que la seva distribució resulta ser una funció de l'estructuració en mores de vocals i consonants en el nivell sil·làbic.

IV. En l'únic treball de semàntica, intitulat «Anàlisi interpretativa d'*encara* i *ja*», Maria Teresa Espinal ofereix una anàlisi d'aquests adverbis situable en el marc teòric de la gramàtica de Montague. Partint de la distinció entre un ús temporal i un ús no-temporal d'aquestes partícules, distinció acceptada en anteriors anàlisis dels mots alemanys, anglesos, francesos i castellans equivalents, Espinal introdueix substancials modificacions respecte d'aquestes anàlisis tant en el seu plantejament general com en el tractament específic de l'un i l'altre dels dos usos esmentats.

Pel que fa al plantejament general, la principal originalitat de l'autora és la consistent a excloure que en la descripció semàntica d'*encara* i *ja* hagi de prendre's en consideració cap tipus de pressuposició com a part integrant d'allò que constitueix les condicions de veritat de les oracions en què apareixen aquestes partícules: d'acord amb la seva hipòtesi, les pressuposicions només són pertinents a nivell pragmàtic, però mai a nivell semàntic.

Quant al tractament de l'ús temporal d'aquestes partícules, ús en el qual actuen com a modificadors temporals d'oració, Espinal introdueix la novetat de prestar atenció a les seves restriccions de co-ocurrència amb verbs aspectuals en oracions afirmatives i negatives, d'acord amb les quals fóra vigent un quadre com

(1)	* <encara <V _{asp} >>	<ja <V _{asp} >>
	<encara <no V _{asp} >>	* <ja <no V _{asp} >>

i això la condueix a sostenir que, en la descripció de les condicions de veritat de les oracions declaratives en què intervenen, resulta pertinent i necessari de considerar un moment anterior a la unitat de temps determinada pel temps de l'oració, i no un moment posterior, com havia estat fet en anàlisis d'altres autors.

Quant als usos no temporals d'*encara* i *ja*, Espinal fa veure, d'acord amb la tesi generalment acceptada, que aquestes partícules funcionen com a operadors quantitius susceptibles de modificar o entrar en construcció amb elements pertanyents a categories diverses, que poden ser, entre altres, SN i SV:

- (2) (a) La Sra. Anna s'ha comprat encara un cotxe
 (b) La Sra. Anna encara s'ha engeixat

Aleshores, en la descripció de les condicions de veritat de les oracions corresponents, Espinal admet, d'acord amb el tractament donat per König als mots alemanys equivalents, *noch* i *schon*, que la presència d'aquests operadors permet de relacionar, d'una banda, la denotació de l'element amb el qual estan en construcció amb entitats comparables i que aquesta presència també possibilita, d'una altra banda, que resulti especificat quines d'aquestes entitats, parlant en termes no tècnics, satisfarien o farien veritable l'oració abstracta obtenible a partir de la considerada per absència de l'operador quantitatiu; però en canvi no accepta, i en això se separa originalment de l'esmentat tractament de König, que la dita presència també serveixi per introduir una ordenació entre aquestes entitats comparables. D'acord amb el seu plantejament general, l'existència d'una tal ordenació correspondria, en tot cas, a pressuposicions de tipus pragmàtic.

De l'exposició d'Espinal volem subratllar el lloable esforç realitzat —esforç que, al nostre parer, reïx sovint, encara que malauradament no sempre— per explicar i aclarir al lector no especialista molts dels conceptes extremament tècnics posats en joc.

V. «Alguns sintagmes agents excepcionals», article d'Anna Bartra que és el primer dels dedicats a la sintaxi del català, se centra en l'existència de construccions com

- (3) (a) La conferència fou seguida d'un col·loqui
 (b) El sopar fou precedit d'un còctel
 (c) El president era conegut de tothom
 (d) El meu avi era respectat de tothom

construccions que la tradició gramatical (vegeu Fabra, *Gramàtica*, 1956, § 101, citat *in extenso* per l'autora) considera passives tot i assenyalar el caràcter restringit del grup de participis passats que poden trobar-s'hi i l'especificitat del seu complement agent amb *de*. Des de l'òptica de Bartra, caracteritzable per l'assumpció del punt de vista chomskyà d'acord amb el qual, en entendre's les construccions de passiva com una realització dels mecanismes lingüístics posats en joc per evitar de focalitzar o per suprimir totalment l'expressió del «subjecte lògic», el sintagma preposicional agent que opcionalment pot aparèixer-hi és tractat com un complement no subcategoritzador del verb, les construccions (3) no poden ser considerades passives pròpiament dites en la mesura que, com queda demostrat a bastament en l'article, els seus complements amb *de* reuneixen totes les característiques d'un complement subcategoritzador de la forma participial que hi figura. De fet, la proposta de Bartra es concreta en els punts següents:

(a) Les construccions (3) són del tot assimilables a les anomenades «passives lèxiques» del tipus

- (4) (a) El president fou incomprès
 (b) El cop d'Estat fou inesperat per a tothom
 (c) La veritat és encara avui desconeguda per a molta gent

és a dir, a construccions que tot i tenir una certa significació «passiva» han de considerar-se, pel seu valor essencialment estatiu, com un subgrup de les construccions atributives.

(b) Els participis passats de les construccions (3), com d'altra banda totes les formes participials de les passives lèxiques, han de ser considerats adjectius.

(c) A diferència del que s'esdevé amb els complements agents pròpiament dits, dintre els quals trobem un SN al qual és assignat un paper temàtic d'AGENT per part de la preposició *per*, el SN dels complements amb *de* de (3) rebrà el seu paper temàtic essencialment del participi adjectivat (encara que sigui composicionalment a través de *de*), i aquest paper temàtic podrà ser, segons els casos, un LOCATIU, un COMITATIU, etc., però no un veritable AGENT.

(d) Tenint en compte que sempre que els adjectius participials de les passives lèxiques tenen una contrapartida verbal el corresponent verb no subcategoritza pas un sintagma preposicional amb *de* comparable, la *de* dels complements de (3) podrà tractar-se, més que com una preposició pròpiament dita generada en l'EP, com una partícula o marca de Cas adjuntada en la derivació al SN amb el qual forma el sintagma preposicional aparent.

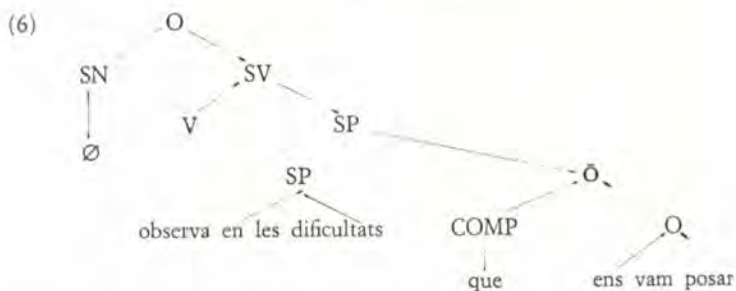
Cal dir, respecte a aquest darrer punt, que potser hi trobem a faltar algun desenvolupament en la línia d'una possible identificació dels complements amb *de* considerats amb els anomenats per la tradició «genitius subjectius».

VI. L'article de sintaxi de Paul Hirschbühler i Marfa Luisa Rivero, «Non-matching concealed questions in Catalan and the Projection Principle», pren en consideració construccions com

- (5) (a) Observa en les dificultats que ens vam posar
 (b) Sembla mentida en les dificultats que ens vam posar!

caracteritzables per la presència d'un complement SP que necessàriament conté una clàusula de relatiu i que és interpretat segons els casos (i en funció del context, que ve essencialment donat pel tipus lèxic del verb matricial) a la manera d'una interrogativa o d'una exclamació.

Els autors fan una crítica detallada de les diferents anàlisis que poden proposar-se per a aquestes construccions, entre les quals cal incloure la corresponent a una tradició que s'inicia en Meyer-Lübke, i conclouen que la més ajustada als fets és la que assignaria a (5.a), dintre d'un marc generativista, una EP del tipus:

Aquesta anàlisi s'articula, a més, amb l'original proposta que els verbs matrials d'aquestes construccions no assignen cap paper temàtic als SP que hi figuren en l'EP (ni en l'ES), tenint en compte que tals complements suposen un incompliment dels requeriments de subcategorització d'aquests verbs (*observar*, p. ex., és subcategoritzable per un SN o una $\bar{O}$, però no per un SP), i la consegüent postulació que els verbs esmentats són susceptibles, en canvi, d'assignar paper temàtic, en la FL, a una clàusula $\bar{O}$ que en aquest nivell correspondria als SP patents i que fóra allò que precisament permetria d'interpretar-los com a qüestions o exclamacions. El que resulta ser decisiu del tractament proposat, aleshores, és el fet d'assumir l'existència d'una violació del Principi de Projectió de Chomsky, principi que, com és sabut, fixa que les propietats de subcategorització d'un determinat element lèxic han de mantenir-se constants en tots els nivells de la derivació de la construcció on es troba.

Un cop matisada l'anterior proposta, amb consideracions sobre el caràcter marcat i la transcendència d'aquest tipus de violació en l'esquema general d'una gramàtica generativa, l'article de Hirschbühler i Rivero passa a analitzar construccions com

- (7) (a) Ignoro del que ets capaç
 (b) Ja ho haguessis vist de lo que havíem parlat

i arriba a la conclusió que, en l'essencial, es tracta de construccions identificables amb les considerades a (5), amb l'única diferència que en el cas de (7) el SP patent tindria l'estructura d'una relativa lliure.

Des del plantejament dels autors, d'acord amb el qual una gramàtica que permet la generació de construccions com (5) ha de permetre igualment la de construccions com (7), resulta incoherent, aleshores, el fet que, com afirmen, les segones hagin estat condemnades des d'una perspectiva normativa i que des d'aquesta perspectiva, en canvi, no ho hagin estat les primeres. Sense discutir fins a quin punt és exacta aquesta apreciació (però ens inclinàriem a pensar que el punt de vista normatiu estàndard, explícit o no, jutja tan inacceptables les unes com les altres) volem fer notar que la posició de Hirschbühler i Rivero, que sens dubte sosté amb coherència, però a un preu teòric considerable, la tesi de la gramaticalitat dels dos tipus de

construccions, podria curiosament proporcionar als partidaris de la vigència d'un mínim de normativisme en sintaxi un argument actualitzat a favor de la tesi contrària: el que, simplificant un xic, consistiria a sostenir que tant (5) com (7) han de considerar-se agramaticals (sense que per això calgui dedicar-se a estigmatitzar-ne l'ús en la llengua parlada) precisament perquè la seva existència suposa una contravenció del Principi de Projectió.

VII. En l'article intitulat «La interpretació obviativa i la noció "categoria de règim"», que constitueix, al nostre parer, una excel·lent mostra de la dialèctica característica de l'actual recerca en sintaxi, M. Carme Picallo parteix de la consideració de dos tipus de fets relacionats amb les propietats referencials dels elements pronominals subjecte de clàusules subjuntives:

(a) En estructures com ara

- (8) (a) [_{SN} El seu_i desig que [_o pro _{i/j} vingui]]
 (b) [_{OI} Ell_i proposa que [_{o2} pro _{i/j} vingui]]

tot s'esdevé com si el domini d'opacitat o categoria rectora («de règim», segons l'autora) pertinet per a l'aplicació del principi B de la Teoria del Lligam als elements pronominals pro que hi figuren no fos la clàusula subjuntiva de la qual aquests pro són el subjecte, sinó la categoria SN o O que mínimament conté aquesta clàusula, i això en contra d'unes previsions estàndard perfectament aplicables, pel seu cantó, a exemples amb clàusules indicatives com¹

- (9) (a) [_{SN} La seva certesa que [_o pro_{i/j} ha vist la Maria]]
 (b) [_{OI} Ell_i creu que [_o pro_{i/j} ha vist la Maria]]

(b) Per altra part, en estructures com

- (10)
 (a) [_{OI} La Maria_i va convèncer en Joan_j que [_{o2} pro _{i/j} actués correctament]]
 (b) [_{OI} En Jordi_i va proposar a en Pere_j que [_{o2} pro _{i/j} marxés a Banyoles]]

es dona la situació aparentment paradoxal que la clàusula subjuntiva que hi figura sembla constituir, per al pro subjecte, un domini transparent i opac alhora: transparent respecte del subjecte de l'oració matriu i opac respecte de l'objecte (directe o indirecte) d'aquesta oració.

De la insuficiència per donar compte d'aquests fets de la noció chomskyana de categoria rectora, d'acord amb la qual, com és sabut,

- (11) β és una categoria rectora per a α si i només si β és la categoria mínima que conté α , un regent d' α , i un SUBJECTE accessible a α ,

1. Per error, a l'exemple de l'original corresponent a (9.a) no hi figura l'índex j.

Picallo en dedueix la necessitat de proposar una nova definició d'aquesta noció que resulti més adequada per descriure el comportament de les clàusules subjuntives. Tanmateix, perquè una nova definició pugui ser donada, és obvi que prèviament caldrà introduir un tractament d'aquestes clàusules que permeti contemplar l'especificitat del seu cas. La proposta en aquest sentit de Picallo serà bàsicament senzilla: consistirà a postular que l'INFL de les clàusules subjuntives ha d'analitzar-se com a [- Temps, + CONC] si és cert que el tret [$\pm$ Passat] que el seu INFL pot presentar ha de considerar-se merament anafòric, en el sentit que depèn sintàcticament de l'especificació [$\pm$ Passat] de l'INFL de l'oració que les subcategoritza. Ja es veu que, en termes generals, aquesta proposta permet de predir que les clàusules subjuntives hauran de tenir un comportament semblant al de les infinitives, l'INFL de les quals és de tipus [- Temps, - CONC] quan els principis gramaticals que les afecten facin una menció específica de les relacions entre arguments dintre de dominis oracionals definits per l'abast de [+ Temps] (entès aquest element com un operador) i que en canvi el seu comportament serà paral·lel al de les indicatives si els principis que s'hi apliquen depenen de [+ CONC] com a element assignador de Cas nominatiu a la posició de subjecte.

Sense entrar a detallar com s'articula l'esmentada proposta en l'anàlisi dels casos exemplificats a (8), (9) i (10), i en d'altres que pren en consideració l'autora, com ara:

- (12) I (a) [$_{01}$ En Jordi $_i$ vol que [$_{02}$ pro $_i$ vingui]]
 (b) [$_{01}$ En Jordi $_i$ vol [$_{02}$ PRO $_i$ / $_i$ venir]]
 II (a) [$_{SN}$ El seu $_i$ desig que [$_{0}$ pro $_i$ / $_i$ arribés a temps]]
 (b) [$_{SN}$ El seu $_i$ desig d' [$_{0}$ PRO $_i$ / $_i$ arribar a temps]]

en què el comportament de les clàusules subjuntives és sotmès a comparació amb el de les infinitives, assenyalen que en els desenvolupaments de l'article adquireix un paper molt important l'assumpció del Principi de Resistència al Cas, de Stowell (d'acord amb el qual tant les clàusules indicatives com les subjuntives, en contenir l'element [+ CONC] assignador de Cas, no poden aparèixer, en l'ES, en posicions d'argument) en la mesura que aquesta assumpció suposa una anàlisi diferenciada d'aquestes clàusules respecte a les infinitives, les quals, no tenint un INFL marcat com a [+ CONC], ocuparan lliurement posicions argumentals.

Per acabar aquesta exposició diguem que l'argumentació de Picallo conclou en la necessitat de substituir la noció de categoria rectora com a domini d'opacitat d'un SUBJECTE (entitat que cal considerar, d'acord amb Chomsky, com l'element nominal més prominent —que pot ser un INFL específic com a [+ CONC]— d'una O o d'un SN) per una nova noció que la configuri com un domini sotmès a l'abast de l'operador [+ Temps], segons la següent definició:

- (13) β és una categoria rectora per a α si i només si
 I la capçalera de β conté [+ Temps]¹ o bé
 II β constitueix un domini mínimament c-comandat per [Temp]¹ que conté α i un nominal accessible a α

(on cal precisar, d'acord amb l'autora, que la noció de *nominal* ha d'entendre's com una cadena nominal $C = (\alpha^1, \dots, \alpha^n)$ a la qual s'assigna paper temàtic, i que un sol component de C , com seria per exemple [+ CON C], no constitueix un element accessible: concretament, [+ CON C]¹ no seria accessible al pro¹ subjecte amb el qual està co-superindexat).

Sense posar en dubte la coherència global de la proposta de Picallo, voldríem aportar algunes consideracions que podrien ser útils com a elements de discussió situables en la línia d'una defensa de la pertinència de la noció de categoria rectora de Chomsky.

(a) De l'enunciat del principi B de la Teoria del Lligam, segons el qual un element pronominal ha de ser lliure dintre la seva categoria rectora, no es dedueix necessàriament, com sembla afirmar Picallo, que la seva interpretació com a correferent o com a no correferent respecte a un SN subjecte d'un domini que inclogui l'esmentada categoria rectora hagi de ser totalment opcional. El que sí que pot admetre's, i de fet és el que assumeix l'autora, és que aquesta condició d'opcionalitat del lligam (o, millor, del control) dels pronominals és la que caracteritza les situacions no marcades, com ara l'exemplificada a (9).

(b) Si no ho entenem malament, la definició de categoria rectora proposada per Picallo comporta que el domini d'opacitat per als elements anafòrics que puguin aparèixer en clàusules subjuntives —és a dir, el domini dintre el qual aquests elements han d'estar obligatòriament lligats— com ara a

- (14) (a) [_{SN} El seu_i desig que [_o pro_{i/j} es_{i/j} conegui a si_{i/j} mateix]]
 (b) [_{o_i} Ell_i proposa que [_{o₂} pro_{i/j} es_{i/j} conegui a si_{i/j} mateix]]

ha de ser, necessàriament, un domini de major abast que la clàusula on es troben, amb la qual cosa s'ignora que el domini d'opacitat efectiu per a aquests elements no deixa de ser l'esmentada clàusula. Dit en altres paraules i amb major generalitat: tot el que el tractament de Picallo guanya en adequació descriptiva respecte al comportament dels pronominals sembla perdre-ho en relació amb les anàfores.

(c) Picallo parteix d'una generalització empírica molt discutible, car no totes les clàusules subjuntives presenten un comportament com el descrit a (8); així, casos com

- (15) (a) [_{SN} El seu_i dubte que [_o pro_{i/j} ho hagi de fer]]
 (b) [_{o_i} Ell_i (ignorava/no sabia) que [_o pro_{i/j} ho hagués de fer]]

se ceneixen a un paradigma idèntic al considerat propi de clàusules indicatives (vegeu (9)).

(d) De la tesi (que, com tot seguit es veurà, també ens mereix reserves) que el tret [$\pm$ Passat] de l'INFL de les clàusules subjuntives és de tipus anafòric, no es desprèn, com afirma l'autora, que l'esmentat INFL hagi de considerar-se [- Temps]: al nostre entendre, la condició anafòrica que pugui tenir l'esmentat tret no és identificable amb una absència de tret.

(e) L'esmentada tesi (presa, almenys, com de caràcter general) és fàcilment invalidada per l'existència de casos com els següents:

- (16) (a) Prefereixo que el Barça fos campió l'any 50 més que no pas l'any 70
 (b) Ahir preferia que el Barça es proclamés campió, però avui tant me fa

En un altre ordre d'idees, no voldríem deixar d'assenyalar, per acabar, que ens sembla lamentable i, en definitiva, contradictori, el fet que aquest interessant treball estigui escrit en un català que presenta nombrosos símptomes de descurança: ús freqüent de relatives no lliures amb article + *que*; aparicions d'un *perquè* causal en lloc d'un *per què* interrogatiu; proliferació de la preposició *de* sense apostrofar davant vocal; confusions entre *per* i *per a*; vacil·lacions quant a l'ús d'*en* i *el* davant de nom propi masculí, etc.

VIII. En el darrer dels articles sobre sintaxi del català, intitulat «De com *si* no és conjunció i d'altres elements interrogatius», Gemma Rigau tracta, essencialment, dues qüestions: la de la categorització més adequada que cal assignar al mot *si* introductor de clàusules interrogatives, i la del diferent comportament que presenten els mots relatius i interrogatius quant a la possibilitat de ser extrets d'una illa-*qu*.

Pel que fa al primer punt, Rigau sosté la tesi que l'element *si*, en català, no és un complementitzador —és a dir, una conjunció— sinó un mot-*qu* quantificador de modalitat de caràcter adverbial. Com a tal, *si* es generaria en la base en la posició adequada a aquest tipus d'elements, posició que, per exemple, és la pròpia de la partícula *no* en el cas de les oracions negatives, i s'encarregaria de representar la modalitat ni afirmativa ni no-afirmativa, o [$\pm$ afirmativa], característica de les clàusules on apareix. La tesi és hàbilment defensada mitjançant nombrosos arguments, la major part dels quals consisteixen a demostrar que el comportament sintàctic de *si* és equiparable amb el dels altres mots interrogatius, com ara *quan* i *com*, i no pas amb el del complementitzador *que* propi de les clàusules declaratives.

Tot i reconèixer la coherència de la proposta descrita, hem de dir que no ens sembla acceptable, essencialment per la raó de principi que tot seguit intentarem d'exposar. És clar que, si *si* fos com Rigau afirma, es tractaria d'un operador que, des de la seva posició en el COMP, hauria de lligar una traça la condició de la qual, per definició, fóra la d'una variable. Ara bé, *si*, com sembla indiscutible, les clàusules amb *si* admeten en la sintaxi mateixa, és a dir, en l'ES —i no només en la FL!— l'expressió d'una disjunció entre la modalitat [+ afirmativa] i la [- afirmativa], com es posa de manifest en els exemples (b) i (c) següents:

- (17) (a) En Pere no sap si en Joan és medievalista
 (b) En Pere no sap si en Joan és medievalista o no
 (c) En Pere no sap si en Joan és medievalista o no és medievalista

la traça lligada per *si* en aquestes clàusules no se sap ben bé en què hauria de consistir. Una hipòtesi a considerar és que estigués formada per una entitat fragmentada, d'alguna manera consistent en un element adverbial buit situat en el primer terme del SV disjunt més l'element adverbial negatiu *no* que figura en el segon terme. Però és difícil d'acceptar que aquesta hipotètica entitat s'avingués amb la condició normalment atribuïble a una traça. Podria suposar-se, com una hipòtesi alternativa que sembla insinuar l'autora, que el mot-*qu* postulat no seria, en realitat, *si*, sinó l'element disjunt *si ... o no*, però aleshores el que presentaria problemes és la condició d'aquest rar mot-*qu*. Per a nosaltres, encara que la presència d'un element *si* en el COMP d'aquestes clàusules suposí que el seu SV hagi de consistir en la disjunció d'un terme [+ afirmatiu] i un de [- afirmatiu], es tracta d'una presència clarament independent de la representació d'aquesta disjunció. Dit d'una altra manera: tot i que aquestes clàusules efectivament comportin l'expressió d'una variació entre dos termes, aquesta variació no hi ve representada, tècnicament parlant, pel joc d'un operador amb una variable (d'acord amb el qual l'operador fixa el camp de variació dels individus d'un conjunt i la variable designa l'individu sotmès a variació) sinó, senzillament, per l'expressió particularitzada dels seus dos termes (gràcies a la presència d'una marca buida de modalitat [+ afirmativa], o absència de marca, en el primer, i gràcies a la presència de *no* en el segon).

Entre els arguments adduïts per Rigau a favor de la seva tesi, en una discussió detallada dels quals no podem entrar, només farem esment al que, partint de la consideració que construccions com (18.a) i (18.b):

- (18)   (a) En Pere preguntarà si en Joan no ho sabia
                               (b) En Pere preguntarà si en Joan ho sabia

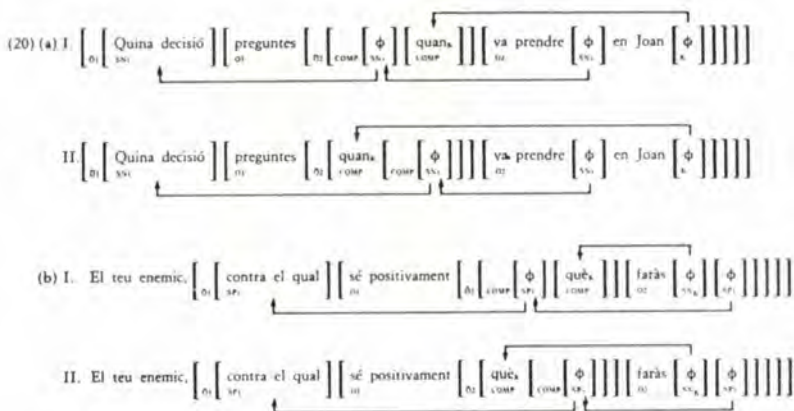
tenen la mateixa interpretació semàntica, la porta a deduir que la partícula *no* present a (18.a) és un element expletiu i, consegüentment, a sostenir que el verb d'una clàusula introduïda pel *si* interrogatiu no pot ser negat pel quantificador de modalitat *no*, cosa que confirmaria la presència, en aquestes clàusules, d'un quantificador de modalitat específic. Per a nosaltres, del fet que les interpretacions de (18.a) i de (18.b) siguin essencialment coincidents (però cal dir que l'una i l'altra oració es presten a pressuposicions ben diferenciades) no es dedueix l'expletivitat del *no* de (18.a): pot sostenir-se perfectament que aquest *no* nega el verb de la seva clàusula (exactament com que la seva absència en la clàusula de (18.b) suposa que el verb hi és pres com a afirmat) tot i que en la interpretació global d'aquesta el seu efecte negatiu resulti específicament neutralitzat per la presència de l'element *si*. Al nostre entendre, doncs, l'exemple (18.a), al contrari del que sosté Rigau, evidencia que el verb d'una oració introduïda pel *si* interrogatiu pot ser negat per l'adverbi de modalitat *no*.

En la segona part de l'article Rigau planteja el conegut problema del diferent comportament dels mots *qu* relatius i interrogatius quant a la possibilitat de ser extrems d'una illa-*qu*, problema que il·lustren construccions com

- (19) (a) *Quina decisió preguntes quan va prendre en Joan?
 (b) El teu enemic, contra el qual sé positivament què faràs, ...

dins del marc genèric de la Teoria de la Recció i del Lligam (marc que inclou una acceptació del Principi de la Categoria Buida segons la versió estàndard que en dona Chomsky, com també l'assumpció de la definició de reacció pròpia de Lasnik i Saito) i fent ús d'hipòtesis específiques —en la descripció de les quals no entram— sobre l'estructura del nòdul COMP.

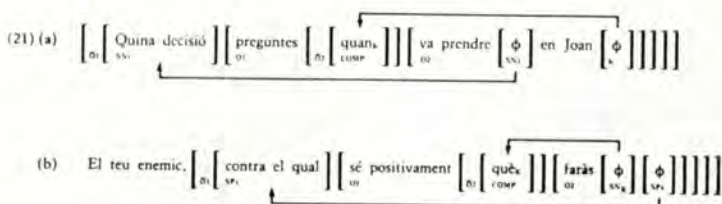
Prescindint de detalls, el tractament de Rigau consisteix a prendre en consideració, per a construccions com (19), la possibilitat de derivacions com ara

i a assumir que la diferència de contingut interpretatiu entre mots interrogatius i relatius es tradueix en una diversitat de comportament (que descriu amb precisió) d'aquests mots quan es troben situats a COMP tal que de totes les derivacions descrites a (20) només la (20.b.I) (corresponent a l'exemple (19.b)) resulta acceptable. Traduït a un plantejament més tradicional, el que afirma Rigau equival a sostenir que el Filtre del COMP doblement omplert de Chomsky i Lasnik només s'aplica, en català, als mots interrogatius però no als relatius (encara que aquests, un cop adjuntats a un COMP ja ocupat per un altre mot-*qu*, hauran de sortir-ne a la força).

Si bé creiem que l'argumentació de l'autora és correcta (encara que, com pot

comprovar el lector interessat anant a l'article original, complicada en els seus detalls) també pensem que, perquè resultés del tot convincent, no hauria de partir, com de fet s'esdevé, de la pressuposició (basada, imaginem, en una determinada interpretació del Principi de Ciclicitat Estricta) que no cal considerar la possibilitat de derivar els exemples de tipus (19), a la manera d'un conegut article de Rizzi, segons

si és cert que, com ella mateixa d'altra banda admet, en català el nòdul-fita oracional que cal tenir en compte a efectes de Subjacència és $\bar{O}$ i no O. En tot cas, creiem que aquesta pressuposició —que impedeix a Rigau de tractar les derivacions representades a (21) amb la seva *machinerie* conceptual —no és exigida pel seu plantejament, per la qual cosa ha de ser considerada *ad hoc*.

No voldríem deixar de dir, per acabar aquest breu comentari, que en contra del que podria donar a entendre l'expressió de les discrepàncies i reserves que s'hi manifesten, considerem l'article de Rigau com un dels del recull que més obliga a pensar el lector i, per tant, com una bona mostra del que un *working paper* de recerca lingüística pot i ha de ser.

IX. Dels treballs dedicats a la sintaxi del castellà el més interessant, sens dubte, és l'intítulat «Sobre el caràcter anafórico de "vaciado"», de Josep M. Brucart. L'article, d'altra banda, tracta d'una qüestió no gens específica d'aquesta llengua, com és el fenomen del buidament (*gapping*) que es dona en la coordinació, i pot considerar-se com un intent innovador d'aplicar la Teoria de la Recció i del Lligam a un camp difícil i complex, que en els darrers anys ha estat objecte de diversos tractaments teòrics mai no del tot reeixits.

La base de l'argumentació de Brucart consisteix en l'acceptació d'una tipologia de les categories buides nominals (PRO, tractes de SN, variable, pro) basada en una caracterització més «interna» que no pas funcional d'aquestes categories i l'assumpció —sens dubte arriscada, però, com el mateix article demostra, productiva— que aquesta tipologia és extensible, automàticament, a categories altres que SN. Les premisses esmentades condueixen fàcilment l'autor a considerar que els buits de tipus verbal propis del buidament només poden ser, en principi, elements assimilables o bé a PRO (a anàfores pronominals) o bé a pro (a pronominals purs).

El punt crucial del seu raonament, aleshores, consistirà a articular la hipòtesi que aquests buits tenen natura de PRO amb una consideració de la categoria SV com a regida, per definició, pel constituent flectiu INFL i l'acceptació consegüent (basada en una definició estàndard de recció de la qual es dedueix el caràcter de «barrera» que ha de tenir la categoria SV, com a projecció màxima que és) que tota projecció verbal inferior a SV és no-regida, a fi d'explicar la diferència de gramaticalitat d'exemples com

- (22) (a) * Luis juega al fútbol y Pedro [_{sv} PRO]
 (b) Luis juega al fútbol y Pedro [_{sv} PRO al balonmano]

La deducció és brillantment senzilla: mentre el PRO de (22.b), en ocupar una posició no-regida, satisfà les condicions que el caracteritzen com a anàleg a una anàfora pronominal, no s'esdevé el mateix al PRO de (22.a), car aquest ocupa una posició regida. Creiem que es tracta, però, d'una deducció parcialment sofisticada, car parteix de la hipòtesi injustificada que tots dos buits dels exemples han de ser considerats, necessàriament, PRO. Tot i així, entenem que el seu resultat és salvable, dintre de la lògica de l'autor, acceptant que la agramaticalitat de (22.a) no es dedueix pas de la presència d'un PRO regit sinó de la d'un pro, correctament regit com a tal, però no pròpiament regit (per manca de determinació local: INFL no pot considerar-se regent propi del SV) i per tant incomplidor d'una versió generalitzada del Principi de la Categoria Buida.

Fixada la condició de PRO dels elements [_v ϕ], Brucart passa tot seguit a plantejar-se quina és l'anàlisi més adequada dels casos de buidament en què, a més del verb, també hi ha elidit un complement. La hipòtesi que aquest complement, com a element regit pel verb, sigui considerat un pro i que, en conseqüència, el buit existent pugui ser categoritzat com una combinació PRO + pro, és ràpidament rebutjada, entre altres motius, pel fet que un tal pro, en contra del que sembla esdevenir-se en general amb aquest tipus d'elements, no pot alternar amb un pronominal ple:

- (23) (a) Luis le regaló a Julia su vestido y Pedro los zapatos
 (b) * Luis le regaló a Julia_i su vestido y Pedro a ella_i los zapatos

S'imposa, aleshores, la necessitat d'analitzar tot el buit com un únic element no regit, és a dir un PRO, sigui quina sigui la seva específica condició categorial.

Per a aquesta tesi resulten, però, problemàtics els casos de buidament en què sembla inevitable de postular la presència de buits discontinus, com ara l'exemplificat a

- (24) Luis posee una casa en Zamora y Pedro [_v ϕ] un apartamento [_{sv} ϕ]

La proposta de Brucart, sens dubte hàbil, però discutible, és de considerar aquestes construccions com a no centrals, i en tot cas d'una acceptabilitat menor que la de construccions com

(25) Luis posee una casa en Zamora y Pedro, un apartamento

caracteritzables per l'existència d'una pausa marcada, en el segon membre de la coordinació, entre el SN subjecte i el romanent del SV, pausa fàcilment interpretable com a indicatiu de l'existència d'un moviment d'extrapolació a la dreta (d'adjunció al SV) d'aquest romanent. D'acord amb aquesta anàlisi, el buit existent a (25) podria considerar-se, aleshores, com un únic PRO, per tal com la hipòtesi que pugui consistir en una seqüència de buits independents (entre els quals caldria comptar la traça deixada pel romanent extrapolat) és rebutjable mitjançant una argumentació semblant a l'alludida en relació amb els exemples (23).

Sense entrar en els darrers desenvolupaments de l'article, on és plantejat, entre d'altres, el problema de les característiques específiques del control a què està sotmès el PRO del buidament, voldríem apuntar que aquest interessant treball de Brucart ens suscita, només, una reserva: la que faríem al punt d'escolasticisme que en un determinat moment el porta, per exemple, a estendre's, segons el nostre parer, ociosament, a considerar la hipotètica vigència que pugui tenir la Teoria del Cas per establir distincions entre tipus diversos de buits no nominals i que per altra part li impedeix —segurament per raó de l'espai després en la detallada consolidació de les seves bases teòriques— de posar a prova i estendre la tesi de l'únic buit no regit a casos de buidament propis d'estructures més complexes.

X. La segona contribució a la sintaxi del castellà es troba en l'article, clarament insatisfactori, al nostre entendre, de Jan Schroten, intitulat «Two approaches to the distribution of Spanish relative pronouns». El treball s'inicia amb un prolix repàs d'un conegut article de Kayne sobre el *que* relatiu del francès que sostenia la identitat d'aquest element amb el complementitzador *que*, i després d'una anàlisi diferencial de la distribució dels mots relatius castellans respecte de la dels francesos conclou, en primera instància, que la tesi de Kayne no és aplicable al *que* relatiu del castellà.

La diferència entre els dos *que* s'explicaria, aleshores, segons una «original» proposta de l'autor, gràcies a la Teoria del Cas; sense entrar a descriure'n els detalls, diguem que la seva filigranada articulació presenta com a punt decisiu, mancat de cap justificació independent o reserva crítica, que el complementitzador *que* és un nom lèxic que, com a tal, requereix un Cas que li seria assignat (en contra de les assumpcions estàndard, és clar) a través dels nòduls $\bar{O}$ i COMP. Afegim, encara, que en un moment determinat del seu raonament l'autor arriba a plantejar-se (potser retòricament, però amb tota seriositat, en tot cas) la hipòtesi que el *que* relatiu pugui haver-se de considerar com un adjectiu o una preposició. Segons Schroten, l'únic «problema» de la proposta alludida és que si bé «reïx a explicar» (com el lector ja pot suposar) la distribució dels elements relatius, *que* inclòs, i del *que* complementitzador (el «problema» de la categorització del qual havia quedat, mentrestant, per resoldre) no serveix, en canvi, per donar compte de la distribució dels pronoms interrogatius, per tal com aquests, tot i tenir una condició identificable en molts aspectes amb la dels relatius altres que *que*, poden aparèixer, tanmateix, en posicions no regides per cap preposició.

La següent aportació teòrica de Schroten consistirà, aleshores, a exigir diferencialment dels relatius la condició d'estar regits que la realitat sembla imposar-los i a proposar, finalment, que aquesta condició d'estar regits es deduiria, previ un remodelatge no gaire precisat de la Teoria estàndard del Lligam, d'una condició de recció més general sobre les anàfores que els afectaria com a bons elements anafòrics del seu antecedent que —qui ho dubta?— són.

Cal dir que una de les més agradables sorpreses d'aquest nou desenvolupament és el sorgiment d'una identificació *à la Kayne* (realment imprevista, tenint en compte la primera part del treball), encara que, és clar, «sobre noves bases», dels dos *que* castellans, d'acord amb la qual el *que* relatiu també seria un nom lèxic —però no un pronom relatiu!— com també la brillant estipulació que aquest nom lèxic hauria de rebre Cas a través del veritable pronom relatiu —buit— que l'acompanyaria en el COMP, el qual, al seu torn, com els pronoms relatius plens, hauria heretat de la seva traça el Cas tramès.

Segons el nostre parer l'article de Schroten constitueix un magnífic exemple d'on es pot arribar, en matèria de falsa coherència, quan a partir d'hipòtesis estrictament *ad hoc* hom es deixa endur, sense cap esperit crític, per la temptadora combinatòria de conceptes que les nombroses subteories en què es modula la Teoria amb majúscula actual semblen posar, pel que es veu, a l'abast de qualsevol consumidor.

XI. Poca més sort suposa, per al lector, d'endinsar-se en el darrer treball dedicat a la sintaxi castellana: ens referim al breu article d'Esther Torrego «Algunas observaciones sobre las oraciones existenciales con *haber* en español». A més de ser escrit en un castellà de suro, que recorda el de les pitjors traduccions de l'anglès d'algunes edicions sud-americanes, i de caure en el pedagogisme estèril de resumir poc menys que caricaturescament la posició teòrica de la qual parteix (que en el seu cas correspon al complex plantejament de Safir sobre l'anomenat Efecte de Definitesa), l'article centra la seva exposició en un comparativisme molt dubtós, ja que per parlar de les oracions existencials amb *haber* del castellà pren com a punt de referència únic i constant les construccions angleses amb *there be*, les quals no tan sols no són homologables a priori sinó que resulten diferir substancialment —com era perfectament previsible— com a troballa de la mateixa comparació. Més greu considerem el fet que, en un determinat moment, l'autora es permet d'assumir, com a donada per Safir en relació amb les construccions castellanes, una hipòtesi que aquest autor només podia haver avançat per a les angleses. *Last but not least*, Torrego es deixa endur per l'alegria de l'asterisc que vindria a confirmar, caigui qui caigui, la justesa d'unes tesis manifestament calcades de tractaments prèviament donats per a l'anglès: que la consciència del castellà que pugui tenir el lector jutgi, si no, què li sembla la pretesa agramaticalitat, que l'autora sosté sense cap reserva, com a cosa òbvia, de construccions com

- (26) (a) A veces encendemos una hoguera después de llover
 (b) María fue felicitada por todo hijo de vecino

XII. Per acabar, donarem alguna notícia del treball de W. Neil Elliot intitulat «Local binding and extraction from NP», únic article del recull que pren com a llengua de referència el francès. Cal dir que es tracta d'un treball molt tècnic, l'interès del qual, que no és poc, se situa dintre la lògica d'una discussió detallada de diferents formulacions del Principi de la Categoria Buida, principi que, com és sabut, ocupa una posició central en molts dels plantejaments que accepten el marc de la Teoria de la Recció i del Lligam. Aquesta condició tan «teòricament interna» de l'article fa gairebé impossible de donar-ne una síntesi que vagi enllà d'una exposició de les seves línies més generals. Si en el que segueix serem breus, doncs, no serà només per raó de l'espai excessiu que aquesta ressenya ja comença a ocupar.

Com a motiu principal l'article es proposa de donar compte, des d'una explicació teòrica unitària, de la gramaticalitat/agramaticalitat dels exemples que conformen el paradigma següent:

- (27) I (a) Pierre en a acheté trois
 (b) Pierre en a publié la préface
 II (a) * Les livres dont Pierre a acheté trois sont très chers
 (b) Les livres dont Pierre a publié la préface sont très chers
 III (a) * Trois en ont été achetés (par Pierre)
 (b) La préface en a été publiée (par Pierre)
 IV (a) Les livres dont trois ont été achetés...
 (b) Les livres dont la préface a été publiée...

La primera conclusió provisionalment obtinguda és que tant els contrastos posats de manifest pels exemples de tipus (a) com la manca de contrast existent entre els tipus (b) poden explicar-se com una conseqüència de la versió de Chomsky del Principi de la Categoria Buida, d'acord amb la qual, com és sabut, és condició de les traces la d'haver d'estar pròpiament regides. Notem, tanmateix, com a punt de possible discussió, que per arribar a aquest resultat l'autor admet sense cap reserva la tesi (de Kayne, entre d'altres) que les categories buides associades amb clítics són traces. Subratllem, així mateix, que d'acord amb la seva anàlisi, inspirada directament en un treball de Zubizarreta, el compliment del PCB per part de la categoria buida que figura en les estructures del tipus [_{SN} la préface [_{SN} φ]] no fóra més que una trivial conseqüència de la postulada existència d'una relació de recció i coindexació entre l'article i el [_{SN} φ].

Aquesta primera conclusió és, però, considerada insatisfactòria per l'autor tenint en compte que en el procés de la seva deducció s'ha assumit, sense explicació, la tesi que la capçalera d'una projecció màxima és opaca respecte a la recció lèxica i transparent, en canvi, a la recció estructural. Sense que calgui entrar, aquí, en precisions quant a aquests dos conceptes, el lector pot fer-se perfectament la idea que la preocupació d'Elliot és finament teòrica. L'article, aleshores, passa a discutir dues versions alternatives del PCB, la de Kayne i la de Jaeggli, i acaba inclinant-se per la d'aquest darrer autor (que fixa, per a les traces, una condició d'identificabilitat pròpia) com a més adequada per donar compte dels fenòmens exemplificats

a (27). En el seu últim desenvolupament, l'article estén la seva consideració a casos no contemplats a (27) que en principi haurien de caure, també, sota el domini del PCB, i arriba a la conclusió que, almenys per a un subconjunt d'aquests casos, es fa necessari d'introduir un nou principi, l'anomenada Restricció dels Dominis d'Extracció, originalment proposat per Huang.

SEBASTIÀ BONET

[77] Foix, J. V., *Divuit sonets de «Sol i de dol»*.

La publicació de diferents escrits sobre l'obra de J. V. Foix és la prova més evident de l'interès que encara avui desperta el poeta de Satrià. Ultra l'edició d'alguns dels seus llibres, en els darrers dos anys han aparegut, aquí i allà, estudis, articles i comentaris que s'ocupaven de la figura i l'obra d'aquest poeta. Entre aquestes publicacions cal apuntar el número 22 de la revista literària *Faig*, publicat el juny de 1984 i dedicat íntegrament a J. V. Foix, i l'edició de divuit sonets comentats de *Sol, i de dol* a cura de Manuel Carbonell dins la col·lecció «El Garbell» d'Edicions 62.

La revista *Faig*, il·lustrada aquest cop per Antoni Tàpies, acull alguns textos de J. V. Foix, un sonet de Pere Gimferrer, tres articles d'autor diferent sobre aspectes concrets de l'obra foixiana, i una bibliografia que malauradament «no pretén de ser exhaustiva». Entre els textos de Foix, d'accés més o menys difícil, destaquen una «Nota autobiogràfica» on, després d'explicar els seus records d'infantesa i les primeres temptatives literàries, exposa aquelles idees que sempre l'han acompanyat en la seva activitat d'escriptor; i les «Tres nadales no publicades en llibre», cada una de les quals segueix una tècnica de versificació particular. Arthur Terry, Josep Pujol i Manuel Carbonell són els autors dels diferents articles. El crític anglès analitza minuciosament el sisè poema d'*On he deixat les claus...* per demostrar com molt sovint les "fronteres" geogràfiques que Foix introdueix en els seus versos poden «incorporar-se a una meditació sobre les "fronteres" que demostren els límits de l'experiència humana». Josep Pujol, a partir de l'anàlisi d'una prosa de *Darrer comunicat*, «Si sóc dalt els Morunys...», demostra una vegada més com en Foix la forma del discurs s'acomoda al seu contingut per tal de crear un univers particular on tot tendeix a la Unitat. Finalment, Manuel Carbonell aproxima el lector a les idees polítiques de Foix a partir del repàs d'alguns articles publicats en diferents revistes abans de la guerra civil; el poeta, que en els diferents escrits demostra un coneixement profund del pensament europeu del moment, es mostra partidari d'aquell universalisme que passa per damunt de les divisions estatals amb l'objectiu d'encetar un diàleg fraternal entre els pobles d'Europa; d'aquí el seu atac contra els totalitarismes i la defensa del pacifisme, exemple màxim d'heroisme segons afirma en l'article «Pacifisme i europeisme» datat l'any 1932 i que, juntament amb un altre, «Una política de Maurras», M. Carbonell edita al final de l'estudi.

Com s'ha apuntat més amunt el mateix Manuel Carbonell és autor d'una antologia comentada de *Sol, i de dol*. En l'estudi introductori fa un brevíssim repàs

a la vida i a l'obra de J. V. Foix per, tot seguit, exposar les circumstàncies exteriors que envoltaren la confecció dels sonets i la seva ordenació posterior. De les setanta peces del poemari, l'antòleg n'escull divuit com a «homenatge al "jovent de 1918"», i per la importància capital que la xifra sembla tenir dins l'elaboració del llibre. Aquesta contudent reducció, però, es veu equilibrada per una bona edició dels textos i pels comentaris que els acompanyen. M. Carbonell, com si es tractés d'una edició completa, inicia l'antologia amb el «Descàrrec» que Foix escriví l'octubre de 1936; així mateix, cada secció del poemari és presentada amb el seu títol i les citacions corresponents. En els diferents comentaris M. Carbonell no es preocupa únicament per explicar el contingut dels poemes, sinó que molt sovint intenta demostrar com en J. V. Foix el procés d'elaboració seguit en cada sonet adquireix un valor absolut. A més, però, traspasa un cop i altre els límits estrictes de les peces per exposar les circumstàncies exteriors que en bona part les determinaren; així, les referències als moviments d'avantguarda, amb tot el que comportaren de renovació estètica, o als canvis polítics i socials, de pensament, etc., es repeteixen contínuament. Tot en una direcció: mostrar com Foix sabé construir una poesia particular i original a partir d'uns elements força divergents i que a primer cop d'ull semblaven del tot irreconciliables. Des d'una òptica didàctica, però, potser caldria plantejar un interrogant: l'alt nivell dels comentaris s'ajusta a les possibilitats d'aquells a qui va dirigida la col·lecció, és a dir, als estudiants més joves de la literatura catalana i als lectors no especialitzats? Diria que el llistó s'ha enlairaït excessivament sense valorar la situació general dels receptors, els quals, molt sovint, malden no tant per la comprensió del comentari literari com per descobrir aquell mecanisme que l'ha fet possible.

La complexitat del món poètic de J. V. Foix encara resta ple d'interrogants. Només la lectura atenta dels textos del poeta i la publicació de treballs que els estudiïn podran ajudar a comprendre cada cop més totes les dimensions de l'obra foixiana.

JACINT BASSÓ I PARENT

[82] GARCÍAS PALOU, Sebastià, *Bibliografia lulliana i general*.

Crídem l'atenció sobre aquest recull bibliogràfic, especialment interessant per als estudiosos de Lluïl. Dels gairebé mil cinc-cents títols que conté, tots acompanyats del corresponent resum del contingut, destacarem els que fan referència a la col·laboració de S. Garcías Palou al volum de les *Obres Essencials* del beat (va preparar-hi el *Libre del Gentil*), a la seva edició i traducció castellana dels *Proverbis de Ramon* i a les seves dues monografies sobre l'afer de Miramar i el de les relacions de Lluïl amb l'Islam. Això pel que fa als llibres. Entre els nombrosos opuscles d'aquest prolífic autor cal tenir presents els que tracten del tema del coneixement per part del beat de certs punts no difosos a Occident de la teologia grega (relacionats amb la qüestió de la processió de l'Esperit Sant), i diversos que estudien problemes biogràfics de Lluïl, com ara el de la datació del *Desconhort* o del *Blanquerna*, en relació amb la renúncia al papat del protagonista de la novel·la. Abunden

també els escrits de divulgació lulliana entremig de nombrosos textos de doctrina cristiana, moral i opinió general.

NOTA DE REDACCIÓ

[87, 88, 103, 104] *Raimundi Lulli Opera Latina*, XII i XIII.

Els volums XII i XIII de les obres completes llatines de Llull publicades dintre del «Corpus Christianorum» es presenten acompanyats de sengles opuscles complementaris que porten com a títol *Instrumenta lexicologica latina, series A*. Es tracta d'un glossari complet amb índex de freqüències relatiu a les obres publicades al volum corresponent i de dues sèries de microfítxes que contenen unes concordances completes del mateix material i un índex de mots ordenats inversament com en els diccionaris de la rima. L'avinentesa d'haver estat escrits en llatí fa que els textos lullians que ens ocupen siguin dels primers de l'àrea de la cultura catalana que són tractats amb procediments informàtics fornidors de concordances completes de consulta immediata.

Com és habitual a la col·lecció, cada volum porta una introducció general, a banda de la o les particulars que precedeixen cada text inclòs en el tom. Aquestes introduccions, per raons que compremem i lamentem, han deixat de ser llatines des de no fa gaire; les del volum XII, a cura d'Alois Madre, del Raimundus-Lullus-Institut de la Universitat de Freiburg, són en alemany. Aquest tom conté cinc opuscles escrits entre 1305 i 1308 a Barcelona, Montpeller i Pisa, entre ells la famosíssima *Ars brevis*, la més difosa de les obres de Llull, editada aquí per primera vegada de manera crítica (fins ara ens servíem d'un facsimil d'una edició de Palma, 1669). El primer dels opuscles és el *Liber de praedicatione contra iudeos* (que havia estat editat per J. M. Millàs Vallicrosa el 1957), interessant tant pel que fa a la qüestió de la predicació en Llull, com per l'estudi de les polèmiques anti-hebraiques del segle XIV. En realitat el llibre consta de cinquanta-dos brevíssims sermons o esbossos de sermons, construïts a partir de temes de l'Antic Testament amb la intenció de rebatre la interpretació errònia que, segons Llull, en feien els seguidors de la llei de Moisès. El següent opuscle, el *Liber de Trinitate et Incarnatione*, és un compendi de raonaments artístics encaminats a donar suport a les polèmiques contra jueus i musulmans en dos dels punts clau de la doctrina cristiana. El *Liber de universalibus*, que ve després, també és conegut com a *Introduitorium magnae artis generalis* en la tradició impresa; es tracta d'una mena de diccionari de definicions dels principals conceptes implicats en els raonaments artístics, que devia ser molt útil com a complement de l'*Ars generalis ultima* o de l'*Ars brevis*, que és l'obra que ens ofereix a continuació el tom que comentem. Caldria observar, però, que l'editor del *Liber de universalibus* ignora la publicació del manuscrit únic, tardà i interpolat, de la versió catalana de l'obra: Lola Badia, *El «Llibre de definicions», opuscle didàctic lullà del segle XV*, Barcelona, 1983.

L'edició crítica de l'*Ars brevis*, amb 57 manuscrits llatins, és sens dubte l'aspecte més notable del volum XII de les ROL per la complicada mecànica que comporta la confecció del *stemma codicum* i la fixació del text. L'*Ars brevis*, d'altra

banda, representa dintre del conjunt de l'obra de Llull la formulació més sintètica de la fase definitiva del seu pensament, d'aquí la seva importància i l'abundància de manuscrits. En canvi, l'*Ars brevis, quae est de inventione iuris*, és una obra relativament poc coneguda, com ho demostra el fet que no va ser impresa antigament i que no en queden gaires manuscrits; l'aspecte jurídic de l'obra de Llull és també un dels que ha merescut menys atenció. En canvi, ara que disposem d'aquesta versió definitiva de l'*Ars brevis iuris* tindrem ocasió d'apreciar-ne tota la significació. Notem l'interès de la casuística que s'hi discuteix a partir dels principis artístics, especialment a l'apartat *De quaestionibus iuris civilis*, que comença amb un exemple ben conegut pels lectors de literatura catalana: «Dicitur, quod quidam sagittarius vulneravit in nemore capreolum, qui fugiuit tantum, quod sagittarius minime potuit ipsum invenire. Sed quidam pastor ipsum invenit mortuum, et deportavit eum ad civitatem, et dicebat se esse interfectorem capreoli (...)».

El volum XIII de les *ROL*, en canvi, a cura de Manuel Bauzà, porta les introduccions en espanyol i conté una única obra lulliana: l'*Ars compendiosa Dei*, escrita a Montpeller el 1308. L'obra, que no havia estat publicada mai abans d'ara, és un manual de teologia, és a dir, una aplicació de l'Art a la ciència de Déu, que segons el beat havia d'ajudar en les seves tasques polemistes i de predicació. Es tracta, doncs, d'un text dels més estrictament tècnics i despullats de trets que interessin la literatura.

NOTA DE REDACCIÓ

[90] JORBA, Manuel, *Manuel Milà i Fontanals en la seva època*.

Manuel Jorba¹ ha publicat la primera part de la seva tesi doctoral.² El títol indica els tres punts d'atenció preferent de la seva investigació: l'evolució ideològica, la trajectòria professional i el context cultural i social en el qual incideix i alhora es defineix la figura de Manuel Milà i Fontanals. El plantejament és, em sembla, impecable.

I ho és perquè no es tracta pròpiament de biografiar Milà, d'evocar la seva figura humana. Es tracta de precisar les coordenades que permetran d'entendre l'objectiu essencial de la tesi de Manuel Jorba: *Milà i Fontanals, crític literari*, i aquestes coordenades són ideològiques, professionals i culturals. Per això Jorba, després de precisar amb la riquesa documental que caracteritza tot el treball l'origen familiar de Milà («Milà a Vilafranca», pp. 9-16) passa immediatament a resseguir la trajectòria intel·lectual de l'il·lustre investigador des del Col·legi de Josep Carreras a Barcelona, quan Milà tenia nou anys, fins als deixebles en el marc de l'escola d'investigació que creà. Una escola, d'altra banda, d'una fecunditat i con-

1. Manuel Jorba (Sant Esteve de Sesrovires, Baix Llobregat, 1942) és professor de la Universitat Autònoma des de 1969 i, des de 1977, del consell redactor de la revista *Els Marges*.

2. *Manuel Milà i Fontanals en la seva època. Trajectòria ideològica i professional*, Barcelona, Curial («Biblioteca de Cultura Catalana», 54), 1984.

tinuïtat que permet enllaçar directament la figura de Milà amb la investigació literària contemporània i de la qual la tesi que comentem n'és un darrer fruit. No m'estendré, doncs, a subratllar la importància de l'obra de Milà, i l'interès, per tant, d'una investigació que es dedica a estudiar-la.

El mètode que ha seguit Manuel Jorba constitueix un homenatge a aquesta escola investigadora que Milà inicià. Joaquim Molas resumí³ el mètode de Milà en dir que «no solament adquirí una rigorosa base erudita sinó que descobrí també un mètode de treball: el detallisme analític i documental». Aquest signifi l'acompleix Jorba d'una manera exhaustiva, inapel·lable. El positivisme tant en el que té de rigor metodològic i de verificació documental de les assercions, com pel que fa a la contextualització del que s'investiga, és seguit complidament i minuciosament per Manuel Jorba.

Gràcies a la densitat erudita del text —completat per un amplíssim aparat de notes, per un interessant «Apèndix» documental (pp. 311-374) i per un exhaustiu apartat de «Fonts i bibliografia» (pp. 377-409)— el llibre de Manuel Jorba és un treball de consulta obligatòria per als estudis literaris i culturals del període. Naturalment, en primer lloc, per als qui es dediquen a la figura de Manuel Milà, que té en l'obra de Jorba un text ja definitiu, però també per als estudiosos dels grups romàntics —especialment el de Covert Spring—, la Renaixença, les institucions culturals de la Catalunya del XIX i del tombant de segle, la universitat i les institucions docents, la personalitat dels investigadors i les seves relacions, especialment entre els hispanòfils i catalanòfils forans, la gènesi i l'orientació de l'escola historiogràfica de Milà, entre d'altres.

El text de Jorba, en efecte, s'estructura en tres grans apartats que segueixen l'ordre cronològic de la vida de Milà, però, que, en fer-ho descrivint alhora l'ambient cultural en què es produí, són, de fet, estudis dels successius períodes de la història cultural catalana que abastà la dilatada vida de Milà (Vilafranca del Penedès, 1818-1884): «La formació romàntica» (pp. 9-74), «Activitat professional. Relació amb la Renaixença» (pp. 77-229), i «Els deixebles i la posteritat» (pàgines 233-304).

De cadascun d'aquests aspectes m'agradaria de destacar el que m'han semblat les aportacions més valuoses del text de Manuel Jorba. Pel que fa al període romàntic en el text de Jorba «queden destriades relacions i col·laboracions que demostren inequívocament l'adopció [per part de Milà] d'un credo progressista i, si no un protagonisme, sí una participació important —donada la seva joventut— en òrgans i entitats fonamentals en el procés d'introducció i consolidació del Romanticisme a Catalunya, la qual cosa fa més significativa i, només en principi, sorprenent la posterior evolució a posicions conservadores, no ultrades, en les quals perseverà amb una coherència no sempre patent en molts contemporanis d'evolució afí» (p. 306). El primer d'aquests aspectes —la participació en els grups romàntics liberals— té en el text de Jorba aportacions noves d'un gran interès, especialment

3. Joaquim Molas, «Els estudis de literatura: l'escola històrica», a *L'aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura*, Barcelona, L'Avenç («Estudis»), 1981, pp. 155-159.

les referides al grup de Covert Spring del qual l'autor confessa haver prescindit d'alguns materials en funció de l'objectiu preferent de la investigació, però que esperem veure aviat publicats. El panorama que esbossa en aquest punt encara massa obscur de la nostra historiografia cultural és certament intrigant i atractiu, d'una gran complexitat. Justament aquesta complexitat és la que fa que Jorba apunti prudentment alguna hipòtesi a propòsit de l'evolució ideològica de Milà cap a posicions més conservadores, sense, però, pretendre haver-ne trobat la clau. Aquesta prudència investigadora treu, segurament, brillantor al llibre, però és una garantia de fiabilitat que en darrer terme cal agrair.

Les relacions de Milà amb la Renaixença tal com les planteja i resol Manuel Jorba és potser un dels aspectes més reeixits del llibre: no solament les afirmacions són documentalment provades sinó que a més el seu conjunt dona al lector una imatge perfectament clara —i, és clar, també complexa— de la sensibilitat, criteris i actitud de Milà respecte al moviment. També la Renaixença queda en això clarificada en la seva complexitat. En efecte, Milà —ben al revés de Balaguer, Rubió i Ors o Almirall, cadascú des de la seva perspectiva— no féu pròpiament d'impulsor, sinó de partícep moderat i atenuant: en la llengua, en la visió literària, en la concepció global del moviment. Però aquest és només un aspecte de la seva influència. Igualment és cert, com afirma Manuel Jorba que «L'ascendent o la significació que Milà tingué en cercles i individus molt diversos o, millor encara, l'operativitat "proselitista" o de convenciment que demostraven les seves iniciatives són degudes a les accions, tan possibilistes com es vulgui, que Milà dugué a terme amb relació al moviment, incardinant en el programa de Renaixença l'ús de la llengua pròpia com a senyal d'identitat de primera importància i denunciant, amb timidesa disfressada de prudència, l'excés de "poesia" i el dèficit d'investigació històrica, que ell mateix procurava de corregir», p. 307). La clau d'aquesta aparent contradicció resideix en el fet que Milà no s'apartà mai, en realitat, del curs i de l'evolució natural de la Renaixença quan aquesta el depassava. I aquesta fidelitat el féu avançar i integrar-se progressivament en un moviment del qual fou un «contribuent passiu» (p. 307) però lleial. En certificà els avenços, hi aportà conviccions personals —com el foment de la investigació històrica per a compensar l'excés de poesia— i posà sovint el seu prestigi i el de les institucions on participava al servei de la recuperació cultural catalana.

El fenomen és d'un gran interès perquè defineix Milà, però sobretot perquè indica la inequívoca força de la Renaixença. Jorba analitza la seva participació en els Jocs Florals, Joventut Catòlica, Ateneu Barcelonès, publicacions, Acadèmia de la Llengua Catalana, moviment dels Felibres, debat ortogràfic i fixació de la terminologia del moviment. Cadascuna de les polèmiques, institucions o processos tenen en el llibre de Jorba la seva història i el conjunt esdevé un suggestiu i complet panorama de la Catalunya renaixent. Té especialment interès en aquesta tesi la relació que s'estableix entre les investigacions que fa Milà com a romanista i la seva visió de la Renaixença. Jorba només les apunta, però cal esperar que en la part de la tesi que encara falta publicar les desenvoluparà complidament.

Un tercer aspecte del text que comentem ressegueix tota la trajectòria professional de Milà. L'apartat només quedarà complet quan es publiqui íntegrament la

tesi i al coneixement dels fets que pauten el progrés acadèmic i professional de Milà el segueixi l'evolució del seu pensament estètic i investigador, l'aportació indubtablement de més pes de la investigació de Manuel Jorba.

De tota manera, algunes de les referències d'aquest apartat tenen ja un gran interès. En un terreny més anecdòtic, tots els incidents del seu accés a la càtedra de Literatura general i espanyola (de 1847), que representà als ulls dels contemporanis una victòria de l'escola catalana d'investigació. L'inevitable aire d'intriga habitual en aquesta mena de situacions no pot fer oblidar la transcendència del fet. Sobretot per a la investigació. Milà —li deien «la balena literària», com recorda Massó—⁴ fou un professor avorrit i un investigador de primera línia. Es conserva el programa (1847) de l'assignatura, i dóna un to escolar llegir després de vuitanta lliçons previstes per al curs una nota que diu «los pocos días lectivos que sobran se emplearán en repasos y ejercicios».⁵ El panorama, segurament, no devia ser gran cosa.

Tot al contrari del que es desprèn de la notabilíssima documentació adduïda per Jorba respecte a les relacions de Milà amb col·legues i professionals de la investigació: un comerç intel·lectual viu i que mostra el prestigi de Milà entre els investigadors europeus. No debades Milà introduí a la universitat catalana la moderna filologia europea. I ho féu amb un estil antideclamatori al qual tothom el vinculà. Jorba cita un text especialment suggestiu, en aquest sentit, de Rubió i Lluch que mostra la fascinació que aquest aspecte tenia, per exemple, per a Menéndez Pelayo, el seu gran deixeble: «[Menéndez Pelayo] cada día aspiraba más a la sobriedad y a la perfección y en los últimos años de su vida luchaba tenazmente contra sus propensiones nativas de ingénita espontaneidad, para sujetarse dócil al imperio de la disciplina científica. "Ojalá pudiera convertirme a Milá en sustancia propia", solía decirme en el seno de la intimidad» (p. 235).

Jorba ressegueix un a un els deixebles —catalans i forans— de Milà: Antoni Rubió i Lluch, Marcelino Menéndez Pelayo —especialment devot, afí i emocionat—, Menéndez Pidal, Josep Franquesa i Gomis i molts d'altres. A les darreres pàgines —«Referències pòstumes i homenatges»— Manuel Jorba esbossa un típic treball de recepció literària d'un gran interès.

En conjunt, doncs, el llibre de Manuel Jorba historia molt minuciosament la gènesi intel·lectual de Milà en el Romanticisme liberal, i segueix amb detall la seva trajectòria intel·lectual i els seus vincles amb la Renaixença a base, sobretot, d'amplificar la història col·lateral de personatges, institucions i fets que contextuen l'activitat de Milà. Ho fa, com deïem, amb un aparat documental molt rigorós i també defugint l'anècdota, la interpretació hipotètica i l'estil brillant com si fes cas del Milà que recomanava als seus deixebles d'escriure amb «prosa prosaica» (p. 235). No necessàriament és un crèdit de rigor, però tant en Jorba com en Milà les dues coses coincideixen.

4. Jaume Massó, *Cinquanta anys de vida literària (1833-1933)*, Barcelona, 1934, p. 17.

5. *Universidad Literaria de Barcelona. Facultad de Filosofía. Asignatura de Literatura general y española. Programa que ha formado el profesor de dicha asignatura D. Manuel Milá*, Barcelona, 1847, p. 7.

Certament no es desprèn del llibre un retrat complet de Milà. Hi falta, inevitablement, el seu pensament estètic. Jorba diu (p. 5) que aquest volum és només la primera de les tres parts de què es compon la seva tesi, que no hauria de tardar a publicar-se. Per la qualitat del treball, per a completar l'estudi de la figura de Milà i per a aportar un element essencial de la història de la crítica catalana que cal anar construint amb urgència.

RAMON PLA I ARXÉ

[95] LAMUELA, Xavier, JOSEP MURGADES, *Teoria de la llengua literària segons Fabra*.

El llibre *Teoria de la llengua literària segons Fabra* inicia un nou tombant en els estudis sobre l'obra i el pensament de qui va rebre el qualificatiu de «seny ordenador de la llengua catalana». Els autors del llibre defineixen la seva obra com a «resultat d'una recerca feta de reflexions, anàlisis i documentació factual sobre els supòsits teòrico-lingüístics i sobre els condicionants històrics en què es basa l'obra de Pompeu Fabra». ¿Cal dir, doncs, que aquesta obra és, com assenyalen ells mateixos, un decantament explícitament voluntari de tot un seguit d'escrits i de parlaments que, tot exalçant la figura de Pompeu Fabra, n'amaguen sovint l'esperit científic i l'habilitat com a lingüista i l'envolten d'una aurèola quasi mítica?

L'obra es divideix en dues parts principals. La primera conté l'estudi teòric, profusament anotat, de les teories fabrianes. La segona part ve donada per quatre apèndixs documentals.

El lector es pot adonar fàcilment del caire d'aquest estudi tot just en començar-lo de llegir. És indubtable que tota obra respon a una situació política, social i econòmica molt concreta, i és aquí on cal donar principi a qualsevol anàlisi que pretengui de ser rigorosa. Tot seguit, els autors estableixen una sèrie de termes lingüístics que esdevenen necessaris per tal de comprendre l'abast real de la concepció fabriana de la llengua i la traducció pràctica d'aquesta: els significats diversos que poden cobrir els termes de «llengua» i de «dialecte», amb referència especial a les connotacions que poden revestir en una situació diglòssica de *llengua baixa* oposada a *llengua alta*. Tal com assenyalen els autors, «Fabra, conscient de l'ambigüitat dels termes llengua i dialecte, emfasitzava l'ús de l'accepció que defineix la llengua com un conjunt de varietats; accepció que després la tradició lingüística catalana ha consagrat com a pràcticament exclusiva».

D'acord amb Lamuela i Murgades, el català del segle XIX «no ofereix més que un conjunt bigarrat de formes concurrents, originades en la diversitat dialectal i, encara més, en la recurrència desordenada a una tradició literària momificada i inoperant; es troba, doncs, desproveït d'una varietat referencial comunament acceptada». Davant això i davant el que oferia l'espanyol, hi havia diverses postures a triar, i la de Fabra i dels altres membres del grup de *L'Avenç* s'ha de veure com a opció entre totes aquelles a què abocava la situació.

Un punt que es posa també en relleu és la caracterització de Fabra en tant que

teòric de la llengua nacional, activitat tant més comprensible si tenim en compte que l'aspecte ideològic no és altre que un dels vessants de la nacionalització de la llengua: «L'ideari fabrià apunta inequívocament vers l'objectiu d'aconseguir per a la llengua la mateixa categoria que la revestida a un nivell global per una Catalunya progressivament entesa i sentida com a nació, i a evidenciar com per a la plena realització d'aquesta és alhora imprescindible la de la llengua». Dins aquest context es pot copsar de forma clara el concepte de *llengua literària*, que utilitzava Fabra i que és l'objecte d'estudi del llibre, com a *llengua referencial*; és a dir, la «varietat codificada d'una llengua, que serveix de base als llenguatges especialitzats i de model de prestigi a totes les altres varietats». I aquesta llengua referencial és la que preval davant la impossibilitat d'aconseguir una *llengua estàndard* en català, com a resultat d'un procés de funcionalització. Com diuen Lamuela i Murgades, trobem aquí una coincidència de l'actitud i dels plantejaments de Fabra amb els del Cercle Lingüístic de Praga; coincidència, però, provocada per unes condicions històriques que són molt semblants.

A propòsit del desenvolupament de la teoria fabriana durant la dictadura de Primo de Rivera, es fan unes reflexions sobre la interferència lingüística del castellà sobre el català, les quals són tractades amb un màxim de precisió terminològica i conceptual: la divisió d'aquesta interferència segons que actuï sobre la llengua espontània o sobre la llengua elaborada permet d'observar tot un seguit de fenòmens sociolingüístics, analitzats en detall i degudament generalitzats, que ja havien merescut també l'atenció de Fabra.

Abans d'arribar a les conclusions finals de l'estudi, els autors analitzen la relació de Fabra amb les institucions i la publicació del *Diccionari General de la Llengua Catalana*, segons uns criteris que es desprenen lògicament de la situació ja explicada, però que molt sovint han passat desapercibuts i que només una observació en profunditat del *Diccionari* pot posar de manifest. Finalment es tracta el tema de la intel·lectualització de la llengua, el camí iniciat per Fabra en l'elaboració de terminologies tècniques i especialitzades amb l'encapçalament del *Diccionari de Medicina*, dirigit per Manuel Corachan, el 1936. La culminació de la teoria fabriana ve marcada pel discurs com a president dels Jocs Florals del 1934. Els fets que s'esdevindrien a continuació no van permetre que poguéssim tenir continuïtat.

Els autors, com a conclusió, ens parlen en aquests termes: «La peculiar situació històrico-social de la seva llengua, certament, constrenyí Fabra a haver d'erigir-se'n en teòric nacionalista i a dedicar gran part del seu esforç a l'establiment de la gramàtica normativa, de la qual s'havia convertit en el més acreditat i competent garant, però alhora també aquesta mateixa situació el dugué a aprofundir constantment els postulats teòrics en què recolzava la seva tasca com a gramàtic, en estreta correlació amb els diferents estadis per què passà la llengua en vida seva». Recollint el que s'ha anat dient al llarg de l'obra, es mostra com Fabra, doncs, va aparèixer com a proper a la pràctica descriptiva i estructuralista de Saussure, a punts programàtics del Cercle de Praga i a certs conceptes de la moderna sociolingüística.

Per a qui vulgui encara dubtar de la certesa d'algunes de les afirmacions sobre

la teoria fabriana que es fan dintre el llibre, no resta altra cosa a fer que encarar-se directament amb els textos d'on aquestes s'han pres. Lamuela i Murgades faciliten l'operació de resseguiment oferint a la llum pública tota una documentació de gran importància: la segona part del llibre que, com s'ha dit més amunt, és constituïda per quatre apèndixs. El primer apèndix conté una sèrie de textos esmentats al llarg de la primera part: formen el cos principal que ha permès la teorització. No cal dir que són una eina indispensable a l'hora de seguir la trajectòria fabriana.

El segon apèndix el formen vint cartes adreçades per Pompeu Fabra a J. Casas-Carbó i a J. Massó i Torrents, col·laboradors i amics seus de *L'Avenç*. La majoria d'aquestes cartes eren inèdites fins ara.

El tercer apèndix reproduceix els acords de la Comissió de Bases d'Ortografia de l'estiu del 1911.

Finalment, el quart apèndix transcriu el manifest *Desviacions en els conceptes de llengua i de Pàtria*, divulgat el 1934 per un grup d'intel·lectuals entre els quals hi havia Fabra.

El valor d'aquests apèndixs és molt alt des del moment que posen a disposició del públic textos de difícil consulta o poc coneguts. Cada apèndix va precedit d'una introducció que n'explica la procedència, els punts més remarcables i qualsevol detall d'interès.

A l'hora de fer una valoració global del llibre de Xavier Lamuela i Josep Murgades només caldria ja, pràcticament, destacar-ne algun punt ja assenyalat. L'estudi és profund i no es perd en divagacions ni en reflexions fora de lloc. L'elaboració del llibre, cal no oblidar-ho, ha suposat una recerca acurada de principis i d'idees en uns textos que contenen escassíssimes formulacions teòriques: un doble procés d'extracció i d'abstracció. Tenint en compte, a més, la magnitud del camp que s'hi tracta, no dubtaria de dir que ens trobem, com cal esperar, a l'inici de tota una orientació diferent —l'única vàlida i, en rigor, possible— a l'hora d'aproximar-se a la figura de Pompeu Fabra.

JOAN MANUEL BALLESTA

[98] *Llengües en contacte*, 3.

Seguint la línia de la revista, *Llengües en contacte* ens presenta en aquest número uns articles originals i unes traduccions interessants per a l'estudiós català. Lamentem, però, que l'equip de redacció (Deep Structure) no ens doni la referència bibliogràfica dels originals traduïts, tal com havia fet en els dos primers números de la publicació. Les dificultats que trobem esmentades —irònicament i sarcàstica— en els mots de presentació expliquen aquesta ommissió i també expliquen l'anunci fet posteriorment de la suspensió definitiva de la publicació.

Hi ha tres articles originals. En primer lloc trobem una col·laboració d'E. Morales, «La gramàtica dels casos de Ch. Fillmore». En aquest article se'n presenta la gramàtica dels casos com a resposta a unes imprecisions que Fillmore trobà en els postulats de N. Chomsky a *Aspects of the Theory of Syntax* (1965): (a) la

inadequació del model chomskià per al tractament dels circumstancials i (b) la inclusió de les funcions de subjecte i objecte en l'estructura profunda.

L'autora remarca també les diferències inicials en la definició d'oració dels dos autors. Observa que les teories anteriors, des dels gramàtics grecs i llatins fins a l'estructuralisme, presenten els casos com a fenòmens de superfície; la teoria de Fillmore considera el cas «com una noció abstracta que pertany a l'estructura profunda» i que és un fenomen universal. Una segona observació centra l'atenció en la importància del verb com a eix de l'oració; parla dels antecedents, tant en el camp de la lingüística com en el de la lògica simbòlica actual, i de les raons adduïdes per demostrar la validesa d'aquest punt de vista.

La teoria de la gramàtica dels casos és analitzada juntament amb les seves deficiències. L'anàlisi es basa tant en les crítiques que Fillmore ha rebut per part de S. Starosta, J. A. Anderson, Dougherty i S. Anderson sobre diversos aspectes, com en l'ús i l'aplicació que n'han fet C. Dik i S. J. Schmidt en altres camps de la lingüística.

En la conclusió final, l'autora, sense amagar la manca d'unitat de la proposta de Fillmore, assenyalava com a importants: (a) les aportacions que la teoria fa a l'estudi dels universals lingüístics, (b) l'estructura semàntica de certs parells de verbs i (c) la possible solució d'alguns punts de l'estructura de superfície.

Una altra col·laboració és el text de J. Rosselló, «Traves circumstancials i Gramàtica Generativa». L'assistència de l'autora a la trobada del GLOW a Copenhaguen la porta a reflexionar sobre la situació dels estudis d'aquesta disciplina arreu i a Barcelona en particular. Parla d'una disminució quantitativa i alhora d'un moment intel·lectual «notòriament rigorós i interessant». Aquest fet paradoxal és explicat per situacions alienes a la Gramàtica Generativa i als seus estudiosos. Les traves més importants són, per a l'autora, les de tipus mental, que fan que l'aprofundiment actual dels estudis no permeti una «adhesió superficial que abans podia resultar relativament profitosa». Hi ha també les traves materials, centrades en el fet d'haver de combinar la docència amb la formació i la investigació.

Completa l'article una breu notícia de l'associació Generative Linguistics in the Old World (GLOW), constituïda l'any 1977 per un nombre reduït de lingüistes europeus. De tota la informació de l'esmentada associació volem destacar la notícia de la celebració a Barcelona de la reunió corresponent a 1986.

Clou la relació de col·laboracions un article divulgatiu sobre anàlisi del discurs: M. T. Cabré i Castellví, «L'anàlisi del discurs entre la confusió i la polèmica». Malgrat que l'autora acaba dient que l'AD és «un projecte de futur», aporta les dades suficients perquè el lector es faci una idea clara de l'estat de la qüestió.

En primer lloc estableix els antecedents d'aquesta disciplina. Una vegada més és Saussure, amb la distinció *langue/parole*, el punt de partença; l'autora fa un breu recorregut a través de la lingüística postsaussuriana. Ens mostra que, per tal de poder interpretar semànticament les frases i els textos, cal incloure elements extralingüístics i que per aquest motiu hom ha «inventat una matèria»: la pragmàtica.

Després de concretar què entenen per «discurs» els lingüistes europeus que han reflexionat sobre el tema, l'article ens presenta les dues vies que tracten del discurs,

les quals parteixen de dos conceptes diferents del terme: (a) el discurs entès com a «unitat comunicacional, en la qual intervenen elements lingüístics i no lingüístics» (Guespin, Dubois, Benveniste, Weinreich, etc.), o bé (b) el discurs entès com a «unitat estrictament lingüística i de longitud superior a la frase» (Harris).

Seguidament l'autora mostra les aportacions que a una teoria de l'AD fan la sociolingüística —que s'ocupa del discurs com a pràctica social (Achard, Aracil)—, les teories sobre les ideologies (Foucault, Pêcheux, Althusser) i la pragmàtica. A partir d'aquestes aportacions es poden establir unes nocions de les quals hauria de donar raó una teoria del discurs.

L'article s'acaba amb l'enumeració dels punts en els quals estan d'acord tots els analistes del discurs i amb una llista dels principis que, segons Courtine, hauria de seguir una teoria de l'AD.

Completen la revista: P. Swiggers, «La teoria del signe a Port-Royal»; J. A. Fishman, «La relació entre micro- i macro-sociolingüística en l'estudi de qui parla, quina llengua, a qui i quan»; i A. Radford, «Sintaxi de la X-barra».

MARIA BOZZO DURAN

[100] LLULL, Ramon, *Antologia filosòfica*.

La publicació d'una «antologia filosòfica» de Ramon Llull en una col·lecció de «textos filosòfics», com la de l'editorial Laia, que vol oferir «una autèntica biblioteca en català de textos bàsics de la filosofia de tots els temps», era, potser, una ocasió immillorable per a presentar l'obra lulliana sota aquell dels seus aspectes (l'estrictament sistemàtic, l'«artístic») que fa del beat un punt de referència important i ineludible dins la història de la filosofia; aspecte que, a pesar d'alguns esforços aïllats prou notables, ha estat tradicionalment negligit pel lullisme nostrat en favor, sovint, de ja tronades consideracions d'estirp romàntico-renaixentista (interessades, primordialment, en la figura del beat com a mític i heroic fundador de la llengua o com a benaurat patriarca de les lletres catalanes, quan no com a estrofolari inventor de brúixoles i astrolabis). Aquesta publicació era, potser, doncs, una ocasió òptima per a començar a normalitzar la situació del lullisme en la nostra cultura, tot «descobrint» al públic no especialitzat, a través dels seus textos i dins el seu context (és a dir, com un plat més entre aquells que confegeixen la cuina més selecta del banquet de la tradició del pensament occidental), un Llull «desconegut», l'autor d'un sistema filosòfic que, ultra el seu pes específic propi, va influir, profundament, en autors com ara el Cusà, Giordano Bruno o Leibniz.

No deixa de ser sorprenent, per aquest motiu, que el pare Miquel Batllori, responsable de l'antologia que ens ocupa, hagi tendit a defugir la temptació de mostrar-nos, en tota la seva contundència i densitat, aquest Llull desconegut, el Llull sistemàtic de l'Art general, per oferir-nos, després de relegar el sistema a simple «metodologia», una lectura personal i amable d'alguns aspectes concrets del pensament que alena en l'obra lulliana. Aquesta lectura, de tall impressionista, es troba farcida de profitoses suggerències per al consumidor de les obres del beat, les quals semblen

destinades a pintar-nos, a través de fragments lullians diversos usats com a ràpides i sintètiques pinzellades, l'atractiva imatge d'un Llull que, des de la seva marginalitat cultural i en la seva «ingenuïtat», va generar un pensament «paradoxalment materialista» que se singularitzà, dins l'àmbit medieval, pel seu tractament (més o menys avançat) d'alguns temes de les matèries diverses que donen nom als distints capítols en què l'antòleg organitza la introducció i els textos (cosmologia, psicologia, pedagogia, moral, política, estàtica i coneixement i experiència de Déu, capítols que són precedits per un que és dedicat a la «metodologia» lulliana on es dona, ultra alguns fragments escadussers del *Llibre de l'ascens i el descens de l'intel·lecte*, una traducció íntegra de l'*Ars brevis*, traducció que, segurament, constitueix l'aportació més important del volum).

L'opció de Batllori és ben interessant. Això no treu, tanmateix, que l'antologia en què cristallitza aquesta no sigui, al meu entendre, qüestionable en alguns punts com els que assajaré, escaridament, de sintetitzar.

El primer fa referència a la relegació ja esmentada del sistema a mera metodologia, relegació que si, d'una banda, permet a l'antòleg de fer la seva lectura, impresionista, del pensament lullian, de l'altra, dilueix, d'una manera que crec injustificada, el caràcter material, no merament formal, que defineix els mecanismes gnoseològics de l'Art, d'una Art en la qual —cal no oblidar-ho— els *principia cognoscendi* són també *principia essendi*.

El segon es troba pregonament relacionat amb el primer i es refereix a la inviabilitat de tot intent, com el de l'antologia que ens ocupa, de presentar les concepcions lullianes sobre una ciència particular al marge de la ciència general de què depèn (alguna de les diverses formulacions successives de l'Art), ciència general que és considerada com a tal en tant que els seus començaments (principis) i regles —començaments i regles que ho són tant del conèixer com de l'ésser— són generals a tota ciència i a tota realitat particular.

El tercer té a veure amb la manca de cert rigor metodològic a l'hora de desplaçar-se per l'*opus lullian*; és a dir, amb la inexistència d'un criteri diacrònic en el moment de presentar i seleccionar els textos antologats, inexistència que, en introduir un pensament com el de Llull fet a base de contínues i profundes evolucions i, fins i tot, ruptures, pot provocar una mala comprensió del pensament que reflecteixen els textos.

El quart es refereix a l'omissió, en la introducció i, de retop, en els textos seleccionats, de qualsevol referència a la tesi de la fonamentació cosmològica de l'Art, tesi avançada l'any 1954 per F. A. Yates, desenvolupada per Pring-Mill i generalment acceptada, en l'actualitat, per la majoria dels lullistes, omissió que, a part de dificultar una comprensió satisfactòria dels mecanismes (metafòrico-simbòlics) en què es canalitza el pensament lullian, és difícilment explicable en una lectura que afirma el «paradoxal materialisme» d'aquest pensament.

El cinquè té a veure amb l'acusada tendència del pare Batllori a presentar, per motivacions mig confessadament estètiques (pp. 43-44), una visió *naïve* de l'obra i la persona del beat; aquesta actitud el porta, per exemple, a preferir, a les pàgines de tractats filosòfics com el *Liber de chaos* o el *Liber de natura*, els fragments «ingenus» que en el *Fèlix* (una novella, és a dir, una obra d'ultradivulgació destinada

a un públic predominantment femení o, en tot cas, a un públic poc familiaritzat amb l'ús rigorós de l'enteniment) es dediquen a la cosmologia.

El sisè es troba, d'alguna manera, relacionat amb l'anterior i fa referència a l'ús, al meu parer abusiu, que es fa en l'antologia d'obres «literàries» que, com el *Blanquerna*, el *Fèlix*, el *Libre de l'orde de cavalleria*, etc., han estat reeditades recentment i que, per tant, ja es troben totalment a l'abast del presumpte consumidor de l'antologia.

El setè, per últim, té a veure amb dues qüestions de detall erudites, que si bé no afecten, ni de bon tros, la solvència del volum, sembla indefugible de consignar. La primera fa referència a la datació que dona Batllori, en la seva cronologia, del *Libre del Gentil*, obra que —sense tenir en compte les consideracions, crec que definitives, d'A. Bonner al respecte («Problemes de cronologia lulliana», *EL*, XXI, pp. 35-38), tendents a posposar la data de la seva composició— és situada, encara, entre les anteriors a l'*Art abreuçada* (1273-1274?). La segona es refereix, a l'esment que es fa, també a la cronologia, d'una *Ars memorativa* composta entre 1289 i 1290, *ars* que si bé va ser projectada pel beat no va arribar mai, com a tal, a ser escrita.

Indubtablement, alguns dels punts que s'acaben d'assenyalar mereixerien de ser exposats amb més deteniment que el que permet aquesta recensió; crec, de tota manera, que la seva simple enumeració pot ser suficient per permetre'm apuntar el problema que em planteja l'antologia del pare Batllori. La seva és, sens dubte, en molts aspectes, una antologia suggerent; és, tanmateix, l'antologia que demanava la «presentació en societat» del «Llull filòsof»? No s'ha perdut una bona ocasió de donar a conèixer, amb més o menys rigor metodològic, d'una manera útil al públic universitari, l'obra filosòfica del beat? No ens trobem, finalment, davant d'un Llull filosòficament devaluat? Al meu entendre, caldria contestar negativament la primera de les preguntes i afirmativament cadascuna de les altres dues.

JOSEP MARIA RUIZ SIMON

[101] LLULL, Ramon, *Libro de amigo y Amado*.

El criteri seguit darrerament pels responsables de la col·lecció «Clásicos Universales Planeta» de publicar, entre les grans obres de la literatura universal, la traducció d'algunes obres cabdals de la literatura catalana com el *Libre d'amich e Amat* de Ramon Llull o *Lo Somni* de Bernat Metge és, sens dubte, sobretot per raons òbvies de possibilitat de difusió i, per tant, de divulgació, digne d'elogi. Com ho és, també, el fet que aquestes traduccions i les introduccions que les acompanyen hagin estat encomanades a estudiosos i traductors de reconeguda solvència.

L'edició de l'opuscle místic lullian presenta una cenyida i ascètica traducció de Martí de Riquer, precedida per una útil introducció a càrrec de Lola Badia, on —ultra donar les notícies erudites adients sobre la tradició manuscrita, la datació, etc.— s'exposa sintèticament l'estat actual de la qüestió de temes tals com les fonts dels motius de la mística lulliana o la relació d'aquesta amb diversos corrents místics de les tres religions del *Libre*, de tractament ineludible en una introducció d'a-

quest tipus. Caldria destacar, en la introducció, l'actitud de l'autora que, convençuda de la poca importància que Llull donava, com a tals, als aspectes formals del fet literari, insisteix, com ja havia fet en treballs anteriors, en el camí obert per Rubió i Balaguer («L'expressió literària en l'obra lulliana») i seguit per Pring-Mill («Entorn de la unitat del *Libre d'amich e Amat*») i convida a una anàlisi crítica de l'obra literària lulliana basada en la lectura d'aquesta a partir del seu arrelament en el pensament «artístic» del beat. I al costat d'aquest convit, una sàvia suggerència: que el lector llegeixi el *Libre d'amich e Amat* com un llibre didàctic, que acudeixi al context cultural lullà per «desentranyar tots els sentits que s'entrecreuen en cadascun dels versicles del llibre» i que tot acudint-hi vagi aprenent la seva alteritat.

A tall d'apèndix, dues notes marginals, escadusseres, que podrien ser d'utilitat per als lectors d'aquesta edició. La primera, sobre la dificultat que en el versicle 15 del *Libre d'amich e Amat*, obra que és datada en la introducció com a anterior a 1283, es pugui trobar, com afirma M. de Riquer en una nota (p. 14), una possible referència al *Libre de Sancta Maria*, obra escrita vers l'any 1290. La segona, sobre les definicions que Lola Badia dona, en la cronologia que segueix la introducció, de les Arts primigènies (*Art abreujada*, 1274, i *Art demostrativa*, 1280) i de les Arts que inaugura l'*Art inventiva* (1289), Arts que són definides, respectivament, com a formulades «a base de combinacions de quatre elements» i «basades en un sistema combinatori de tres elements», definicions que crec que provenen d'una lectura potser precipitada i no del tot correcta de la terminologia proposada per Pring-Mill per designar les distintes fases de l'Art («fase quaternària» i «fase ternària»). Segons l'autor britànic, la «quaternarietat» o la «ternarietat» d'aquestes distintes fases no respon al nombre d'elements que entren en la combinatòria artística, sinó, en tot cas, a realitats externes a aquesta combinatòria, als quatre elements de la física tradicional i a la Trinitat, que, en actuar com a paradigmes de les diverses Arts, imposen no un nombre o altre d'elements a combinar, sinó, altrament, el nombre determinat de començaments de les Arts de les fases respectives.

JOSEP MARIA RUIZ SIMON

[102] LLULL, Ramon, *Selected Works*, edició i traducció d'A. Bonner.

D'ençà dels dos volums del recentment traspasat E. W. Platzeck sobre la vida i l'obra de Llull (*Raimund Llull, sein Leben, seine Werke, die Grundlage seines Denkens*, Roma i Düsseldorf, 1964) els estudis sobre Ramon i els treballs d'edició de les seves obres llatines han avançat prou perquè la nova *mise au point* que comentem pugui oferir al lector un estadi notablement més avançat dels coneixements de la crítica sobre el beat. D'altra banda, els criteris que guien l'autor dels *Selected Works* són obertament divulgatius; aquesta circumstància, que no resta gens de rigor al plantejament erudit dels problemes lullians, facilita, en canvi, la lectura i la utilització de l'antologia, la qual, per les raons que exposarem a continuació, és una de les fites destinades a fer època en la sèrie dels manuals generals

d'aproximació a l'univers lullian: les *Vindiciae* del pare Pasqual, el volum XXIX de la *Histoire littéraire de la France* de Littré i Hauréau, la *Historia de la Filosofia espanyola* dels germans Carreras, l'esmentat treball de Platzeck. Els *Selected Works* de Bonner, en efecte, són bastant més que una mera antologia: l'autor ha revisat i estudiat personalment tots els problemes històrics, filològics i filosòfics que se li anaven plantejant en la seva feina de traductor; el resultat és que el seu llibre ha acabat essent un treball altament especialitzat, el resultat del bo i millor de la recerca lulliana dels darrers vint anys.

Però abans de passar a comentar les actituds i les solucions proposades per Bonner, val la pena de posar en relleu que les seves versions angleses d'un grapat d'obres del beat tenen una importància per a la divulgació internacional de la cultura catalana de la mateixa categoria que la celebrada traducció anglesa del *Tirant lo Blanch* de David Rosenthal; perquè els *Selected Works* que ens ocupen han estat publicats per una de les més prestigioses editorials universitàries dels Estats Units i perquè Bonner és un intèrpret de Llull que presenta insòlites garanties d'eficàcia: viu a Mallorca i maneja perfectament la llengua materna del beat, té familiaritat amb el món de la lògica formal i no treballa al servei de cap sistema docent universitari. Els efectes d'aquestes excel·lents condicions es poden veure ja en el títol de la seva obra, que exhibeix una grafia palatal inicial per al cognom del nostre savi, generalment exclosa dels hàbits anglosaxons, bon símbol de la precisió del coneixement del beat i del seu entorn que retrobarem en les més de mil tres-cents pàgines de l'obra.

La tria de les obres traduïdes per Bonner respon a un programa ben concret d'aproximació a la personalitat de Llull; el nostre estudiós ja comença afirmant, en efecte, que el seu propòsit fonamental és el de donar idea del sistema de pensament del beat i de situar-lo al lloc que li correspon dintre de la història del pensament i de la literatura occidentals (p. xi). Hi ha, doncs, una clara voluntat de reivindicació de l'Art com a sistema o com a successius sistemes, que situa Bonner en la línia d'investigació de Frances A. Yates i Robert Pring-Mill. En aquest sentit em semblen especialment valuoses les introduccions a les traduccions de l'*Art demostrativa* i de l'*Art breu*, les quals, al costat de les pàgines dedicades a exposar el pensament del beat a la introducció general, constitueixen l'aportació més notable de Bonner en el camp de la història de la filosofia. Així doncs, la tria de les obres lullianes que ens ofereixen els *Selected Works* comprèn, a més de les dues versions de l'Art esmentades que tornarem a discutir, el *Libre del Gentil*, amb caràcter de primera aproximació al lullisme, el *Fèlix*, com a espècimen literari, els *Principis de medicina*, mostra del vessant científic de Llull, i les *Flors d'amor i flors d'intelligència*, que representen el caire místic de la religiositat del beat. Qui trobi a faltar el *Blanquerna* o el *Libre d'amich e Amat* (i penso naturalment en lectors de llengua anglesa), que recuperi els treballs d'Allison Peers, que els va estudiar i traduir fa cinquanta anys. Amb tot el respecte que mereix la tasca d'aquest estudiós, cal dir que els *Selected Works* de Bonner inauguren tota una altra era, ja que pretenen enfrontar el lector a un intel·lectual multifacètic i genial (amb tot el que els genis tenen de perillós, naturalment) i no únicament amb un il·luminat, el «foll d'amor» que no té un lloc a la història del pensament.

Precisament Bonner se les heu d'entrada amb Prantl, el famós autor de la història de la lògica a Occident del segle passat; sembla com si el propòsit que el moagués fos el de demostrar que aquest historiador alemany estava equivocat quan tractava Llull amb duresa inflexible: «Lullum, antequam Lullum noscas, ne despicias», li recorda justament el nostre estudiós. Així doncs, tots els esforços de Bonner van encaminats a la restauració de la vàlua de l'Art, començant per la introducció a l'ambient i a la vida de Llull (pp. 3-52). A part de les imprescindibles nocions generals de context adreçades al lector no especialitzat, hom hi trobarà una traducció anotada i comentada de la *Vida coetània*, que recull tota la informació crítica que darrerament s'ha produït sobre el particular. Això comporta naturalment la discussió dels punts foscos de la datació de la primera part de la vida del Llull ja convertit, és a dir anterior a 1294; en aquest camp Bonner introdueix uns punts de referència propis, procedents de l'evolució de les successives fases de l'Art, que considero des de fa temps del màxim interès (Bonner ja ha donat a conèixer les seves teories en diversos treballs d'*Estudios Lulianos*). La tasca d'ordenació i crítica de les dades biogràfiques i bibliogràfiques lul·lianes té la seva culminació en el «Catàleg cronològic» de les obres de Llull que Bonner publica al final del segon volum (pp. 1257-1304). A part dels esforços de precisió en la datació i en la identificació de les obres dubtoses o confoses en els catàlegs anteriors, és notable l'aportació de referències concretes a les fonts manuscrites i impreses de cada obra en les diverses llengües en què se'ns ha conservat. El «Catàleg» de Bonner inclou tots els altres que el precedeixen i els esmena en alguns punts; la numeració de les obres que descriu apareix distribuïda en quatre apartats successius, corresponents a les diverses fases d'evolució del pensament del beat fixades pel nostre autor. Si les admetem, el procediment ens ajudarà en les navegacions pels mars del lul·lisme: per a mi l'experiència de fer-ho ha estat un èxit.

Com ja he dit, els capítols més notables de l'estudi de Bonner des d'un punt de vista de la història del pensament són les descripcions introductòries de les Arts que tradueix i les pàgines 53-70 de la presentació general («Llull's Thought»). Bonner adopta una actitud respectuosa davant del beat i reivindicativa davant d'una certa tradició crítica pretensiosa, però no intenta dir la darrera paraula; simplement marca vies o eixampla les que considera ben encaminades. Així doncs, assenyalant la multiplicitat d'interessos de Llull i intenta de precisar els termes en què l'Art, com a metodologia original, li permet d'afrontar-los a partir sempre d'uns principis generals. En aquest sentit és important de veure d'entrada l'Art com un complex mecanisme encaminat a la persuasió; de la lògica a la política passant per la medicina totes les activitats humanes són reduïbles a uns principis que es poden manejar a través de l'Art i que, en virtut d'això mateix, esdevenen instruments al servei del descobriment de la veritat. Per a seguir el raonament de Bonner és imprescindible de passar per la seva distinció entre l'etapa *Quaternària* de l'Art (1274-1289), que correspon a la utilització de grups operatius de setze principis, i la *Ternària* (1290-1308), en la qual els principis apareixen agrupats en sèries de nou. La raó última de les successives formulacions lul·lianes de l'Art és aconseguir d'oferir una explicació de la realitat que impliqui els principis del cristianisme (Trinitat i Encarnació) i que resulti incontrovertible des de l'òptica de les altres religions

monoteïstes del seu temps, contra les quals Llull pretenia d'haver construït una invencible màquina de combat.

La fe de Llull en el seu sistema, que s'expressa en la certesa de la il·luminació, es fonamenta en el pressupòsit neoplatònic que identifica els principis de l'ésser amb els del coneixement. Les «raons necessàries» lullianes són, en aquest sentit, arguments de congruïtat que cal esgrimir davant dels infidels per mostrar la perfecta harmonia de la realitat descrita segons els procediments de l'Art. Bonner també s'esforça per explicar quina és la significació i la utilitat de les lletres i els diagrames de l'Art: simbolització algebraica per a facilitar càlculs artístics i mnemotècnia. Una de les coses que no fa Bonner, en canvi, és embolicar-se en complicades discussions a propòsit de l'origen d'aquests sistemes de representació gràfica i de l'Art mateixa; està massa preocupat per mostrar què són i per a què serveixen. Val la pena de recollir la glossa que fa Bonner de la pròpia exposició lulliana a les pàgines 68-70. L'Art serveix per a estimar i entendre Déu, per a seguir les virtuts i esquivar els vicis, per a rebatre els errors dels infidels, per a formular i resoldre qüestions, per a adquirir totes les ciències.

Es a partir de la consideració d'aquestes nocions que començarà a tenir sentit penetrar en la complexa mecànica de l'*Art demostrativa*, traduïda i valorada per Bonner (pp. 307-315). Es tracta de la versió més rica i complexa de l'Art de la primera fase lulliana, de la qual conservem un manuscrit llatí revisat i dedicat pel beat personalment. Les dotze figures d'aquesta Art ens avisen de la quantitat de nocions i principis emprats: les dignitats divines, els principis relatius, les potències de l'ànima, els vicis i les virtuts, la predestinació, els començaments de la teologia, la filosofia i el dret, la veritat i la falsedat, els elements. Les lletres de l'alfabet designen aquests principis i l'Art pròpiament regula les relacions que es poden establir entre ells.

Al costat de l'*Art demostrativa*, l'*Art breu*, que només té quatre figures i només fa servir les dignitats divines, els principis relatius, els nou subjectes, els vicis i les virtuts, representa una reducció dràstica; Bonner assenyala, però, que aquesta reducció va acompanyada d'un guany (pp. 573 ss.) pel que fa a la possible homologació del pensament de Llull amb la tradició occidental. El beat, que ha conegut l'ambient universitari de París, ha fet l'esforç de reduir la lògica aristotèlica que hi impera als propis principis per tal d'inserir en l'Art els hàbits mentals dels intel·lectuals del seu moment. L'*Art breu*, doncs, i la seva parella més extensa l'*Art general última* són les formulacions que van ser impreses i llegides als segles xv, xvi i xvii i les que van fixar la imatge més difosa de l'Art de Ramon.

La mateixa serietat trobem en l'apartat que Bonner dedica a resumir la història del lullisme o en les introduccions a les altres obres que tradueix. Especialment important és la lectura i datació del *Libre del Gentil* (entre 1274 i 1276) i les consideracions de caràcter textual que acompanyen la justificació dels diversos originals triats per a la versió anglesa. Com ell mateix explica, tant pel que fa al *Gentil* com al *Fèlix*, cap dels textos catalans o llatins publicats fins ara no s'assembla gaire a una edició crítica; d'aquí les dificultats del traductor i també les promeses de dur a terme el treball filològic que el material manuscrit demana. Pel que es pot

apreciar en una lectura superficial, és el cas d'envejar a estones els lectors de traduccions angleses de Llull.

LOLA BADIA

[106] MANENT, Albert, *Escriptors i editors del Nou-cents*.

Precedida dels reconeguts estudis d'historiografia literària i de les biografies de tres dels grans poetes catalans, Carles Riba, Josep Carner i Jaume Bofill i Mates, Albert Manent ha publicat la miscel·lània *Escriptors i editors del Nou-cents*. La diversitat de les publicacions a les quals anaven destinats els articles aplegats en aquest volum, com també el llarg període temporal que comprèn la seva redacció i publicació —entre els anys 1966 i 1984—, expliquen la utilització de diferents tons discursius per part d'Albert Manent. Amb tot, la unitat global del llibre ve donada per una prou vertebrada i completa panoràmica de l'evolució cultural, i especialment literària, del nostre país durant el segle xx.

La funció dels sis capítols que subdivideixen el llibre i contenen un total de vint-i-un articles és sistematitzar els diferents aspectes i personatges estudiats. D'aquesta manera, en l'apartat «Narradors i memorialistes», Manent ens mena des d'un rigorós descriptivisme argumental en l'obra del polifacètic Josep Iglésias, a les teoritzacions, arran del dietari de Ferran Soldevila, sobre la tradició, definició i funció d'aquest gènere historiogràfic. Tampoc no s'oblida en aquest apartat, possiblement el més divers i calidoscòpic, ni el mesurat anecdotari ni la necessària contextualització històrica dels personatges.

El capítol dedicat als «Poetes» sobresurt per la voluntat de confeccionar uns estudis més integrals i valoratius. Tret de la transcripció de la correspondència Carles Riba-Carles Cardó, l'article sobre la incidència de Federico García Lorca a Catalunya, i el repàs a l'obra poètica de Sebastià Sánchez-Juan mostren dues cares complementàries de les múltiples que presentà el moviment d'avantguarda català. Cal assenyalar l'encert de publicar novament les epístoles ribianes suara citades; malgrat el nombrós corpus bibliogràfic que acompanya les *Elegies de Bierville*, aquestes cartes es fan imprescindibles a l'hora de definir i interpretar la funció de la divinitat en el llibre d'exili de Riba.

La mostra que Albert Manent ens ofereix a «Crítics i assagistes» pretén mesurar la importància de la ruptura que representa la figura de Jaume Bofill i Ferro respecte a una crítica antiquada i carregosa, i fer veure com, del Noucentisme ençà, la diversificació en aquest camp ha possibilitat unes individualitats prou destacables. Malgrat que Manent se centra principalment en l'estudi de crítics actuals com ara Joan Fuster o Joaquim Molas, no cal perdre de vista el pes que, al llarg del llibre, assoleix la fornada de crítics dels anys trenta: Serrahima, Jordana, Guansé, Tasis, Muntanya i Esquerra. Aquests personatges, juntament amb l'estudi de la política editorial de l'època, i les interrelacions corresponents entre ambdós, confereixen unitat i cohesió al llibre que ressenyem. A part d'això, la valoració que es fa de Joaquim Molas com a professor universitari i com a mestre d'una

escola d'investigadors pren un especial relleu si tenim en compte la poca atenció que, fins ara, ha merescut una feina tan important com aquesta.

El bloc dedicat a Josep Carner té la finalitat, en certa mesura, de completar la biografia que Albert Manent féu del poeta l'any 1969. Ara es precisen temes tan essencials com el Carner contista o la perspectiva moral i política del Carner articulista.

Finalment, cal parar atenció als capítols més panoràmics i precisos alhora: «Els editors» i «Resistència i exili». En el primer s'homenatja l'home que fou l'ànima de l'Editorial Barcino, Josep M. de Casacuberta. L'estudi minuciós i positivista de l'editorial i del seu director ens delimita la voluntat d'una obra que era fruit d'una lenta planificació i part d'un tot cultural superior. Encara en aquest mateix apartat dedicat als editors, constatem com, amb un punt de mira molt més específicament centrat en el gènere novel·lístic, les Edicions Proa es convertiren en una de les més importants editorials dels anys trenta. La dissecció que Manent en fa el porta a reprendre la polèmica confrontació entre Noucentisme i novel·la. Tema que, malgrat l'existència d'estudis monogràfics, encara és obert.

El darrer capítol, «Resistència i exili», és el pont que posa en contacte la cultura que es produí durant la postguerra i els fruits actuals que sorgiren d'aquell esforç. L'article «Resistència i recuperació de la cultura catalana durant el franquisme» permet enllaçar i reprendre alguns dels temes dels assaigs que el precedeixen, i ofereix una visió de conjunt que és un bon colofó per a una miscel·lània que fuig de la dispersió. El lector disposa, també, d'una completa llista dels pseudònims utilitzats pels escriptors catalans a l'exili.

Albert Manent entén que la crítica «no és una finalitat en ella mateixa, sinó que parteix de l'obra concreta, i també d'una tradició i d'uns principis, i ha de comparar, distingir, analitzar, excloure per defensar-nos del caos» (p. 112). És sota aquests pressupòsits que s'ordenen els diversos articles comentats, i per aquesta mateixa raó, i per la comoditat que suposa per al lector un volum d'aquestes característiques, *Escriptors i editors del Nou-cents* és un llibre utilíssim per a qui s'interessa per conèixer una part del pòsit sobre el qual es basa la cultura catalana actual.

JOSEP PARÉ

[107, 108, 109, 110, 157] *Bibliografia maragalliana recent.*

Joan Maragall és, per diversos motius, un dels autors sobre els quals hi ha al carrer més bibliografia. Només cal donar un cop d'ull a l'impressionant recull publicat com a apèndix a les seves obres completes. Fins al punt que, amb l'ajut de la perspectiva històrica, se'n pot fer una anàlisi evolutiva. No és estrany, per tant, que a l'hora de repassar les novetats recents, la quantitat del material a ressenyar sigui també considerable. Malgrat el gruix bibliogràfic esmentat, però, l'emmarcament de l'obra poètica de Maragall dins del context de la literatura catalana del seu temps ha estat un tema conflictiu. En bona mesura a causa del recel

a qualificar-lo com a modernista per part dels joves pertanyents al grup dominant que el sobrevisqueren i del model cultural que ells mateixos crearen. El 1963 a *La poesia de Joan Maragall* d'Arthur Terry la seriositat i la importància del llibre contrasten amb el problema de fons esmentat, encara no resolt. També, és clar, pel concepte confús de Modernisme que s'arrossega fins llavors. Amb diversos treballs posteriors, i principalment els de Joan-Lluís Marfany publicats el 1975 a *Aspectes del Modernisme*, la filiació és ja indiscutible. D'altra banda, durant els anys de la postguerra —i també els immediatament anteriors, amb excepcions mínimes com la de la gent del diari *El Matí*, reivindicadors del catolicisme del poeta— la preponderància de la poètica postsimbolista ha deixat molt menysvalorada la concepció estètica maragalliana. És en aquest sentit que cal entendre l'article de Josep Romeu i Figueras que aquí ressenyem, reedició amb certes variacions d'estil i redacció i noves referències del que publicà en el número de setembre-octubre de 1951 a la revista *Arbor* de Madrid i reproduït el 1955, també a Madrid, a *Tres estudis sobre literatura catalana*, llibre que Josep Romeu publicà conjuntament amb Carles Cardó. En efecte, l'article és un estudi de la personalitat de Maragall, però també la reivindicació d'uns valors estètics i literaris que en aquell moment estaven arraconats: els que es desprenen de l'individualisme, el vitalisme i el to profètic típicament modernistes. Pensem en Romeu com a poeta i els seus *Aires de llegenda* de 1948 on, amb un deix més italianitzant i menys espontaneista que no pas en l'autor de *Visions & Cants*, se'ns retorna al món èpic de fra Garí. I, encara que pugui semblar estrany a primera vista, és a la revista *Ariel* —en principi plataforma culturalista i postsimbolista, però sense una homogeneïtat rigorosa— on tots aquests valors comencen a aflorar de la ploma de Romeu, que en fou redactor, i on apareix el maig de 1948 la primera pinzellada de l'estudi ressenyat: un article titulat «Un aspecte de la personalitat de Maragall», complementari del que en el camp teòric el mateix Romeu havia publicat en el número de juliol-agost de 1946 amb el títol de «Generacions», en el qual es remarquen també uns valors humans afins als de la personalitat maragalliana.

Quant al contingut estricta de l'estudi, a «Una interpretació de la personalitat de Joan Maragall»¹ es desenvolupa una hipòtesi de treball que permeti demostrar que la vida i l'obra del poeta responen a la voluntat de coordinar dos aspectes psicològics en principi paradoxals: l'ànsia d'independència personal pròpia de tot individualisme, amb els corresponents tocs d'irracionalisme, i «l'impuls vehement vers la recerca de la unitat i l'harmonia en tant que solucions compensadores del seu horror al caos» (p. 14). El desig d'aquesta coordinació impossible és la que proporciona al poeta una imatge pública constantment recercada d'equilibri i serenor, però que és tòpica i fictícia perquè no arriba a assolir-la mai del tot. Romeu ho analitza a partir de moments biogràfics concrets i de diversos temes de la seva poesia. Com ell mateix remarca en nota prèvia, moltes de les qüestions tractades han estat profusament ampliades per la bibliografia posterior a 1951. No obstant això, quasi 35 anys més tard, l'article continua tenint interès per ell mateix i és

1. Josep Romeu i Figueras, «Una interpretació de la personalitat de Joan Maragall», *Sobre Maragall, Foix i altres poetes*, Barcelona, 1984, pp. 13-45 [157].

un bon material per a l'estudi de la història de la crítica literària catalana contemporània.

* * *

Sembla estrany que fins fa ben poc no hi hagués al mercat cap edició assequible de *Visions & Cants* —possiblement el llibre més interessant de tota la producció maragalliana i, com a mínim, el més representatiu de la primera dècada del Modernisme català— i que per llegir-lo haguéssim d'anar esporgant i recomponent a partir de les *Obres completes* d'Editorial Selecta. A la vista del panorama, més sorprenent és encara que només amb dos mesos de diferència surtin al carrer dues edicions diferents. S'explica, és clar, per les recents i puntuals necessitats motivades per l'entrada de la literatura catalana en l'ensenyament mitjà (i la consegüent visió comercial —ben legítima— dels editors). L'edició d'Enric Bou² respon a aquesta motivació. Per això ha estat incorporada a la col·lecció «El Garbell», pensada per a aquest tipus de públic. D'aquí que l'estudi introductorí tingui el to divulgatiu propi de la col·lecció (biografia, anàlisi general de l'obra de l'autor, suggeriments de treball al final, etc.). Només destacar la nova interpretació que Bou suggereix de les *Visions*. Per a ell, a més de l'actualització del llegendari, el rerafons nacionalista o els trets vitalistes i individualistes, hi ha un element comú als cinc poemes que fins ara no s'ha ponderat prou: la lluita dels personatges per redimir la seva ànima d'un error amorós. «Potser, doncs —diu—, cal entendre la intenció global d'aquests poemes com un repte de Maragall adreçat als seus contemporanis, a propòsit d'un defecte social —de la societat catalana del seu temps— que anguniejava ostensiblement el poeta, i que ja havia expressat en d'altres ocasions: la manca d'amor» (p. 16). Aquesta hipòtesi el porta a fer una lectura individualitzada dels poemes que és —la discrepància sempre és sana— discutible. O, com a mínim, deixa penjades altres finalitats de l'autor, potser prioritàries. No és ara el moment d'entrar en detalls. Només un esbós: realment el comte Arnau necessita alguna mena de redempció?; Serrallonga es penedeix a la confessió final?; cerca la redempció en termes cristians?; la manera com es produeix el perdó de Joan Garí no transcendeix el simple pecat d'amor per tal de mostrar una filosofia determinada?

El pròleg de Marfany³ a l'edició d'Editorial Laia no és tan estrictament divulgatiu perquè el públic al qual es dirigeix la col·lecció, malgrat cobrir unes necessitats semblants, és menys restringit. En aquest cas el text del qual es parteix és l'edició dita «dels fills» de 1929, amb variants respecte a la de *L'Avenç* de 1900. Bou, en canvi, se cenyeix —al marge de la regularització ortogràfica i en algun moment morfològica— a la de 1900. D'aquí que els dos textos no siguin coincidents. Quant a les variants, Marfany ens remet a les obres completes i Bou les ofereix en apèndix, conjuntament amb les discrepàncies respecte a les primeres

2. Joan Maragall, *Visions & Cants*, a cura d'Enric Bou, Barcelona, 1984 [109].

3. Joan Maragall, *Visions i cants*, a cura de Joan-Lluís Marfany, Barcelona, 1984 [110].

versions de poemes publicats prèviament a revistes. Ja que hi som, cal ressaltar també la poca cura en la impressió per part d'Editorial Laia. Les errades tipogràfiques són massa freqüents i força vegades fins i tot s'altera el sentit. Lamentable. Els llavis de la russa de *La cançó de Sant Ramon*, per posar només un exemple, ja no són «eslaus» sinó «esclaus». Llàstima perquè, sense que Marfany en tingui la culpa, se'ns obliga, si volem ser rigorosos, a prescindir de l'edició, que no de la introducció. El pròleg és un complement a l'estudi prou conegut sobre aquest mateix llibre que Marfany havia publicat el 1975 a *Aspectes del Modernisme* amb el títol de «Maragall, poeta regeneracionista». A destacar la voluntat de lligar les *Visions* amb l'origen del nacionalisme català modern (amb la consegüent lectura ideològica, que en algun moment pot ser lleugerament restrictiva; el repàs a la història de l'orfeonisme per tal d'explicar l'origen dels cants; o la justificació de l'ambigüitat en els finals hipotèticament contradictoris d'*Oda a Espanya* i *Cant del retorn* en interpretar-la com a «magnífica il·lustració de la contradicció d'impulsos que mou el nacionalisme que la burgesia catalana comença a adoptar com a ideologia pròpia: el rebuig d'Espanya i la temptació separatista d'una banda, l'ambició de conquesta de l'estat espanyol, expressada en retòrica regeneracionista, de l'altra» (p. 23).

* * *

Darrerament també han vist la llum dues edicions bilingües de la poesia de Maragall: l'antologia d'Alianza Editorial preparada per Maria Parés⁴ i els dos volums de «Clásicos Castalia» que inclouen l'obra poètica completa amb edició i pròleg pòstums d'Antoni Comas i traducció de J. F. Vidal Jové. L'antologia inclou quaranta-set poemes i un pròleg divulgatiu amb la intenció primera de donar a conèixer l'obra del poeta i l'ambient literari del seu temps a un públic de parla castellana gens familiaritzat. Novament hi queda poc clara la relació amb el Modernisme, potser per una excessiva confiança en determinades fonts bibliogràfiques. Per exemple quan planteja la contradicció entre l'optimisme dels poemes i el pessimisme de les cartes i notes autobiogràfiques. La traducció vol ser sobretot rítmica, encara que en algun cas —i se n'excusa— li calgui variar el significat d'algun mot per ajustar-s'hi.

L'edició de Castalia⁵ és més interessant, tant per la major ambició com per l'acurada presentació típica de la col·lecció. En aquest sentit cal mencionar les notes a peu de pàgina amb la referència del lloc on cada poema fou editat per primera vegada, o l'àmplia bibliografia actualitzada, malgrat algun oblit significatiu. J. F. Vidal Jové ha pretès una traducció que abans que res vol ser llegidora a oïdes castellanes. D'aquí l'adaptació: canvis de grups de rima, augment del nombre de versos en alguna composició, etc. Quan s'allunya més del text originari indica en

4. Joan Maragall, *Antologia poética*, edición bilingüe, introducción y selección de Maria Parés, Madrid, 1985 [107].

5. Joan Maragall, *Obra poética*, versión bilingüe, introducción y notas de Antoni Comas, Madrid, 1985 [108].

nota la traducció literal. El pròleg d'Antoni Comas dona una visió històrica, anava a dir arqueològica, de la poesia maragalliana. Per a ell, 1906 és la «fecha convencional para fijar la entrada de una especie de mayoría de edad de la literatura catalana» (p. 25) ja que amb *Els fruits saborosos* de Carner «se inicia propiamente la poesía catalana contemporánea» (p. 26). Per tant, amb una selecció més aviat orsiana, sembla com si tot el que fos anterior a aquesta data i al que representa hagués de ser vist com a «vuitcentista». Per això Maragall —«y no damos a estas palabras más que un valor de hipótesis» (p. 42), matisa— representa potser la salvació definitiva de la Renaixença, una vegada esgotat un primer període romàntic centrat en Verdaguer. No cal dir que, des d'aquesta perspectiva, qual-sevol hipotètica vinculació al Modernisme —Comas no l'oblida— parteix d'unes premisses si més no qüestionables.

JAUME AULET

[138] *Problemàtica de la normativa del català. Actes de les Primeres Jornades d'Estudi de la Llengua Normativa.*

L'interès que hi ha entre el professorat universitari per l'ús preceptiu de la llengua catalana fou la causa de la celebració de les Primeres Jornades d'Estudi de la Llengua Normativa, organitzades pel departament de Llengua Catalana de la Universitat de Barcelona. Amb posterioritat es va creure convenient editar les actes d'aquestes jornades, i és precisament aquesta publicació la que ara comentem.

A fi que cap lector no vagi errat sobre els propòsits d'aquesta obra, en el pròleg del llibre i en el capítol que recull els mots de presentació de les Jornades es precisa que l'objectiu dels organitzadors consistia a intentar una anàlisi de l'estat de la normativa lingüística, més que no pas a presentar solucions.

El llibre consta —a part del pròleg i la presentació— de cinc ponències, de les tres conferències que s'exposaren en una taula rodona i d'uns annexos —que apleguen una circular informativa i el programa de les Jornades, uns mots de cloenda i la llista dels participants. Comparats els vuit treballs que constitueixen el gruix del llibre, resulten molt desiguals, tant pel que fa a l'extensió, que és un detall secundari, com per la metodologia.

Les cinc ponències versen: una sobre sintaxi, dues sobre lèxic, una sobre fonètica i una altra sobre teoria d'estandardització.

Mila Segarra, «Reflexions sobre la normativa sintàctica actual», fa, d'una manera ordenada i clara, un inventari de la problemàtica de la sintaxi catalana. A partir del seu coneixement profund de la tasca fabriana per a la construcció d'una llengua normativa, puntualitza diferents aspectes que han portat a la «feblesa» actual dels estudis sintàctics i que tenen com a causa l'estancament de la descripció sintàctica a partir de Fabra. Incideix especialment en la dissociació entre la llengua parlada —tant la col·loquial com la dialectal— i la llengua escrita, i en la manipulació de la llengua dels clàssics i de l'obra fabriana per afavorir o interdir determinats usos. A més, amb un mètode pedagògic i documentació suggerent,

presenta per a cada un dels aspectes tractats exemples que expliciten en cada cas l'estat de la qüestió.

Jordi Bruguera, «Algunes qüestions sobre la normativa del lèxic», assenyala planerament un camí per a l'admissió dels mots a l'hora d'elaborar un diccionari normatiu. Considera que, sense negligir els diferents nivells de llenguatge, cal tendir a un nivell comú molt ampli i que cobreixi les necessitats reals dels usuaris de la llengua. A continuació presenta diferents actituds del *Diccionari General de la Llengua Catalana* i dels parlants en relació amb els mots pocs usats, els dialectalismes, els barbarismes —especialment castellanismes— i els neologismes —especialment anglicismes—; i, a la vegada, aporta un extens inventari d'aquests mots classificats segons les seves possibilitats dintre la llengua actual (cal remarcar una visió optimista del procés de normalització del català).

Lluís Marquet, «La terminologia tècnica i científica», amb una metodologia similar a la de la ponència anterior, exposa un conjunt d'orientacions que cal tenir en compte a l'hora d'elaborar una terminologia catalana per a les ciències i les tècniques; això li permet, també, de considerar les diferents possibilitats a l'hora d'acceptar els termes tècnics tradicionals, els neologismes, els calcs —en presenta diferents tipus del català—, i a l'hora de formar paraules per derivació.

Daniel Recasens, «Bases per a una fonètica normativa del català estàndard», proposa una ambiciosa pauta per elaborar una fonètica normativa del català: basada en els hàbits naturals de percepció i producció dels sons de la llengua, a fi que sigui eficaç, cal que inclogui totes les variants lingüístiques geogràfiques i que tingui delimitades les variants socials i d'estil. La ponència analitza breument cada un d'aquests aspectes. És més aviat una proposta per a un projecte d'investigació que no pas per a una aplicació immediata.

Xavier Lamuela, «Fixació i funcionament de la gramàtica normativa en el procés d'estandardització de la llengua catalana», especifica molt acuradament els passos del procés de normalització lingüística d'una llengua subordinada a una altra fins a aconseguir un funcionament autònom. El ponent s'obliga a una anàlisi minuciosa de totes les nocions relacionades amb el concepte de normalització —entès com una planificació lingüística— i de totes les fases que comporta aquest procés; insisteix especialment en les dificultats d'optar per una entre les múltiples variants d'una llengua subordinada, en els criteris que cal tenir en compte a l'hora de codificar-la encertadament i difondre'n l'ús, i en l'establiment d'un sistema de registres que englobi tots els nivells socials i estilístics.

La taula rodona conté tres conferències que tracten la problemàtica de la normativa al Rosselló, al País Valencià i a les Illes Balears:

Pere Verdagué, «El català al Rosselló i la norma», centra el seu treball en les polèmiques que des de la Renaixença literària de finals del segle passat fins avui mateix s'han suscitat al Rosselló a l'entorn de la normativa, i concreta en dos els aspectes d'aquesta polèmica: la grafia i les varietats dialectals; aprofita, a més, aquesta visió històrica per precisar les diferents actituds socials, polítiques o acadèmiques involucrades en la polèmica.

Lluís B. Polanco i Roig, «La normativa al País Valencià. Problemàtica i perspectives», situa el problema de la normativa en la reducció de les divergències

dialectals i socials. Després d'unes consideracions teòriques prèvies sobre les diferents alternatives a l'hora de normativitzar, i l'aplicació que se n'ha fet en el procés de codificació de la llengua catalana, fa una síntesi sobre el camí i els criteris que s'han seguit al País Valencià des de les «Normes de Castelló»; insisteix especialment en el paper de les editorials i d'algunes institucions públiques, en els inconvenients amb què s'enfronta la normalització de la llengua i en les actuacions socials i lingüístiques possibles.

Gabriel Bibiloni i Jaume Corbera, «La llengua normativa a les Illes Balears», fan un breu inventari dels problemes que, des de la perspectiva baleàrica, presenta l'acceptació de la codificació fabriana en el camp de la fonètica, l'ortografia, la morfologia, la sintaxi i el lèxic; insisteixen especialment en la morfologia verbal, en alguns punts de la reglamentació sintàctica i fan un recull del lèxic mallorquí que no és al *Diccionari General de la Llengua Catalana* o que hi és amb la qualificació d'antic o dialectal.

En resum, es tracta d'un llibre important en l'anàlisi de l'ús preceptiu de la llengua catalana i una obra valuosa per a tots els estudiosos del procés de normalització lingüística i de l'estat d'aquesta normalització en l'àmbit del català.

LÍDIA PONS I GRIERA

[142] RAMISA, Maties, *Els orígens del catalanisme conservador i «La Veu del Montserrat», 1878-1900.*

En el context de l'interès que darrerament s'observa per l'estudi del segle XIX català des d'una perspectiva d'història cultural, s'ha publicat recentment el volum *Els orígens del catalanisme conservador i «La Veu del Montserrat», 1878-1900*, obra de Maties Ramisa, catedràtic de Geografia i Història de l'Institut de Batxillerat Jaume Callís de Vic, que conté una extensa introducció, sota el títol «El vigatanisme en la transformació de les tradicions culturals i polítiques de la Catalunya muntanyesa (1865-1900)», que signa el professor d'Història de la Universitat Autònoma de Barcelona Josep M. Fradera.

L'anàlisi del periòdic que, fundat a Vic per Jaume Collell, tingué una clara influència arreu de Catalunya i, de manera específica, sobre els grups catalanistes barcelonins del darrer quart del segle passat, aporta les dades suficients perquè l'autor pugui formular les característiques bàsiques de la ideologia que l'anomenat «Grup de Vic» aportà a la formulació teòrica del catalanisme conservador. Hom hi afirma la desvinculació de Collell i el seu grup de les tesis carlines i integristes, per proposar «un programa de renovació basat en la història i la tradició, [que] reclama la unió dels catalans, rebutja una activitat únicament literària, refusa el separatisme i accepta l'actuació pacífica i possibilista» (p. 87). Des d'aquesta òptica és exposat el pensament de *La Veu del Montserrat* en relació amb la revolució industrial i els canvis econòmics que se'n derivaren, i amb els fenòmens socials, religiosos i culturals, sense ignorar el tractament de les qüestions de política espanyola que afectaven Catalunya; a cada un d'aquests aspectes dedica el llibre que comentem un capítol concret, al llarg dels quals es posa de manifest com el plan-

tejament bàsic que informa la visió del periòdic sobre aquestes qüestions és específicament d'ordre religiós i ortodox, tot i que, a la pràctica, el possibilisme els menà a acceptar la separació entre política i religió i, seguint Balmes, a admetre el nou model de societat nascut de la industrialització. En paraules de Josep M. Fradera, «el vigatanisme constituï un camí cap a la societat conformada pel capitalisme, sense passar pel liberalisme o (...) en franca oposició a ell. (...) Simplement, i no és poc, ha significat la reelaboració dels principis de tradició i conservació dins d'una nova visió de les relacions entre la pròpia comunitat i el conjunt català o l'Estat. Aquesta adaptació és la que ha permès al "vigatanisme" de convertir-se en un influent corrent ideològic i parapolític i salvar-se de l'esgotament i la degradació finisecular del carlisme militant i l'integrisme catòlic» (pp. 29-30).

Ben mirat, el conjunt dels dos estudis que conformen el llibre analitza l'evolució d'un dels corrents de pensament bàsics en la formació del catalanisme polític, el que va de Jaume Balmes a Torras i Bages —i que, en bona mesura, fou recollit per Prat de la Riba— amb els seus processos d'evolució i de transformació, amb les seves renúncies i acceptacions; i, en aquest camí, suggereix vies d'estudi encara no explotades, de tal manera que figures com les de Jaume Balmes i el canonge Collell s'ofereixen com a centres d'estudis seriosos, que calen, i que han de partir, com fan els autors dels dos treballs del llibre, d'esporgar-los de tanta manipulació com han sofert.

En l'aspecte literari i cultural, la informació que del buidatge de la revista aporta Maties Ramisa s'orienta a relacionar els continguts d'aquesta mena amb la Renaixença i a mostrar-ne la seva cohesió amb la ideologia de *La Veu del Montserrat*. Si tenim en compte la qualitat i la quantitat dels col·laboradors amb què comptava el periòdic —les primeres plomes d'aquells moments—, amb la decidida presència de Verdager, durant anys, des del seu inici, les dades aportades demanen l'aprofundiment des d'una perspectiva d'història literària ja que, si bé, com manifesta Ramisa, el contingut literari no era el primordial de la publicació, sí que té una gran importància, no solament pel pes específic dels col·laboradors, sinó pel moment de canvis estètics en què es publicà. A aquests estudis ajudarà sens dubte la fixació que el llibre que ressenyem fa del context en què es produïren aquests textos literaris i de la seva interrelació amb una ideologia determinada; no en va Fradera afirma que «l'originalitat del vigatanisme dels anys setanta fins acabar el segle no ha estat aquest substrat tradicionalista i conservador, sinó la forma com elaborà per via literària i estètica el seu missatge» (p. 35). Ara que s'han posat sobre la taula la revisió de la Renaixença i la necessitat de l'estudi seriós de l'obra de Verdager, cal no ignorar les aportacions i les vies interpretatives que apunten els autors d'*Els orígens del catalanisme conservador i «La Veu del Montserrat», 1878-1900*.

PERE FARRÉS

[144] RECASENS I VIVES, Daniel, *Estudi lingüístic sobre la parla del Camp de Tarragona*.

El llibre de Daniel Recasens és una aportació important dins l'àmbit de les monografies dialectals del català. La transparència del títol ens estalvia de fer-ne el resum del contingut.

Només començar l'autor ens adverteix: «He de fer constar que, en aquests moments, aquesta mateixa tasca de recerca hauria estat empresa d'una manera molt diferent, tot seleccionant algunes variables lingüístiques en lloc de tractar la quantitat ingent de dades processades en la versió que presento aquí i aplicant un mètode quantitatiu rigorós d'anàlisi». Aquestes afirmacions ja fetes per l'autor neutralitzen el nostre retret. Hauríem dit el mateix. Efectivament ens ha sorprès que D. Recasens, del qual coneixem la formació rigorosament actual i la seva capacitat de treball i de reflexió crítica, hagi organitzat tan tradicionalment aquesta monografia dialectal. Ell mateix, que ho sap, ja ens ho diu.

Això, però, no és un element que hagi de restar a l'obra la importància que en realitat té. Dins del conjunt de monografies estructurades seguint la tradició dialectològica, hem de destacar el valor innegable, el seu rigor i el corpus tan ampli de dades que maneja, que «ben-maneja», diríem creant un terme.

És un llibre complet, en el qual no trobem a faltar cap fenomen lingüístic específic de la parla del Camp de Tarragona, zona summament interessant per a la dialectologia i la sociolingüística.

L'obra de D. Recasens no és un fruit simplement de la «passió». Encara que no puguem oblidar —i això es nota en el llibre— que l'autor estima la terra d'on procedeix, és un treball científic i objectiu en el qual Recasens posa en joc tots els coneixements que posseeix dels mètodes de la dialectologia.

Daniel Recasens és un lingüista, no un sociolingüista. Això es nota. La part de sociolingüística del llibre se'n ressent. És lògic.

En resum vull destacar la importància d'aquesta obra per diverses raons:

- Perquè és una bona monografia dialectal.
- Perquè presenta les característiques d'un dialecte que encara no havia estat totalment descrit.
- Perquè maneja un corpus molt nombrós de dades.
- Perquè és explícit amb el mètode.
- Perquè és seriós i científicament honest.
- Perquè tracta les dades de manera absolutament rigorosa.

Per totes aquestes raons, i potser per d'altres que ara em passen per alt, penso que hem de donar la benvinguda a l'aportació tan valuosa de Daniel Recasens.

M. TERESA CABRÉ I CASTELLÍ

[155] RIQUER, Martí de, *Vida i aventures de don Pero Maça*.

Martí de Riquer ens ofereix el plaer d'un nou estudi —com tots els seus, absolutament exemplar—, aquesta volta una petita i preciosa peça, com és la

biografia del cavaller valencià don Pero Maça de Liçana, senyor de Novelda i Moixent, on ha donat cos a les no moltes notícies —per ell mateix fonamentalment replegades— que fins ara en teníem, afegint-hi una sèrie de documents i manuscrits inèdits, amb aportacions de cròniques i nobiliaris. De manera que, a penes coneguda la seva vida per referències disperses, i per la falsament anomenada *Crònica de Pere Maça*, que Hinojosa Montalvo rescatava fa pocs anys dels arxius de la Seu de València,¹ és ara una de les més completes que posseïm sobre un cavaller i militar valencià del segle xv.

La biografia és ben de bestreta plantejada d'acord amb les dues possibilitats que dona el títol: *Vida i aventures...* Triem-ne la primera, per a comentar més tard el vessant de les aventures. Riquer remunta el llinatge familiar a l'aragonès establert al regne de València durant la conquesta. L'avi, un altre Pero Maça († 1364), militar al servei del rei, anà amb l'expedició de 1354 a Sardenya contra el jutge d'Arborea i participà en la guerra d'Aragó i Castella. Capturat en 1363 pel rei castellà quan manava la defensa de l'estratègic Sogorb, i dut a Castella amb els peus encadenats, morí a l'any següent. Podríem completar la imatge de l'avi que Riquer ens dona, «in la Castellam adductus, compedibus et cathenis onustis» (segons el document signat anys després pel secretari reial Bernat Metge), adduint la patètica descripció que Leonor López de Córdoba ens ha deixat del sofriment dels seus, en episodi succeït deu anys després del de Sogorb: «nuestros Maridos tenían sesenta libras de hierro cada vno en los pies, y mi hermano Don Lope Lopez tenía una Cadena encima delos hierros en que havia setenta eslabones; El era Niño de treze años (...) é á mi Marido en especial ponianlo en el Algive de la hambre, é teníanlo seis, ó siete días que nunca comia, ni vevia...».² Sobre la vídua, Isabel Cornell, que podia, per bellesa i cortesia, ésser una Lionor d'Aquitània de l'època, reedita Riquer com a apèndix un curiós poemeta, la *Dispensació de la senyora de Moxén*, on un cavaller demana al papa —i aquest dona l'aprovació— que la seva cosina, la mateixa Isabel, pugui casar-se amb algun parent, si ho mereix, potser ell.

El segon Pero Maça, fill de l'anterior (1360-1394), era nomenat en 1393 capità general de l'estol que Joan I organitzava contra Sardenya, rebel·lada per Brancalione Doria. Riquer en proporciona detalls curiosíssims, com ara la tenda de cuir de camell envejada pel rei, o la necessitat de vendre el lloc d'Ènguera per a pagar les despeses del viatge, que ens fan pensar en la sumptuositat de l'empresa. Tanmateix, l'estol canvià destí, Sardenya per Sicília, en conèixer la greu situació en què es trobava Martí el Vell. Allí, al setge de Catània, morí de malaltia l'almirall.

El seu fill, Pero Maça (1384-1448), al qual la resta de capítols és dedicada, rep, com son pare, donat el deure moral del rei cap al servidor mort, l'orde de cavalleria a l'excelsionat edat d'onze anys. A més a més, la cerimònia de l'adobament serà en 1397, de mans del famós Ramon de Perellós, com a membre del

1. *Crònica de Pere Maça*, ed. José Hinojosa Montalvo, Universidad de Valencia, Secretariado de Publicaciones, 1979.

2. Reinaldo Ayerbe-Chaux, «Las memorias de doña Leonor López de Córdoba», *Journal of Hispanic Philology*, II (1977-1978), pp. 18-19.

seguí que l'acompanyà al *Viatge al purgatori de Sant Patrici*, i a les mateixes portes de la fantàstica cova. Tant en 1404 com en 1408 i 1409, el trobem participant a les bandositats valencianes entre els Centelles i els Vilaragut. Castigat pecuniàriament, canviant de partit, indisciplinat sempre, Pero Maça és prototípus, com diu Riquer, dels «excessos que provocava aquest furiós terrorisme senyorial». L'anarquia de les bandositats és l'altra cara del servei fidel al rei. De fet, el càstig a detenció domiciliària no és obstacle per a acceptar els deseïments que li adrecen els Centelles. Els bàndols només respecten la pau quan s'anuncia l'anada de mestre Vicent Ferrer a València. Però entre la mort del rei i el Compromís de Casp, tornen les lluites, ara entre ferrandistes (els Centelles i els Maça) i urgellistes (els Vilaragut). Riquer en reuneix totes les notícies conegudes, i destaca els intents de Maça i els seus per prendre Alzira i Elx, o les venjances després de la victòria. En la guerra civil, Maça té part destacada al setge de Balaguer, sempre contra el comte d'Urgell. Tanmateix, fou un dels negociadors principals que defensà el perdó per a ell. I tancant aquells temps les fastuoses festes de coronació de Ferran I a Saragossa, l'hi trobarem com a conseller i majordom del rei, i també acompanyant-lo a Perpinyà en 1415.

Tres anys després, Joan de Vilaragut, bastard nuat familiarment a Enric de Villena, repta el cavaller. Riquer parteix de les lletres de batalla bescanviades per a fer el minuciós estudi al qual ens té acostumats, no sols de les condicions de la batalla —no sabem la fi de l'afer—, sinó de la història del matrimoni secret de Vilaragut amb la viuda del rei, Margarida de Prades. Botem quatre anys per a veure Maça implicat en la fugida de Caterina, la germana de Joan II de Castella, recentment casada amb l'infant Enric, acompanyada pels principals membres del partit aragonesista en Castella, encapçalats pel conestable López Dávalos, que iniciaven així el seu exili. En creuar la frontera, el primer lloc on se'ls va protegir va ser el castell de la Mola, a Novelda, propietat de Pero Maça. També entre 1425 i 1426 tindrem un Pero Maça destinat a importants missions diplomàtiques, relatives a la guerra entre els infants i el rei castellà, sempre acostat a l'infant Enric i al partit dels exiliats (amb la filla de l'infortunat Dávalos concertà matrimoni per al seu fill). L'afer amb don Juan Hurtado de Mendoza, senyor d'Almazán, el qual Maça havia acusat de parlar malament del rei Magnànim, tingué també un fort ressò, i va ser-ne testimoni la crònica del sempre atent García de Santamaría.

Encetem un breu comentari respecte als episodis que segueixen de Pero Maça a la guerra entre les dues Corones, detallats per la *Crònica de Pero Maça*, que ens sembla una font molt més estimable del que Riquer diu. Insisteix Riquer en el fet que es tracta d'«una cròniqueta valenciana que modernament ha estat publicada com si fos escrita pel nostre don Pero Maça, atribució que no es pot donar com a segura» (pp. 84-85; repeteix l'atribució en la pàgina 118). Però la veritat és que tot el que Hinojosa Montalvo gosa dir al respecte és que l'obra s'escriuria per als Maça de Liçana, potser —donada l'abundància de notícies religioses— per un clergue al servei de la família. Al costat dels fets dels reis d'Aragó, que l'obreta treu de les Grans Cròniques, es naraven els de Pero Maça, mantenint-se així elevats al nivell de gestes. És evident que la *Crònica de Pero Maça* no és comparable a les importants biografies de cavallers contemporanis (els conestables Luna,

Lucas de Iranzo o el portuguès Nuno Pereira, el comte Pero Niño, Jacques de Lalaing, etc). Però, donat el descens de la historiografia catalana durant el segle xv, no podem deixar de considerar una obreta com aquesta. Tot al contrari, cap la possibilitat, a partir de la monografia de Riquer, d'aprofundir el seu estudi en alguns aspectes que l'edició deixava insuficientment clarificats. Per exemple, als episodis bèl·lics entre 1429 i 1430 a què ens referim, on la *Crònica* és font inestimable i gairebé única, hi ha un cas de traïció a Pero Maça —que Riquer destaca— uns dies abans que la lluita es tanque amb les treves de Majano. Doncs bé, a la *Crònica de Juan II* de García de Santamaría es troba una versió totalment oposada, és a dir, amb Pero Maça com a traïdor al seu rei.³ Al capdavant, tot eren trucs estratègics, però sembla interessant deduir-ne el grau de reivindicació personal que podia tenir una versió respecte de l'altra.

Les darreres notícies es referiran ja a un Pero Maça pacífic i madur, significat més per la representació que per l'acció: elegit pels veïns com a expert en matèries militars, i per l'escriptor Joanot Martorell com a jutge imparcial per a una de les etapes del seu afer amb Montpalau. Mort a Alacant, en 1448, serà el fill de Maça, Lluís de Cornell, qui reprenge la torxa de la bel·licositat familiar, com ho demostra la participació a la batalla de Ponça, on caigué presoner dels genovesos.

Com veiem, la *Vida...* de Pero Maça és primer que res lectura objectiva de la història, dades replegades que ens ajuden a completar el trencaclosques d'una imatge llunyana en el temps. Però parlàvem dels dos termes del títol (vida i aventures), que apareixien fusionats en anteriors treballs (sobretot en *Vida caballeresca en la España del siglo XV*), i ara estan clarament diferenciats. Pense que hi ha hagut un fort canvi de perspectiva. No hauria tingut sentit triar-ne, de la vida de Pero Maça, només els episodis cavallerescos. Les bandositats, per exemple, eren actes militars o frívols demostracions de cavalleria? És clar que els actes cavallerescos eren una part, la més formalitzada o literaturitzada, si es vol, però també la més transparent, ideològicament, de la vida militar. Reconegut per tots, gràcies als treballs del mateix Riquer, el fort component d'imitació literària i caballeresca que havia conduït les accions de nombrosos cavallers del segle xv, cal insistir en el fet que més que la realitat còpia de la ficció, aquella ficció, integrada com a actitud vital, podia ser un avenç en la complexitat de l'individu medieval.

A la *vida* de Pero Maça s'hi afegeix, sense cap esforç però des d'una desviació o interpretació diversa de la història, l'altre vessant: ... *i aventures*. La *vida*, gràcies a la distància i a la fidelitat històrica, ens pot semblar una gran *aventura*, tan fabulosa —i tanmateix real— com la de Tirant lo Blanch. Amb aquest punt de vista Riquer es permet ironitzar i dona als epígrafs dels capítols un encertat i atractiu caire novellesc: l'avi és «víctima de les impies mans del rei de Castella»; l'àvia, «la bella i assenyada senyora de Moixent»; el viatge joveñvol de Maça, a «exòtica terra»; «és reptat pel bastard Joan de Vilaragut, marit secret de la reina»; «ajuda

3. *Vida i aventures...*, pp. 110-111. L'episodi en *Crònica de Pere Maça*, p. 59, i *Crònica de Juan II de Castilla*, ed. Codoín, t. 100, pp. 245-249; cf. M. Gual Camarena, «Las treguas de Majano entre Aragón, Navarra y Castilla (1430)», *Cuadernos de Historia de España*, t. XVI, 1951, p. 90.

a fugir de Castella la infanta Caterina»... La recerca erudita de Riquer no lliga les peces de la vida de Maça amb una visió interpretativa o teoritzadora, ans descriptiva i (bé que ironitzant-la) romàntica.

La biografia de Maça no acaba amb el treball de Riquer. El seu estudi perfecte, minuciós, fornit de dades, ha de ser punt de partida i model per als que resten. Només així cap la possibilitat d'ampliar-ho al més general d'una mitjana noblesa —siga catalano-aragonesa, o bé de les altres tres Corones ibèriques— que, potser per rural, mantenia unes actituds vitals i ideològiques (per tant, literàries) prou diferenciades de les de la noblesa urbana, municipal i cortesana.

La vida de Pero Maça té paral·lels en les d'alguns personatges contemporanis. El més conegut —gràcies a la seva crònica biogràfica, que Riquer ha qualificat en altre context «el meravellós *Victorial*»— i coincident és el del castellà Pero Niño, que naix també al si d'una família de baixa noblesa lligada a càrrecs militars (el seu pare pren part en la mateixa guerra on mor el pare de Maça), i són gratificats els seus serveis per la Corona; fa llargs viatges, a la Mediterrània (a Sardenya el trobem un any abans que Maça) i a la costa anglesa, tot i que menys pacífics que el de Maça amb Perellós; serveix el rei Ferran amb una xifra d'homes semblant a la de Maça; com Vilaragut, fa matrimoni secret amb una altra gran dama (i el seu primer matrimoni l'havia lligat familiarment, com a Maça, al conestable Dávalis); de fet, segurament es devien conèixer els dos cavallers a València, durant l'exili del primer, donat que ambdós eren fermes seguidors de l'infant Enric.

L'estudi de les concomitàncies i divergències entre les vides (*i aventures...*) de cavallers com Pero Maça i Pero Niño ens aclarirà la veritable dialèctica que mantenia la tardor de l'Edat Mitjana (que era també, no ho oblidem, primavera de l'Edat Moderna) entre milícia i cavalleria. Donarà llum al sentit literari i social del concepte de cavalleria, encara confús per ambigüitats terminològiques o pretensions d'abast ètic avui ja, sortosament, sense cap sentit.

RAFAEL BELTRAN LLAVADOR

[156] RIQUER, Martí de, Lola BADIA, *Les poesies de Jordi de Sant Jordi, cavaller valencià del segle XV*.

Jordi de Sant Jordi és, segurament, el líric català medieval, deixant de banda Ausiàs March, l'obra del qual ha suscitat més interès crític i la que ha estat objecte de més edicions: la de Jaume Massó i Torrents el 1902 (*Obres poètiques de Jordi de Sant Jordi. Segles XIV-XV*, Barcelona-Madrid, 1902), les dues de Martí de Riquer (*Jordi de Sant Jordi*, estudi crític i edició, Barcelona, 1935 i *Jordi de Sant Jordi*, estudio y edición, Granada, 1955) i la ressenyada en aquesta nota. De fet, la de 1955 era ja una edició quasi definitiva que venia a culminar la dedicació de Riquer al poeta valencià (recordem-ne l'edició feta vint anys abans a Barcelona i els articles publicats als primers anys cinquanta). Amb tot, aquesta edició feia molts anys que estava exhaurida, i l'accés a Jordi de Sant Jordi quedava molt limitat a poemes solts en antologies, o, més recentment, a una edició incompleta al número 91 de la col·lecció «MOLC» que, tot i basar-se en l'edició de 1955, conté errors

de transcripció i d'altres generats per la modernització ortogràfica, defectes als quals s'afegeix un glossari ben insuficient. Així, a l'hora de tornar a posar en circulació una edició crítica de tota l'obra del poeta, s'ha optat per sotmetre la de 1955 a una profunda revisió amb la col·laboració de Lola Badia, cosa que, si bé ha deixat alguns aspectes pràcticament inalterats, ha portat a refer-ne d'altres de manera completa i a redistribuir bona part de les informacions literàries: per exemple, els comentaris als textos, que en l'edició de 1955 formaven part de l'estudi introductori, han estat refets —tot concentrant molt material en les notes a peu de pàgina i en l'anotació dels poemes— i convertits en breus introduccions a cada peça, la qual cosa evita al lector les remissions constants a un altre lloc del volum. Tanmateix, aquesta revisió implica també una notable ampliació: el volum conté un glossari amb tots els mots usats pel poeta i cinc apèndixs, alguns dels quals completament nous (IV i V), mentre que d'altres amplien de manera ostensible alguns aspectes de l'edició anterior (és el cas de l'apèndix I, sobre la mètrica, al qual s'ha afegit el rimari complet de Jordi de Sant Jordi, o el II, sobre la llengua del poeta).

Un dels aspectes que, com és lògic, ha rebut més atenció és la resolució de tots els problemes textuais que, malgrat la brevetat, presenta el cançoner de Jordi de Sant Jordi, i alguns dels quals no havien estat solucionats sinó parcialment en l'edició de 1955. Això afecta especialment aquells poemes de manuscrit únic que ofereixen un grau notable de corrupció. Per posar un exemple significatiu, vegeu el poema V («Midons»), procedent del manuscrit P (Biblioteca Universitària de Saragossa, ms. 184), que té el vers 21 completament corromput; la lliçó del manuscrit (*qui per mon cor on trop negat per fama*) havia estat esmenada en l'edició de Riquer en *qui pel mon cor, e'l trop negat difama*; en l'edició de 1984 s'ha refet el segon hemistiqui i, tot intentant d'allunyar-se al mínim del manuscrit, s'edita *e-m trop negat per fama*, reconstrucció que, malgrat el seu caràcter hipotètic, fa sentit («i em trobo difamat»). Aquest esforç per donar sentit al text amb el màxim respecte al manuscrit el podem veure també en un passatge del poema VIII («Crida»): l'esmena de 1955 al vers 38, el primer hemistiqui del qual s'editava *tornar en test*, ha estat eliminada per restituir la forma *tornar en cest* del manuscrit, perfectament documentada al segle XV (veg. p. 163, nota al vers). En aquest mateix sentit, molts altres passatges han estat millorats, de vegades en qüestions de matis, de vegades de forma substancial. Vegeu, per exemple, com la lectura d'una forma verbal com a subjuntiu en comptes d'indicatiu pot il·luminar el sentit dels versos 6-10 de la peça II («Dompna, tot jorn vos vau preyan»); o com, canviant la puntuació i atribuint al poeta un joc de paraules amb els verbs *retre* i *rendre*, s'interpreten els dos darrers versos (47-48) del poema III («Lo setge d'amor»), que no havien estat resolts el 1955. Aquesta cura, doncs, ens dóna un text revisat de dalt a baix, i per tant sense errors pràcticament,¹ amb la traducció de tots els poemes

1. Els errors que hi he sabut veure són pocs i, de fet, lleus. En dono tot seguit la llista, indicant: núm. del poema, núm. del vers, forma editada i, després de la barra, correcció: I 23 l'arm-e-l / l'arm'e-l II 10 avez / avetz XI 27 nengun / negun XIII 7 vergonya. / vergonya, XV 28 amarch / amarch, XVI 40 pes co-

al català modern per tal de salvar els possibles problemes d'interpretació. L'atenció a tots aquests aspectes explica, al mateix temps, l'ampliació de les informacions de caràcter filològic. Per exemple, la descripció dels manuscrits va acompanyada d'una discussió sobre la seva filiació (fins allí on és possible) que permet de veure la relació que existeix entre ells i que ajuda a justificar la tria d'uns manuscrits base. (Per als aspectes lingüístics i mètrics, vegeu més avall.)

Pel que fa a l'estudi sobre Jordi de Sant Jordi, en tot allò que es refereix a la biografia i a l'entorn cultural del poeta no hi ha pràcticament novetats; de fet, s'han traduït els capítols corresponents de l'edició de 1955, tot integrant-hi algunes dades. Així, tenim les informacions fornides per vuit documents (exhumats posteriorment a 1955 i ja donats a conèixer per Riquer a *HLC*, III, p. 43, n. 23) pels quals ens assabentem de noves donacions fetes pel rei Alfons al poeta i que, sobretot, ajuden a precisar-ne la data de la mort, esdevinguda entre el juny de 1424 i el gener de 1425, amb tota probabilitat als territoris «continentals» de la Corona. A propòsit de la relació del poeta amb altres escriptors i amb la reina Margarida de Prades no hi ha tampoc novetats que amplii la llista dels poetes que Jordi de Sant Jordi conegué o que cantaren la mateixa reina, si fem excepció de les referències a aquesta en un poema alemany del tirolès Oswald von Wolkenstein, dues estrofes del qual són reproduïdes a l'apèndix V. Ara bé, les dades d'ambient cultural reportades a la primera part de l'estudi esdevenen fonamentals, un cop interpretades, a la segona, totalment nova, dedicada a l'anàlisi de la poesia de Jordi de Sant Jordi. Efectivament, s'hi constata que la lírica del poeta valencià, diversa i enginyosa, respon molt directament als estímuls d'un ambient literari concret. Així s'aconsegueix de veure Jordi de Sant Jordi inscrit no solament en això que se sol anomenar la poesia posttrobadoresca, sinó en un moment molt determinat de l'evolució de les lletres catalanes —el regnat del segon monarca Trastàmara, Alfons V, abans de la fascinació d'aquest per Itàlia—. El pressupòsit inicial és la constatació que la poesia de Jordi de Sant Jordi ostenta, paradoxalment, una «innegable modernitat que reïx d'emergir del seu també innegable arcaisme» (p. 57). I s'escau que aquest arcaisme —és a dir, la fidelitat a unes maneres trobadoresques prestigiades per la tradició immediata— és admirat per un poeta castellà, el marquès de Santillana, sensible als nous aires humanistes (veg., a l'apèndix V, la *Coronación de Mossén Jordi*, i els comentaris que se'n fan a les pàgines 55-58, especialment a les notes 1, 2, 4 i 5). El que se'ns fa veure és que, sota l'aparença clàssicitzant i italianitzant de don Íñigo López, hi ha l'admiració per un poeta arcaic justament per això, perquè és arcaic i esdevé la imatge vivent de la gran tradició dels trobadors provençals que els castellans trobaven a Aragó. I no és casualitat, en aquest sentit, que el monarca regnant sigui precisament castellà: Alfons el Magnànim, seguidor de la tradició cultural dels reis catalans, jove com Santillana i com Jordi de Sant Jordi, i que, com aquell, sent l'admiració de l'«estranger culte» per la poètica trobadoresca, fomenta una lírica com la del poeta valencià: aquest,

neguts / pes ben coneguts XVIII 20 esforseen / esforssen XVIII 137 amb / ab.
D'altra banda, sembla contradictori que a la peça IX (v. 50) l'aglutinació de *en el*
es representi *e l* i a X (v. 26), en canvi, *en els* s'editi *els*.

cavaller i cortesà privilegiat, vindria a ser una mena de «trobador rediviu» que assaja diversos temes i formes amb enginy i habilitat tècnica, i que ofereix el seu art a una cort àvida d'aquell arcaisme, entès no pas pejorativament sinó com el que ara en diríem un «isme» literari. Amb tot això, doncs, se'ns expliquen les motivacions i les tries de Jordi de Sant Jordi més enllà de les seves preferències personals, al mateix temps que es desplaça l'atenció d'un poeta concret a tot un ambient cultural en el qual, se'ns diu, l'efectiva convivència d'escriptors catalans i castellans té — i tindrà tot al llarg del segle xv — una importància decisiva.

La resta de l'estudi literari és de natura fonamentalment descriptiva, i no pretén de ser una anàlisi que interpreti la totalitat de la lírica de Jordi de Sant Jordi, sinó que més aviat es limita a assenyalar alguns temes dominants i els procediments retòrics més rellevants. Així, per exemple, es dedica una especial atenció al tema de l'amor, tot insistint en una particularitat del tractament que en fa aquest poeta: l'absència gairebé total de notes sensuals, cosa que, si bé no de manera explícita, es fa connectar amb el que s'ha dit a propòsit dels estímul cortesans en la poesia de l'autor (però que no és estranya als altres poetes catalans d'aquesta mateixa època; de fet, aquest és un dels aspectes no explorats de la poesia catalana dels segles xiv i xv). Rep també un tractament detallat el recurs a allò que els autors anomenen, foixianament, el «bell concret», és a dir l'acumulació de detalls extrets de la realitat empírica, i que constitueix la fibra dels poemes de factura més lúdica o moralitzant, i que només molt ocasionalment afecta la poesia amorosa. Aquest és un recurs que, tant si és codificat en la tradició (*contentio* i *enuieg*, per exemple, als poemes XV i XVII respectivament) com si presenta una major flexibilitat (veg. la peça XVI, «Lo canbiador»), remet no solament al caràcter moralitzant que es descobreix en bona part de la poesia de Jordi de Sant Jordi («sàtira moral benigna», en diuen els autors), sinó també a una exhibició d'enginy conceptual i formal en el qual s'insisteix a molts llocs del llibre i que acostia Jordi de Sant Jordi a certs aspectes del *trobar ric* (veg., a propòsit d'aquest fenomen, les consideracions, disperses però lúcides, que es fan a la pàgina 65, especialment a la nota 32, i a les pàgines 299-301). El mateix caràcter descriptiu alludit més amunt és també evident quan es parla de les poques imatges usades pel poeta, que s'agrupen en camps semàntics però sense escatir-ne la funcionalitat en el lloc que ocupen dins el poema; les que es reuneixen sota l'epígraf «animals», per exemple, poden exercir funcions ben diferents i tenir, doncs, un valor poètic divers (compareu, en aquest sentit, el valor laudatori de la «blanca colomba» del poema IX amb el moralitzant de la cigonya que s'omple el pap al XIII).

En conjunt, doncs, l'estudi literari caracteritza el món cultural en el qual s'inserix Jordi de Sant Jordi i, a l'hora d'analitzar la seva lírica, no es pretén tant de totalitzar-la en una interpretació que l'esgoti, sinó que s'hi assenyalen direccions, constants, interessos diversos sota els quals subjau una coherència: un «trobador rediviu» que posa música a les cançons, que treballa amb diversitat de registres temàtics i formals, i que canta una reina tenint a la base una teoria amorosa emanada del seu caràcter cortesà, el qual, d'altra banda, el porta a mantenir unes actituds moralitzants. Aquest és, en síntesi, el retrat del poeta que sorgeix de l'estudi lite-

rari i que es completa i es precisa amb les informacions contingudes als comentaris que fan de davantal als poemes.

Efectivament, aquests davantals contenen un cúmul important d'informacions literàries, més o menys abundants segons els textos, sense que en cap cas s'hagi pretès de convertir-los en lectures exhaustives dels poemes. Així, en alguns casos, el comentari assenyalava només els motius principals i els referents que vehiculen l'expressió poètica, com en el cas de les dues cançons de comiat i absència (IV, «Comiat», i XII, «Enyorament, enuig, dol e desir»), sobre les quals, en canvi, no hi ha informacions de caràcter positiu que les vinculin amb la tradició que aquests pretexts poètics poden tenir abans o després de Jordi de Sant Jordi (tradició que, pel que sembla, durant el segle XV arriba a fer del comiat una mena de gènere temàtic; em remeto, en aquest sentit, a no pocs poemes de Martí Garcia, Joan Rocafort, Guillem de Masdovelles o el seu prolífic nebot Joan Berenguer). En canvi, en d'altres casos les orientacions a propòsit del gènere o dels procediments emprats són abundoses: vegeu, per exemple, el davantal del poema I («Dança e scondit») i, sobretot, els del XVII («Los enuigs») i el XV («Cançó d'opòsits»). Pel que fa a aquest darrer, se'ns documenta la tradició de la figura *contentio*, sobre la qual es basteix el text, i les seves formulacions trobadoresques —el *devinalh* i la *reversa*— (veg. pp. 219-222, especialment notes 3, 4, 6 i 8), com també la situació que ocupa el poema de Jordi de Sant Jordi en aquest context. Amb tot, voldria remarcar un detall a propòsit de la lectura que es fa del vers 50 d'aquest text («de mon dit, vers reversat d'escriptura»). A la traducció i les notes es fa referència al participi *reversat* com a sinònim d'«invertit», i doncs «el vers seria d'«escriptura reversa» o «invertida» precisament perquè permet les interpretacions de què hem parlat al davantal» (p. 229), però no es comenta el fet que el poeta sembla estar referint-se de manera força inequívoca al gènere al qual pertany el poema, és a dir la *reversa*, cosa que s'advertia, en canvi, a l'edició de Riquer de 1955 (pp. 66-67): «En los versos segundo y tercero [de la *tornada*], Jordi de Sant Jordi hace alusión a un género antitético que las *Leys d'amors* denominan *reversa* o *cobla reversa*. (...) sabemos que la *reversa* era un género basado en las antítesis que caracterizan la canción de Jordi de Sant Jordi, y con estos datos entendemos perfectamente su *tornada*, en la que el poeta califica a su composición de *vers reversat d'escriptura*». L'expressió «reversat d'escriptura», d'altra banda, em sembla significativament propra a d'altres com «coses en lur rahó reversas» o «dictatz de rahons reversadas», utilitzades per Lluís d'Averçó quan defineix el *reversari* (ed. de J. M. Casas Homs, «*Torcimany*» de *Luis de Averçó*, Barcelona, 1956, vol. I, p. 121), composició construïda tota ella a partir de *coblas reversas* i que les *Leys d'amors* esmenten entre els dictats no principals (*Las Leys d'amors*, ed. de J. Anglade, Tolosa, 1919, vol. II, p. 31; veg. també *Las flors del gay saber*, ed. Anglade, Barcelona, 1926, p. 10). Ja al marge del poema, és interessant de constatar que, segons les preceptives, el terme *reversa* es relaciona molt estretament amb el vici anomenat *foravertat* (veg. *Flors*, p. 58 i *Torcimany*, I, pp. 120-121), i que a més a més presenta un parentiu estretíssim amb l'*adynton* (veg. Riquer-Badia, pp. 221-222, n. 6, i *Flors*, pp. 35-36: un dels exemples que les *Flors* donen de *reversa* és, de fet, un joc amb l'*adynton*, per la qual cosa sembla que les dues figures venien a ser el mateix per als preceptistes

tolosans). Afegeixo, finalment, que el terme *contentio* no és exclusiu de la retòrica llatina i que sota la forma *contentio* figura a les *Flors* (p. 66) i al *Torcimany* (I, pp. 302-303), identificada amb la *reversa* i el *reversari*.

Pel que fa a la composició XVIII («*Passio amoris secundum Ovidium*»), es manté l'atribució a Jordi de Sant Jordi, proposada per Lluís Nicolau d'Olwer el 1917 («*Jordi de Sant Jordi. Poesies, dates i comentaris*», *ER*, 2, 1917, pp. 5-24) i posada en dubte, a causa dels defectes de construcció del poema, per Josep Romeu («*Comentaris al cançoner de Jordi de Sant Jordi*», *SdO*, XXIX, 1977, pp. 153-156), tot argumentant que els esmentats defectes poden atribuir-se, en part, al caràcter narratiu de la composició. Així mateix hi ha algunes aportacions noves, com ara la discussió sobre la confusió amor humà/amor diví en els primers versos, algunes consideracions a propòsit del concepte de l'amor que el poema trasllueix (proper al dels *stilnovisti*; veg. p. 271, n. als vv. 11-18) i la constatació de les nombroses irregularitats mètriques. Amb tot, continuen els problemes al voltant d'aquest text que, tant formalment com temàtica, s'escapa de la tònica general de la poesia de l'autor, tot i que es remarca molt explícitament una ambició literària que no desdii de les seves actituds poètiques: la combinació —tan irregular com es vulgui— de dos metres narratius diferents, l'encastament de setze citacions d'altres composicions en l'entramat narratiu i els dos mons culturals que s'hi superposen (l'allegoria d'origen francès i el món trobadoresc de les citacions) prou que ho demostren. No s'avença, però, en els problemes del gènere a què cal adscriure el poema. A la pàgina 268 (especialment n. 10) se l'associa al mateix gènere que el *Procés de la senyora de Valor* de Francesc de la Via, *Lo conhort* de Francesc Ferrer i el «*Tant mon voler*» de Pere Torroella, és a dir a l'anomenat «poema collectiu». En realitat, però, el parentiu és ben llunyà, car al primer —igual que a «*En aquell temps com era jais*» de Ramon Vidal de Besalú— les citacions no són sinó autoritats per dirimir processos «judicials» de caràcter amorós, mentre que als altres dos, no narratius, «apareixen» o es retreuen una sèrie d'autors els versos dels quals són utilitzats per aconhortar o exemplificar els trastorns amorosos del poeta. D'altra banda, la «*Passio amoris*» tampoc no s'assembla gens a la *Querella de amor* del marquès de Santillana, citada també a la nota 10, que reproduceix versos d'altri al final de cada cobla (semblantment al manlleu d'un vers aliè al final de cada estrofa a «*Be m'a lonc temps menat a guiza d'aura*» de Jofre de Foixà o la cançó «*Lasso me!*» de Petrarca). De citacions intercalades n'apareixen també al *Salut d'amor* anònim i a *Lo rauser de la vida gaya* de Jacme March, però en menys quantitat (cal remarcar, pel que fa al segon, que es tracta, com el de Jordi de Sant Jordi, d'un text allegòric a l'estil del *Roman de la Rose*, però tant la funcionalitat de les citacions com la manera d'encastar-les són ben diferents). Amb tot, al davantal es donen altres pistes, sense seguir-les, però: una és la dels centons llatins; l'altra és la dels textos paròdics goliardescos, i especialment les diverses *passiones* que s'han conservat. El títol, evidentment, s'hi relaciona, però caldria veure fins a quin punt l'encastament de les citacions té a veure amb el dels textos litúrgics o evangèlics parodiats en aquests poemes llatins. Pel que fa, d'altra banda, a les irregularitats i als defectes de factura que el poema presenta, no sembla que tots hagin de ser atribuïts a l'autor, i no és fora de lloc de sospitar-hi corrupcions greus en algun estadi de la transmissió manuscrita; justament la penül-

tima citació, en la qual es reproduïx la primera cobla del poema VIII («Crida») del mateix Jordi de Sant Jordi, té tot l'aspecte d'una intromissió, tant per l'extensió inhabitual com perquè parteix per la meitat un aariat: no hi ha cap mena de connexió de rima entre la citació i el ciment narratiu (cosa només compartida per l'última de totes), mentre que els versos immediatament anterior i posterior rimen entre ells; afegim-hi, encara, que la citació no fa sentit en aquest context i que suposa l'aparició d'un to —la imprecació, més o menys pintoresca, contra les dones— que no s'adiu en absolut amb el contingut del poema, en el qual, en tot cas, es blasma l'amor, però no pas el gènere femení.

Per acabar, no vull deixar de comentar l'atenció que es dedica als aspectes mètrics i lingüístics. Pel que fa als primers, l'edició conté tots els esquemes mètrics de Jordi de Sant Jordi amb indicació de la seva presència o absència en el *Répertoire* de Frank, alhora que es comenten les preferències versificatòries del poeta (fidelitat a l'octava decasil·làbica, capaç de respondre a diversos tons, però també ingredients nous com els poemes I, XVII i XVIII). L'apèndix I, sobre la mètrica, es completa amb un rimari que conté totes les consonàncies de Jordi de Sant Jordi;² el comentari que se'n fa posa de manifest que el poeta tendeix en general a la rima fàcil, cosa que contrasta amb el nombre força elevat de consonàncies que usa, a causa, aquest darrer, de la tendència a les rimes cares en algunes composicions. Pel que fa a la llengua, s'han ampliat les informacions que es donaven el 1955 en l'extens apèndix II, amb especial insistència en les vacil·lacions català-occità i en alguns trets de la sintaxi del poeta, cosa, aquesta darrera, que suposa tota una novetat donada la manca d'estudis sobre aquest aspecte de la llengua dels poetes catalans medievals.

En conjunt, doncs, el volum representa una excel·lent revisió i una notable ampliació de l'anterior edició de Riquer, tenint sempre en compte que no es tracta d'una interpretació de la totalitat de la lírica de Jordi de Sant Jordi, sinó d'una edició crítica (que podem considerar definitiva pel que fa a la fixació del text) que forneix un bon gruu d'informacions i de suggeriments sobre alguns aspectes concrets. Així, de tot plegat en surt un Jordi de Sant Jordi no totalment nou, però sí molt més ben caracteritzat tant pel que fa a les seves tendències poètiques com en relació amb l'ambient cultural en el qual visqué.

JOSEP PUJOL

[164] RUSSELL, Peter, *Traducciones y traductores en la Península Ibérica (1400-1550)*.

Un dels aspectes de les literatures peninsulars més mancat d'atenció és el de les traduccions medievals, element molt important a l'hora de definir i determinar les mires culturals dels homes de l'època. Aquest estudi és especialment necessari en el cas del segle xv, perquè ens aportaria nous materials per a judicar el valor i l'abast de l'empremta de l'humanisme en la llarga discussió sobre el «Pre-renaixement».

2. A les rimes en *-icis* manquen *nicis* i *indicis*, també del poema V (vv. 41 i 43).

L'obra de Peter Russell pretén d'omplir una part d'aquest buit bibliogràfic, fonamentalment amb l'estudi de les idees sobre la traducció expressades pels traductors del xv en els pròlegs de les seves obres.

El treball és dividit en deu capítols, el primer dels quals va dedicat a justificar el mètode, i també els objectius de l'estudi: «El atento análisis de las traducciones hispánicas del Cuatrocientos puede contribuir de modo eficaz a la solución del problema, muy debatido aún, de hasta qué punto las ideas y preocupaciones del humanismo italiano (tomando el término en sentido estricto) consiguieron influir decisivamente en los escritores de aquel siglo en la Península». Russell s'adona de la provisionalitat de les conclusions a què es pugui arribar mentre no siguin comparades les traduccions amb els originals, i només s'estudiïn les observacions dels traductors.

El segon capítol mostra la nova dignitat que rep en el xv la tasca de traduir, i marca algunes distàncies entre els traductors peninsulars i els humanistes italians. Subratlla també la importància de les traduccions «intrapeninsulars», versions vulgars de textos llatins, francesos o italians que es traduïen d'un idioma peninsular a un altre; Russell distingeix les traduccions al català de les fetes al valencià: no fa més que repetir un error d'interpretació que, per sort, una abundant bibliografia ha aconseguit d'aclarir i ha mostrat que no es tracta d'una diferenciació lingüística (evidentment, català i valencià no són dues llengües diferents, ni ho han estat mai), sinó que és una qüestió purament de caràcter estilístic.

Hí ha algunes planes en el tercer capítol referides a la traducció catalana, però en la seva major part és dedicat a presentar els problemes teòrics que comportava la traducció en el segle xv en general. El capítol quart assenyalava les fonts remotes de la teoria medieval de la traducció, amb algunes notes sobre els comentaris dels traductors anglesos i francesos, que coincideixen en bona part amb els dels hispànics, tots ells al marge de l'humanisme italià. La font immediata dels traductors és sant Jeroni, i el capítol cinquè se centra en l'exposició de les seves teories, repetides constantment en el xv, fins a la renovació que en farà l'humanisme; també s'analitza el comentari que Alfonso de Madrigal féu de les idees de sant Jeroni.

El sisè capítol parla de la manca d'instruments lexicogràfics dels traductors peninsulars, i del procediment de realització de les traduccions en la pràctica, primordialment a través de les observacions d'Enrique de Villena en la seva versió de l'*Eneida*.

Es torna a remarcar la distància entre la Península Ibèrica i els humanistes en el setè capítol, que constitueix una mena de recapitulació dels anteriors: «Cuando éstos [els traductors hispànics] dirigen su mirada hacia Italia, no es en busca de nuevos principios teóricos, sino porque saben que allí circulan ya versiones italianas de los autores de la Antigüedad, que les sería útil consultar al emprender ellos mismos su tarea en la Península»; també anota que Catalunya fou la capdavantera en la traducció hispànica.

El capítol vuitè estudia la tasca d'Enrique de Villena i de Juan de Mena com a traductors. La majoria de les observacions de Russell van referides al segle xv; la primera meitat del xvi és estudiada en una part del capítol novè: es veuen les diferències respecte al segle anterior, sobretot amb la millor adaptació de l'original

a l'estil del castellà, amb les noves aportacions que apareixen a partir del 1530, representades en Juan de Valdés i en Boscà, i que tenen l'origen a Itàlia.

El darrer capítol enumera les conclusions a què s'ha pogut arribar, especialment la manca d'influències de l'humanisme en el xv; s'acaba l'obra amb la negació que puguem incloure les traduccions d'aquell segle «en la categoria de obras prerrenacentistas o prehumanistas, o lo que es peor, como humanistas».

Dues mancances trobem en l'estudi de Russell, la primera referida a la presentació del treball, en concret a la seva falta d'índex i de titulació dels capítols. El segon problema que comporta l'estudi, i que el mateix Russell no s'està de mencionar, és la visió forçosament parcial del problema, mentre no s'analitzin les versions comparades amb els originals, i es vegi com solucionen els traductors en la pràctica les dificultats que la traducció comporta, destacant el de les mancances lèxiques del vulgar i el dels criteris de traducció: *ad sensum* o *ad litteram*. Tot i això, el llibre és perfectament útil i vàlid com a anàlisi de les observacions dels traductors, especialment castellans, del segle xv i principis del xvi a la Península Ibèrica.

SANTI PUIG I PLA

[174] SOBERANAS I LLEÓ, Amadeu-J., *Epistolari de Joan Salvat-Papasseit*.

El resultat de cinc anys de recerca i recopilació de cartes de Joan Salvat-Papasseit ha clos, amb el número 100, la col·lecció «Antologia Catalana». La tanca Amadeu-J. Soberanas, successor en el càrrec de conservador de manuscrits de la Biblioteca de Catalunya de Pere Bohigas, que fou qui, amb l'edició del *Llibre de les bèsties* de Ramon Llull, obrí la col·lecció l'any 1965. Del segle XIII al XX: sembla per tant, ja a primera vista, assolida la intenció dels directors d'«Antologia Catalana» de «constituir una vasta síntesi textual i crítica de la cultura catalana».

L'epistolari que ara ens ocupa aplega 159 cartes, 28 de les quals són adreçades a Salvat per divuit persones diferents, mentre que les 131 que resten són escrites pel poeta i enviades a vint-i-tres destinataris. El recull, ordenat per ordre cronològic, agrupa cartes que van des del 23 de novembre del 1916 fins al 21 de juny del 1924, per bé que el gruix del llibre el formen les cartes dels anys 1918 a 1923. Algunes d'aquestes cartes (vint-i-tres, com a mínim) ja havien estat publicades, unes amb variants, d'altres de forma fragmentària, amb anterioritat, a diferents revistes i publicacions diverses. En aquests casos, l'editor de l'epistolari ho fa constar explícitament en l'apartat que dedica a cada carta per a apuntar la seva procedència i els comentaris pertinents que ell considera oportuns de fer sobre la història i descripció externes d'aquesta.

Acompanya l'edició de cada carta un profús aparat de notes on consten: les esmenes ortogràfiques de l'editor; quatre pinzellades, molt útils, sobre la biografia del destinatari i dels personatges que van sortint al llarg de les cartes, amb especial èmfasi, quan s'escau, sobre la seva relació amb Salvat-Papasseit; la localització dels articles i poemes que, indirectament o directa, són esmentats en l'epistolari; i la contextualització, en un parell de ratlles, dels fets històrics i artístics que l'autor de la carta apunta de passada.

El pròleg, que per interessant voldríem més llarg, es proposa de ser «la presentació d'un epistolari» i, per tant, hi són més abundoses les referències a la forma i l'edició, a la pulcritud i cura de les quals ens té tan acostumats el professor Sobreres, que no pas al contingut de les cartes i a la seva sistematització i estudi.

L'epistolari d'un escriptor —altrament tractaríem un epistolari literari— hauria de donar informació sobre aquest en tres direccions —deixem de banda el context històrico-social car no té gaire importància en el cas que ara ens ocupa: en primer lloc, sobre la persona del poeta, és a dir, les dades biogràfiques i les dades sobre el seu tarannà i caràcter; en segon lloc, les notícies concretes relacionades amb la seva obra: datació i procés de composició dels seus escrits, etc.; i, per acabar, sobre les seves idees i pensaments sobre religió, política, filosofia, literatura, etc.

Es evident que una de les aportacions més importants de l'*Epistolari de Joan Salvat-Papasseit* és l'ajuda que representa per a la concreció de les dates biogràfiques del nostre poeta, i no tan sols això, sinó també pel que fa a les impressions que dels fets de la seva vida escriu el mateix Salvat. És corprenedor, per exemple, el fragment d'aquella carta a Josep Maria López-Picó (núm. 125) sobre la seva pròpia vida: «tot el secret d'aquest meu optimisme, amic, ve, i no res més, de que jo he sofert molt. A mida que he pogut lliurar-me de fatigs he estimat la vida i les coses del viure com un enamorat de primera volada. I així em teniu avui a un Sanatori, però amb un contentament de les coses que em volten que no en sé parió en el meu recort». O, a la mateixa carta: «quan el pulmó em plora l'ànima s'aconhorta de veure el sol que surt... encara un altre dia!». En totes aquestes impressions que recull l'*Epistolari* trobem sempre una mostra de la psicologia del nostre personatge, un caràcter que va de la més abrandada espontaneïtat a la més subtil lucidesa que provoca el distanciament dels fets.

Pel que fa a la informació sobre l'obra i l'activitat literària de Salvat que proporciona l'*Epistolari*, podem dividir-la en tres apartats: (1) la que gira al voltant dels seus llibres i que recolliria també les seves manifestacions sobre llibres d'altri, (2) la que fa referència a les seves col·laboracions a revistes i diaris, on encabiríem també les seves opinions sobre les revistes on ell va intervenir com a principal propulsor, i (3) la que dóna notícies sobre poemes manuscrits conservats a les cartes o sobre les instruccions que dóna Salvat per a publicar-los.

(1) Si llegim amb deteniment l'epistolari, sobretot a partir de les cartes del 1922, ens adonem que queda dibuixada, d'una manera impressionista, la conscienciació per part del poeta d'una evolució de la seva poesia —prou òbvia als textos— que aniria de *Les conspiracions* (veg. cartes 75 i 83) a *La gesta* i *La rosa* (núms. 102, 119, 123, 125, 126, 135, 136 i 143). «M'interessa seguir el ritme que va marcant la teva sensibilitat —diu l'Apelles Llargués a Salvat en carta del 19 de juliol del 1922 (núm. 127)— ara sobretot que tens consciència viva del canvi». «Porto acabats dos llibres —havia escrit, tres dies abans (carta núm. 126), Salvat a Junoy— en els quals tinc posada la més gran confiança». Un mes abans (carta núm. 119) ja havia dit sobre *La gesta dels estels* que «és el millor que he fet». S'hi endevina, per tant, un distanciament de l'obra anterior. Però Salvat no opina tan sols sobre els seus llibres sinó que també, en alguna ocasió, es fa ressò a les seves cartes de la publicació d'escrits d'altres poetes (veg. les cartes núms. 95, 96, 120), tant per a elogiar-los

com per a fer-hi constar el seu dissentiment, ja sigui formal (núm. 43) com de contingut (núm. 125).

(2) També és interessant de remarcar el fet que a través d'aquest epistolari tenim constància de les relacions que sostenia el poeta amb alguns diaris i revistes de l'època. D'alguns ja en teníem notícia (*El Día*, *La Revista*, *La Columna de Foc*, etc.); d'altres en tenim informació nova: gràcies a l'*Epistolari* sabem, per exemple, que Salvat col·laborà a *La Sardana*, on cal destacar la publicació (al núm. 112, p. 57; 20 juliol 1923) de la primera versió poètica de la «Cançó futura», fins ara desconeguda (sobre les diferents versions d'aquest poema vegeu Joaquim Molas, «Sobre la "Cançó futura" de Joan Salvat-Papasseit», *Els Marges*, 10, maig 1977, pàgines 105-107). Cal subratllar aquí, i agrair, la utilíssima tasca que ha portat a terme el professor Soberanas pel que fa a la localització de poemes en aquestes revistes, amb troballes tan importants com «Sense el ressò del dring», publicat a la revista *Ultra* de Madrid, núm. 22, p. 3, o «Autobiografia», en castellà, publicat a *Grecia* de Madrid, núm. XLVIII, p. 6 (sobre la intervenció de Salvat en aquestes revistes, veg. Jaume VallcorbaPlana, «4 poemes desconeguts de J. Salvat-Papasseit», *Quaderns Crema*, 4, febrer 1981, pp. 57-61). Com a reflex de l'evolució ideològica que esbossarem més endavant, no ens sabem estar de reproduir aquí una opinió, interessant en aquest sentit, de Salvat-Papasseit sobre les seves revistes (veg. carta número 42, per exemple): «si publico alguna fulla o revista nova [mig any més tard sortiria el primer número de *Proa*] no tindrà res que veure amb *l'Enemic del Poble*. No vui dir que no sigui valent, no; vui dir que tindrà un to més elevat i de més adhesió al jo interior. És que res ja no em crida a juntar-me amb les lluites miserables dels homes, però cal dir veritats, i a això anirem. Sobretot, la consciència ben lliure de pecat!».

(3) Pel que fa, encara, a la datació dels poemes, cal dir que en alguns casos s'han conservat amb les cartes els manuscrits d'alguns poemes amb la data de la seva escriptura, com ara «Pregó» (10-XII-1921), «Visió del Guadarrama» (Nadal 1921) o «Ampla és Castella» (27-XII-1921), els dos primers amb variants, que l'editor de l'*Epistolari* reproduceix (p. 107). D'altres vegades Soberanas ens dona a conèixer la data quan aquesta consta al peu del poema publicat a alguna revista: és el cas de la «Cançó» que comença «Amarrat està a la cala...» que fou publicat a *La Sardana* (núm. 57, p. 166, 23-VI-1922) amb data de 5 de gener del mateix any. En altres casos no se'ns ha conservat el manuscrit però Salvat en fa alguna referència, sobre la seva publicació, per exemple, que cal destacar. En aquest sentit trobem explícita la importància que donava ell a la disposició dels versos i a la puntuació (carta núm. 47) i a la tipografia de les lletres (núm. 46), importància que vindria donada tant per la seva professió de llibreter i editor com per la seva preocupació estètica.

Soberanas, en una entrevista publicada al diari *Avui* (24-IV-1984) arran, precisament, de l'edició de l'*Epistolari*, valorava una afirmació que ja havia fet al pròleg: «L'epistolari (...) reflecteix, no cal dir-ho, l'evolució ideològica del poeta a través del curt però fructífer camí que va recórrer». De fet, però, on es fa més palesa aquesta evolució és a l'etapa 1916-1918 en què es produeix el canvi d'orientació, de la qual, però, només es conserven vint-i-una cartes. Efectivament, si a la primera

carta les preocupacions salvatianes estan directament relacionades amb les seves inquietuds polítiques, ja a la carta número 16 s'observa un primer distanciament: «ara no sóc demòcrata (la Democràcia no es renta la cara); ara sóc, (...) més aviat partidari d'aquesta *Aristarquia* com orientació única. El meu modest tomo *Humo de fábrica* [que feia poc que acabava de sortir] no el prengueu pas com res definitiu. Jo aniré més enllà de l'Esperit, lluny de les baixes lluites socials i polítiques d'avui. Seré a les altes lluites que abarquen tots els temps». Aquest distanciament es va accentuant progressivament (núms. 22, 42) fins que arriba al pol gairebé oposat a les seves inquietuds primitives (núm. 156): «estimo millor una cosa ben feta, per bé que sigui inútil, que una cosa mal feta plena d'humanitat: enemic declarat dels vagons de tercera». D'altres vegades aquest distanciament es mostra a través de l'humor (núm. 106): «No el preocupi, en canvi, dels minyons que m'esmenta. Entrant a *La Revista* ja se sap. Els passa el mateix que a certs revolucionaris que van a Palau: troben al rei simpàtic. I tant difícil que era, segons deien». Pel mig hi ha hagut, segons es desprèn de l'*Epistolari*, la lectura, per exemple, de Nietzsche (núm. 16), que el farà escriure (núm. 79): «Vós sabeu la divisa que m'ampara: PROA, una proa al cel de l'*home superior*, i una proa entre tots per a una germanadat no sospitada pels que no ho seran mai» (el subratllat és meu).

Si tenim en compte la resta de l'obra en prosa de Salvat, sobretot les *Glosas de un socialista* (1916) i *Humo de fábrica* (1918), aquesta evolució queda molt més clara: l'*Epistolari* és, per tant, un utilíssim complement en aquest sentit. L'evolució, però, s'ha d'entendre en dues direccions: d'una banda, com ja hem vist, vers el conservadorisme, però també vers un nacionalisme català d'allò més radical: sobretot a partir de la seva estada al sanatori de la Fuenfría, a Ceredilla, *in crescendo* del seu odi pels castellans i per Castella (núms. 79, 81, 89) arribarà fins als extrems del radicalisme (núm. 156): «Mentre no els odiem no els podrem vèncer mai! Cal, doncs, propulsar l'odi contra Espanya o deixar d'existir».

En resum, doncs, l'edició de l'*Epistolari de Joan Salvat-Papasseit* representa una aportació prou important sobretot pel que fa a la biografia del poeta, però també a alguns aspectes concrets de la seva ideologia i de la seva obra. Cal que apuntem aquí, sobre aquesta darrera qüestió, que el professor Soberanas ha trobat noves cartes de Salvat. Es tracta de les que va escriure des de París, Sant Just Desvern i Les Escaldes, a l'escultor Enric Casanovas entre els anys 1920 i 1922: tres postals i quatre cartes, l'edició de les quals està preparant el mateix erudit per a la revista *Els Marges* (veg. sobre això *El Món*, núm. 161, p. 39, 24-V-1985).

JOAN R. VENY-MESQUIDA

[181] SUNYER I MOLNÉ, Magí, *Els marginats en la literatura del grup modernista de Reus*.

L'estudi de Magí Sunyer sobre el grup modernista de Reus consta de quatre parts. La primera és una introducció al Modernisme català, en la qual pretén de situar els modernistes reusencs dintre del fenomen general del Modernisme. Així mateix, fa una revisió dels precedents del Modernisme i aprofita l'anàlisi de J.-Ll.

Marfany per explicar l'etapa modernista. En aquesta part també revisa el canvi d'orientació polític-cultural de començament de segle amb l'aparició dels noucentistes i les terribles conseqüències d'aquest fet per als protagonistes de l'etapa anterior. Entre ells cal comptar els membres de la colla reusenca residents a Barcelona.

En el segon capítol Sunyer intenta de delimitar cronològicament el treball. La Regional, la llibreria-imprensa de Josep Aladern, serà el punt de referència més important, perquè actua d'aglutinadora dels escriptors joves de Reus i rodalia (1897-1898).

A partir dels testimonis deixats pels components de la colla —Plàcid Vidal, Miquel Ventura, Puig i Ferrer—, la tercera part ressegueix la trajectòria literària i periodística del grup. És interessant en aquest sentit la descripció, a partir de la crònica de Miquel Ventura, de la base ideològica de tots ells i dels projectes duts a terme, paral·lels al programa d'acció cultural dels modernistes barcelonins. Aquí, Sunyer també fa un repàs dels diaris i revistes més importants del Reus d'aquesta època, com també de les col·leccions literàries en projecte.

El darrer apartat del treball tracta de la marginació d'aquests escriptors. Magí Sunyer fa una relació dels personatges i dels temes més freqüents apareguts en les seves obres per tal de demostrar la fusió que es produeix entre la vida i l'obra d'aquests escriptors, entre una existència tràgica, real, i la dels seus personatges. Volem afegir que Sunyer dóna especial importància a la procedència social de tots ells, cosa que permet d'explicar l'actitud de revolta: la revolta teòrica, comuna a tots els modernistes, i la revolta viscuda, pròpia dels modernistes reusencs.

Passem, però, a comentar algun punt del contingut d'aquest treball.

Sunyer, en presentar el Modernisme, fa algunes afirmacions que tal vegada són conseqüència d'una lectura precipitada dels textos o de les interpretacions d'especialistes en aquest tema. Per exemple, quan parla dels límits del Modernisme, Sunyer qüestiona les dates que dóna J.-Ll. Marfany i creu que la data d'iniciació al Modernisme es podria establir l'any 1890 i no el 1892, adduint que hi ha un fet importantíssim que marca el començament del procés: la fundació d'una biblioteca literària anomenada Lo Modernisme feta per Josep Aladern i Ricard Català. En primer lloc, hem de dir que Marfany, en fixar els límits del Modernisme, parla de la necessitat d'establir unes dates, tenint en compte que el gruix d'esdeveniments importants tenen lloc l'any 1892. El mateix Marfany diu que el Modernisme definit com a «moviment, és a dir, com a actitud col·lectiva i com a procés de transformació històric-cultural, s'inicia en la dècada del 1890».¹ Per tant, la consciència de la necessitat d'un programa era un fet evident a partir de 1890. Una cosa, però, és tenir la necessitat de dur a terme un projecte concret i una altra cosa és dur-lo a la pràctica. I fins a l'any 1892 no es concretaran i divulgaran les línies del programa de modernització cultural. En segon lloc, la fundació Lo Modernisme és un fet poc transcendent comparat amb la importància de la revista *L'Avenç* o les Festes del Cau Ferrat, i no suposa la distorsió dels límits assenyalats per Marfany.

1. Vegeu J.-Ll. Marfany, «Problemes del Modernisme», *Aspectes del Modernisme*, Barcelona, Curial, 1978, p. 20.

En aquesta mateixa presentació hi ha altres punts discutibles que potser necessitarien una revisió. Només els esmentaré: caldria matisar la definició que Sunyer fa de Modernisme i aprofundir sobre el conflicte entre els intel·lectuals i la societat.

De l'anàlisi que s'ha fet del grup modernista de Reus cal dir que s'observa cert desconcert a l'hora de delimitar l'obra d'aquesta gent i les dates per al seu estudi. Això afecta la mateixa concepció de «colla» reusenca. Hi ha un fet evident: la majoria dels seus components eren molt joves durant l'any i mig en què va funcionar La Regional i les mostres de llurs produccions no són tan significatives com d'altres que van publicar posteriorment. Aquest fet ha obligat l'autor del treball a tenir en compte l'obra literària i periodística publicada dins el període 1891-1911 a Reus, però no inclou la publicada a Barcelona durant l'època 1899-1911. L'omissió és prou significativa si tenim present que un dels punts fonamentals d'estudi del llibre és el problema de la marginació, reflectit plenament en la trajectòria d'aquests homes, sobretot a partir de 1900, moment en què alguns d'ells treballen a Barcelona.

Pel que fa a l'interès que s'hauria de tenir per l'estudi de l'obra d'aquests escriptors (Magí Sunyer en parla com dels grans oblidats), caldria destriar, d'una banda, l'interès que pot tenir el fenomen des d'un punt de vista sociològic i, d'altra banda, el poc interès que té el grup —exceptuant, però, el cas de Puig i Ferrer— des d'un punt de vista literari. L'anàlisi sociològica és important perquè permet de reflexionar sobre una sèrie de fets significatius. En primer lloc, què va significar la incorporació d'aquests sectors petitburgesos al Modernisme. Pensem que és la primera vegada que aquests cercles rurals s'incorporen al programa de la burgesia sense renunciar a les seves creences ideològiques radicalitzades.² En segon lloc, hauríem de preguntar-nos si es tracta d'una incorporació ben entesa pel que fa al programa general del Modernisme. En aquest sentit, la trajectòria professional de Josep Aladern, el personatge més interessant de la colla pel seu paper de capdavanter i aglutinador del grup, és clarificadora: els intents d'Aladern per sobreviure —per professionalitzar-se— i entendre el ràpid procés desenvolupat dintre dels cercles barcelonins són força significatius. I malgrat aquests esforços, a partir de 1900 afrontem una sèrie de fets que expliquen la marginació —podríem parlar d'automarginació— de l'escriptor. Els atacs que li fa Miquel i Planas des de *Juventut* l'any 1906 pel seu famós *Diccionari Popular de la Llengua Catalana* no fan pensar que, en definitiva, s'ataca un Aladern que encara no ha entès la importància que té en aquest moment la unificació lingüística?

El segon aspecte assenyalat, el de la producció literària d'aquesta gent, en part explica —i és estrany que Sunyer no l'esmenti com a fonamental— la desmoralització d'alguns d'ells —Plàcid Vidal, Antoni Isern— en adonar-se de la poca transcendència de llurs treballs de creació en cercles barcelonins, més ambiciosos. El fenomen literari, tan important també per entendre el problema de la marginació d'aquests escriptors, obliga a fer una anàlisi aprofundida de llur creació literària —i no solament una classificació, com fa Magí Sunyer— per tal de veure

2. Aquest aspecte queda indicat a «Problemes del Modernisme», p. 29.

fins a quin punt l'obra literària d'aquests homes, reflex d'una determinada ideologia, s'acosta o s'allunya del programa modernista general.

Sunyer aprofita la classificació de temes i de personatges per fer un paralelisme entre la vida i l'obra d'aquests escriptors i, en definitiva, per justificar llur marginació. Però per poder interpretar l'isolament de l'escriptor també és necessària una anàlisi més completa de la marginació dels escriptors en aquest moment de la història literària. No es pot considerar el fenomen reusenc com un fet aïllat i insòlit, perquè participa dels esdeveniments produïts arreu d'Europa. Per exemple, caldria parlar de la bohèmia dels anys 80 a París representada per homes com Jules Vallès o Verlaine. El primer podria ser un paral·lel d'Aladern per la seva tasca de capdavanter de tota una colla d'artistes marginats, que tenien el seu lloc de reunió al local Quartier Latin. Tots ells es converteixen en proletariat militant (alguns d'ells lluitent durant la Commune de París), que exigeix el dret a la vida i denuncia el fet de no poder comercialitzar els seus productes. Precisament, és bo de recordar que Aladern va traduir, per encàrrec de Rusiñol, les poesies de Jean Richepin, un dels intel·lectuals bohemis del grup Le Chat Noir (1882-1895).

Amb tot, el treball de Magí Sunyer és interessant, sobretot per la informació, inclosa en els apèndixs, de l'obra publicada, tant de creació literària com de traduccions, de la relació de periòdics en què van publicar els modernistes de Reus i de la relació dels treballs apareguts a la premsa de Reus des de l'any 1899 fins a 1911. I és també interessant perquè forneix una base d'informació important per a futurs treballs d'interpretació d'aspectes diversos sobre aquest tema.

NÚRIA CABRÉ I CASTELLVÍ

[187] TORROELLA, Guillem de, *La faula*.

La faula de Guillem de Torroella (o Torrella), noble mallorquí nat a mitjan segle XIV, destaca sens dubte en el conjunt de la narrativa en vers catalana per la seva qualitat i per ser l'aportació original més interessant de les nostres antigues lletres al complex món de la literatura artúrica. M. Milà i Fontanals la descobrí i l'edità fragmentàriament el segle passat; en el present, ho féu Gabriel Llabrés (1906), amb llacunes i altres deficiències, i Jaume Massó i Torrents en publicà amplis extractes al seu *Repertori de l'antiga literatura catalana* (1932). Des de llavors, els interessats han hagut d'accontentar-se amb les reiterades notícies que, des de fa una bona colla d'anys, anaven anunciant la preparació d'una edició crítica, a cura de Pere Bohigas, que tindria en compte, a diferència de les anteriors, els quatre manuscrits que ens han conservat l'obra més o menys fragmentàriament.

Així doncs, l'edició recent, del mateix Bohigas en col·laboració amb Jaume Vidal Alcover, ve a omplir un buit important i, tot i que no sembla definitiva, permetrà d'ara endavant als estudiosos de comptar amb la base d'un text complet, i al públic en general de llegir una narració atraient. Si s'afegeix que, a més de la fixació del text, aquesta edició es complementa amb un estudi introductori, notes, apartat crític i glossari, la sensació d'haver rescatat una petita joia literària del cercle d'erudits i de les pàgines dels manuals s'acreeix. Això és, afortunadament, un fet. Ara bé, tant

el lector especialista com el profà difícilment podrà sentir-se plenament satisfet. I aquest és potser l'error original de l'edició: tenir un peu en el terreny de la publicació erudita i un altre en el camp de la divulgació, cosa que crea, bandejant ara errors i omissions, més d'una contradicció. En efecte, un públic ampli, estudiants inclosos, que no coneix en grau apreciable la llengua antiga, rarament podrà llegir amb condicions mínimes de comprensió un text que no anota pràcticament cap passatge obscur i amb un glossari incomplet (més encara si tenim present l'ús d'un francès antic i corromput en molts passatges de l'obra). La gent del ram, altrament, se sorprendrà en veure, per exemple, mots del glossari enregistrats al *DGLC* (*destrer* o *sobrecingle*) i la notable manca d'annotacions filològiques. Semblantment, algunes parts de l'estudi preliminar ni mantenen un to de síntesi orientativa ni assolixen el nivell de la investigació rigorosa; en són proves eloqüents afirmacions com ara «No ens proposem estudiar a fons el contingut d'aquesta obreta» (p. XIV) o «Fóra interessant estudiar aquest problema a fons, però, mancats de la bibliografia indispensable, ens limitem a presentar alguns exemples» (pp. xv-xvi). Ajustar-se prèviament en tot a aquestes salvetats hauria clarificat l'ambició del llibre.

Analitzem-lo amb més detall. En primer lloc, tractant-se sobretot d'una edició crítica, convé tocar les qüestions referents a la fixació del text i als seus complements. Els quatre manuscrits collacionats són el Vega-Aguiló (BC, ms. 8), el ms. 381 de la Biblioteca de Carpentràs, el cançoner que fou propietat d'Estanislau Aguiló (ara en possessió de la Societat Arqueològica Lulliana) i el ms. Res. 48 de la Biblioteca Nacional de Madrid (*Cançoner dels comtes d'Urgell*); els editors els han assignat, respectivament, les sigles A, C, M, U. Atent a la proporció de lliçons comunes, han establert hipotèticament —no hi ha errors comuns separatiu clars— un *stemma* amb dues branques que no permet de triar un còdex base per major proximitat a l'original. L'elecció d'U, doncs, obeeix a d'altres raons: C i M són molt fragmentaris i A, tot i ser el més complet, presenta, a judici dels editors, lliçons més deficientes i menys genuïnes; U, per altra banda, compta amb el suport de la major proximitat a M i C, que en depenen (aquestes derivacions de la branca d'U també responen a la proporció de lliçons comunes). Establert el manuscrit base, el criteri de l'edició tendeix a esmenar-lo amb l'ajuda de M, preferentment, i d'A. Així, en no seguir fidelment U, els editors donen cabuda conscient (p. LI) a l'esmena que es justifica en definitiva per l'incert de cada cas particular. La voluntat explícita que el text estigui «més a prop de l'original que el de cap dels manuscrits» (p. XXIX) condueix a corregir errors diversos i fins a relegar lliçons del manuscrit base sostenibles (v. 36), o bé a introduir esmenes estrictament *ope ingenii* que milloren una lliçó dels còdexs tanmateix aprofitable (v. 860). Aquestes innovacions no són sempre avisades: així, per seguir amb el mateix passatge, el cas dels vv. 862-863, que no reposen del tot en cap lliçó dels manuscrits. Cal advertir, amb semblant orientació, el costum sovintejat d'establir el text barrejant lliçons de procedència diversa en un mateix vers.

Amb tot això ni es pretén cridar a judici l'edició ni exhaurir cap llista d'errors observats, sinó donar compte al lector de les característiques del text amb què se les heu. Vegem ara, a tall d'exemple, el primer vers: *Un-aventura'us vull retrayre*

(sic). Deixant de banda els errors, que cal suposar tipogràfics, en l'ús del punt volat i de l'apòstrof, observem que, segons l'aparat crític, *us* manca al manuscrit base; el text establert, però, no coincideix amb la lliçó d'A (*Una ventura us vulb retrayre*), tot i que caldria suposar-ho perquè l'única variant de l'aparat és la que s'acaba de citar. No he pogut veure U, però cal deduir que hom n'ha pres la lliçó i hi ha afegit *us*. No són consignades, doncs, ni la variant gràfica *vulb* (A) (en altres casos anàlegs sí) ni la variant *una ventura* (A). Amb aquests antecedents, l'aglutinació desfeta del text (*Un-aventura*) esdevé sospitosa per insòlita (Llabrés edità *Una aventura*), i en qualsevol cas semblaria potser més ben resolta amb la forma *Una ventura*, gens forassenyada si tenim presents els vv. 243 (*lur ventura*) i 154 (*una ventura*) i tants d'altres testimonis (cf. DCVB, s.v. «ventura», 2, o el poema de Vicenç Comes intitulat *Una ventura*). Com que res de tot això mereix cap nota, és impossible de saber quins criteris s'han seguit per llegir *la ventura* (v. 92) vs. *l'aventura* (vv. 214 i 379). Tot plegat és sols un exemple, i convido el lector a contrastar els fragments d'A reproduïts a la *Història de la literatura catalana* de Martí de Riquer (vol. II, pp. 29 i 35) amb l'aparat crític de l'edició. I que reflexioni, per exemple, a propòsit de la nota als versos 1080-1081 comparant el text de l'aparat (*A desplaer ne avoye*) amb la lectura de Riquer (*desplair ne anoye*; i cf. F. Godefroy, *Lexique de l'ancien français*, s.v. «enoie»), si no segura, sí digna de consideració a l'hora d'explicar l'hipotètic error del copista d'A.

Aquestes i altres reticències no han de fer oblidar, però, la vàlua de la feina de base en una edició no gens fàcil. Ara bé, en aquestes circumstàncies cal exigir, si més no, claredat i una àmplia generositat en tot allò que ajuda a la transmissió i comprensió del text. Des dels criteris de transcripció al glossari, passant per l'anotació i la sistematització de la llengua. Pel que fa als primers, no enunciats enlloc, són els habituals en les edicions de textos romànics, amb l'accentuació aplicada segons la normativa actual (fins s'ha optat per l'ús d'accent diacrític en monosíl·labs inexistents en la llengua moderna: *él*, v. 19); amb tot, no s'ha recorregut a la dièresi (*Sí-m playa adés l'asays*, v. 15) i es mantenen les majúscules inicials de vers. A les normals regularitzacions de u/v i i/j ha estat afegida, indicant-ho (p. xxx), la de c/ç davant e, i. Els errors en aquest camp semblen tots atribuïbles a distracció (així en l'ús de l'apòstrof i el punt volat, ja exemplificats, o en la distribució de diacrítics: *Déu*, vv. 74 i 105 / *Deu*, v. 65; *Déus*, vv. 114 i 164 / *Deus*, v. 62; etc.).

No són explícitats tampoc els criteris de confecció del glossari. De fet, ningú no pararia esment en aquest punt si no fos, juntament amb l'escassetat de notes, un dels problemes greus de l'edició entesa com a obra de divulgació. Llegim, per exemple, els versos 11-15: *Meney per un camp mon destrer, / Car fort lo trobave leuger / E revolén a totes mans, / E si tot me-n ere sertans, / Sí-m playa adés l'asays*. L'ajut que se'ns proporciona és el següent: apareixen al glossari *destrer* (que figura al DGLC), *si tot* (en nota es recorda el seu valor concessiu), *sertans*, *sí* i *asays* (tots enregistrats al DCVB). Res a dir quant a la intenció de voler estalviar les consultes als diccionaris habituals —no tothom té a casa el DCVB!—. Ara bé, justament per això sobta que *revolén* (gerundi en funció adjectival al text) sigui negligit: no és precisament el terme més entenedor ni és fàcil de localitzar-lo

al DCVB sense certs coneixements de llengua (hi figura, és clar, s.v. «revoldre»: regirar; cf. E. Levy, *Petit Dictionnaire*, s.v. «revolver»). Aquesta incongruència, tot just després d'haver inclòs un mot que es troba al DGLC, em sembla significativa, i no és pas l'única. (El fet que el terme sigui citat a l'estudi preliminar sobre la llengua, a la pàgina xxv, és clar que no justifica la seva absència al glossari.) Més: per entendre la locució adverbial *a totes mans* cal recórrer al *Petit Dic.*, s.v. «man»: *sous tous les rapports*, és a dir, en aquest cas, «amb tota certesa»; i convé afegir que aquest sentit és l'únic que explica la concessiva del vers 14. És més que dubtós, doncs, que el lector compregui correctament el passatge, que, per cert, és superat amb escreix per molts d'altres quant a dificultat i inassistència.

Les absències incongruents del glossari són tantes que fins s'arriba a sospitar que li'n falta un tros (salta de *fres* a *livell*). Abonen aquest possible oblit errors com ara la doble entrada de *sobrecingle* (la primera amb la definició escapçada) i *aviró* (una, escapçada i equívoca però inserida correctament, l'altra, encertada i enmig dels mots que comencen per «e»). Si n'hi afegim altres d'elementals (hom fa pertànyer *ausí* a la conjugació d'«aure» quan al mateix text apareix l'infinitiu *ausir*, v. 3) o més subtils (*treble* és traduït per «trastorn» i sembla que té més aviat el sentit de «fosc», «tèrbol» —cf. *Petit Dic.*, s.v. «treble»—; *voltes* és definit com a gènere musical o tornada d'una cançó quan, a més, fa referència al cant dels ocells —cf. *Petit Dic.*, s.v. «volta»— en tòpica associació a *lais* —cf. M. de Riquer (ed.), *Guillem de Berguedà*, vol. II, Poblet, 1971, p. 220 i, en general, R. Baum, «Les troubadours et les lais», *ZRPb*, LXXXV (1969), pp. 1-44; etc.—, tot fa pensar que la confecció del glossari ha estat presidida per la pressa i la descurança fins a la correcció de proves d'impremta. I això sembla que pot fer-se extensible a d'altres qüestions, com ara a més d'un error consignat anteriorment o a les variacions observables entre l'aparat crític i el text, d'una banda, i la seva reproducció en l'apartat de l'estudi en què s'analitza la llengua (veg., per exemple, l'embolic, a la p. XLII, a propòsit dels vv. 64-65), un capítol altrament lloable i no tan freqüent a les edicions com fóra desitjable.

Fins ara, comentant tan sols allò que ateny directament al fet de l'edició, s'ha observat que la manca d'assistència al lector i, a cops, de rígor afecta la imprescindible anotació al text. Convé, doncs, passar a altres qüestions directament relacionades amb l'estudi preliminar. Les notes, en efecte, ens hi solen remetre. En aquest sentit, expressions com les citades més amunt desarmen de tota esperança quant a l'envergadura de la investigació duta a terme; tampoc cal fer-se il·lusions si hom espera informacions suplementàries més elementals. Així, són anotats els personatges citats a l'obra però no sempre, o amb insuficiència, els animals i minerals. No faria cap nosa, per exemple, recordar, a propòsit de l'episodi de la balena (vv. 29 i 42-43 especialment), que tradicionalment és associada a l'engany perquè es confon amb una illa o una roca (el motiu ja apareix a la *Navigatio Brandanis*, *imrama* per excel·lència, i és documentat a tots els bestiaris medievals, cf. el *Physiologus* de Teobald o, si tot plegat sembla molt rebuscat, els que edità S. Panunzio, *ENC*, núm. 91, p. 127, i núm. 92, p. 99). Un altre cas: el motiu de la serp amb un carboncle, que remunta si més no a Plini el Vell, és esbandit amb un esment (p. xvii) a una tigressa que apareix al *Roman de Thèbes*

quan només cal recórrer al *Llibre del tresor* (cap. CXXXII) i comparar amb els bestiaris citats (vol. I, p. 81) per trobar una serp amb carboncle i comprendre'n la secular funció simbòlica de guardià. Altrament, de la virtut del carboncle, se'ns en parla a propòsit de la serp, però es negligeix en la descripció del palau (vv. 608-615), constellat de *carvoncles flamejans* que permetien, de nit, jugar a daus *com si fos bells jorn clars (sic)*. A l'estudi (p. xvii) se'ns remet a Faral i em sembla que una anotació més completa podria haver recordat, sense anar més lluny, els «Stramps» de Jordi de Sant Jordi o el lapidari català que publicà Joan Gili (*The Dolphin Book*, 1977): aquesta pedra «ha tan gran claredat que hom pot estar sens luz devant ella» (p. 20). Cap referència tampoc a les virtuts del safir de l'anell per mitjà del qual el protagonista assoleix la visió d'Artús (cf. els vv. 651-679 amb les propietats curatives de la vista descrites al lapidari citat, pp. 27-29). Els exemples podrien multiplicar-se. Tot comptat i debatut, la manca d'informació, i subsegüentment d'interpretació, fa que l'anàlisi literària de *La faula* no progressi substancialment.

En un altre ordre de coses, les referències al món artúric, personatges a part, no sempre han estat consignades o recercades. No ha estat recollida, per exemple, l'observació de Martí de Riquer (*Història...*, vol. II, p. 39) a propòsit de la decoració dels vitralls del palau, que recorda un episodi del *Lancelot* (cf. ed. H. O. Sommer, *The Vulgate version of the Arthurian Romances*, vol. V, Washington, 1912, pp. 217-218) reprès a *La mort Artu* (ed. J. Frappier, París, 1936, p. 49). No estranya, per tant, que no s'hagi intentat d'identificar les referències dels versos 1060-62 o 1005 o que hagin passat desapercibuts detalls com ara el del vers 1013 (*Le Sans Gresaus d'on je fi questa*) i la variant *gesta* (A), interessant perquè Artús no va emprendre pas cap *queste* però sí que va encarregar de *mettre en escrit toutes les aventures que li compaignon de la queste del Seint Graal avoient racontees en sa court* (ed. Frappier, p. 3); fóra estrany que l'autor, coneixedor probable del corpus Lançalot-Graal i, amb tota seguretat, de *La mort Artu*, es confongués. A la nota als versos 938 i següents, en canvi, ens trobem amb l'especulació sobre la possible lectura de la *Historia regum Britanniae* just a propòsit d'un passatge que procedeix inerròticament de *La mort Artu* (totes dues obres difereixen a bastament en la narració de l'episodi).

Resten per comentar encara dues seccions de l'estudi preliminar: la que analitza la versificació i la que ens informa sobre l'autor. A la primera són descrits diversos fenòmens de fonètica sintàctica i valorats positivament el recurs de l'encavallament i les variacions rítmiques. En cercar, però, els defectes de versificació, hom ho fa des d'un punt de vista que, un cop més, desconcerta. Així, l'afirmació que «el poeta no posa gran cura en la distribució de versos femenins i masculins, sinó que els combina sense regularitat» (p. XLVI) fa referència a un vici que no he sabut trobar en els tractats de l'època aplicat a les noves rimades, tret del cas que duguessin acompanyament musical (veg. ed. J. M. Casas Homs, «*Torcimany*» de *Luis Averçó*, t. I, Barcelona, 1956, p. 77). A aquesta suposada descurança, se n'hi afegeix una altra —tirades d'apariats consonants que rimen en assonant— batejada amb el terme *mot faxuc* (p. XLVII) procedent de les *Leys d'amors*. El cas, però, és que tampoc no l'hi he localitzat. Existeixen, això sí, els vicis dits

mot pesan i *rim fayshuc* (ed. Gatién-Arnoult, t. III, p. 68 ss.), però no tenen res a veure amb el defecte en qüestió. A més a més, val a dir que les noves rimades no estaven subjectes ni de lluny a l'estricta codificació retòrica que s'aplicava a la lírica. Posats a cercar defectes, hauria estat més profitós de comprovar l'ocurrència dels vicis específics del gènere, cas del cèlebre *rim tordat*, permès només si havien passat vint mesos abans de la repetició (cf. Torsimany, *ibid.*). Torroella hi cau sovint. Ara, un cop d'ull a d'altres obres —per exemple, la *Medecina* de Metge— ja deixa veure que els autors de l'època no en feien gaire cabal i que incórrer-hi no devia ser pas un escàndol.

Molt més atractiu és el capítol dedicat a l'autor. En aquest cas, a una bona síntesi de l'escassa documentació que en posseïm, s'hi afegeixen dades de primera mà sobre l'etimologia del cognom de l'autor, la genealogia familiar i, encara, una interessant documentació que dona fe de la fama pòstuma de l'obra: sembla que una branca de la descendència d'Arnau, germà i hereu de Guillem, fou coneguda amb l'apel·latiu *de la Faula*, i potser també el mateix autor, encara que en aquest cas el document desconcerta, perquè el fa «fill de Joan de Torroella» en contra del que diuen els seus testament i codicil: *filius venerabilis Petri de Torrella* (cf. G. Llabrés, *Estudi històric y literari... sobre'l Cançoner dels Comtes d'Urgell*, Barcelona, 1907, p. LXXVIII). Continuem ignorant, de tota manera, les dates exactes de naixença i mort de Guillem i la de la redacció de *La faula*. A propòsit d'això voldria afegir algun detall. En primer lloc que els termes *domicellus* i *donzell* de la documentació corroboren l'afirmació del vers 820 (cf. Llabrés, *ibid.*, p. XLV i DECLC, s.v. «dona»); segonament que les hipòtesis sobre l'edat de l'autor també haurien de tenir en compte el terme *vaylet* amb què la fada Morgana es refereix a Guillem (v. 881). En el capítol de greuges, sols s'ha de lamentar la manca de referències exactes de la nova documentació aportada o, millor, d'una reproducció exhaustiva d'extractes d'interès. També es troba a faltar una informació més àmplia sobre les tradicions familiars que consideren la relació entre el mite central de *La faula* —la supervivència artúrica— i el desitjat retorn de Jaume IV de Mallorca. Aquesta lectura sebastianista de l'obra és sens dubte llaminera; la notícia que ens n'és oferta, però, la situa en el terreny de la llegenda sense més explicacions.

El repàs d'aquesta ressenya porta a les següents conclusions. Pel que fa a la fixació del text i als seus complements, cal valorar positivament l'edició de Bohigas i Vidal, perquè en definitiva restitueix un text que diverses circumstàncies havien fet fins ara pràcticament il·legible. Ara bé, el conjunt del llibre, com ha estat indicat de bon començament, es ressent d'una ambició equívoca que implica insuficiències tant en el terreny de la divulgació com de l'erudició. Per això és lícit d'esperar en un futur una revisió que esmeni els errors que semblen obeir a un acabat cuitós, i que, dependent de l'orientació que se li vulgui donar, faciliti en un grau més alt la comprensió literal de l'obra, o bé investigui els caps solts i les pistes insinuades per elements de molt diversa mena. Feta aquesta feina, potser podrem començar a plantejar-nos aspectes d'interpretació literària fins ara verges. En dir això, penso en elements estructurals, com ara l'entrellat simbòlic i allegòric de l'obra, que en fa un autèntic viatge iniciàtic amb un missatge moral (i polític?), el factor versemblança, l'oposició interna entre tradició literària escrita i oral, o el sentit del

terme *aventura* (o *ventura*) com a determinant d'un cert tipus de narració (la bibliografia en aquest camp és extensa; vegeu, per exemple, un resum amb aportacions originals a R. Dubuis, *Les «Cent Nouvelles nouvelles» et la tradition de la nouvelle en France au Moyen Âge*, Grenoble, 1973, pp. 342-358). Apunto, en definitiva, al problema de l'anàlisi tipològica del lai narratiu, necessària per acostar-se a poc a poc a una classificació de l'extens bagatge de narrativa en vers catalana medieval.

LLUÍS CABRÉ

[190] TURELL, M. Teresa, *Elements per a la recerca sociolingüística a Catalunya*.

No insistirem mai prou en la necessitat d'afrontar els problemes de l'ús de les llengües tenint en compte que, com a instruments de comunicació que són, estan tan íntimament lligades a la societat que n'esdevenen la seva característica principal. I perquè tot allò que en forma part és inevitablement manipulat al servei del poder, no podem fer-les arbitràriament excepció.

En les comunitats anomenades tradicionalment plurilingües —en darrer terme totes ho són— hi ha més consciència de la funció dels usos lingüístics, i dels conflictes que se'n deriven. Nogensmenys, en la valoració dels susdits contextos, sovint es generen posicions que manifesten una manca de capacitat d'anàlisi i/o, encara, una instrumentalització perillosa, que, per això mateix, fa difícil l'equanimitat i les renúncies inevitables. «Nació», «nacionalisme», «autonomia», «independència», «monolingüisme», «oficialitat lingüística», etc., poden ésser conceptes buits d'una expressió enraonada, malgrat la vehemència amb què s'evocuin.

Hem de dir-ho clarament: als Països Catalans encara avui la interrelació llengua i nació, i, consegüentment, el projecte de la (re)construcció llur, és una qüestió que, almenys públicament, s'ha presentat amagant o inventant dificultats, o des de radicalismes que de vegades, és cert, ajuden a l'avançada polític-lingüística, però que en el fons no són el resultat d'una observació que compti amb la complexitat de la realitat.

M. Teresa Turell sent l'angoixa del que suposa haver d'ésser inevitablement receptora de propostes deficitàries, i, amb la voluntat d'anar a la recerca, si no d'alternatives ben acabades, sí d'elements de reflexió per a definir correctament el nostre espai, ens presenta aquesta obra, que qualifico de capital i de modèlica, encara que n'hagi pensat observacions que, al meu entendre, demanen algunes esmenes o ulteriors esforços d'aclariment. El seu propòsit i el neguit constant que es trasllueix de ser-hi fidel a les últimes conseqüències, n'és, per a mi, allò més remarcable: la voluntat, en definitiva, d'aplicar minuciosament els principis de la sociolingüística a l'anàlisi que ens ofereix. Al llibre no s'explica la metodologia, però hi és clara la seva aplicació: bastir un marc teòric on encaixar, peça a peça, la informació recollida.

Turell estudia el comportament envers la llengua catalana de setanta treballadors d'una empresa en autogestió, contrastat i «controlat» pel d'una altra, de seixanta; en realitat, no és evident que la segona «funcioni» efectivament de verificació. Aquest propòsit és, alhora, un repte a la sociolingüística, perquè s'acabin les reticències al seu respecte. I un esforç meritori a no «passar de llarg» quan algun

entrebanc dificulta la feina; així, Turell afronta l'ambigüitat de conceptes bàsics, encara que no pugui arribar de vegades a donar-los llum (ni ella mateixa està del tot convençuda si el seu treball és de sociolingüística o de sociologia del llenguatge; no resten prou contrastats llenguatge/llengua, llengua/parla, fet/acte lingüístics, etcètera).

És una vella discussió la de la neutralitat o no de les ciències; i, dialèctiques a part, hom constata que en general és fins inversemblant de separar la ideologia de la direcció de la recerca. La sociolingüística, en l'estudi de les llengües, implica una declaració explícita de la necessitat que l'investigador hi sigui un element actiu, compromès en el fenomen inevitable dels conflictes. Doncs bé, Turell, en aquest llibre, és voluntàriament i decidida un exponent de la consciència que, en la consideració dels àmbits lingüístics, l'observador no pot ésser passiu, sinó que, d'acord amb les estratègies que per convicció triï, cal que sense dissimulació exposi la pròpia experiència filtrada honestament pel seu pensament. En aquest sentit, rebutja el simplisme i/o la demagògia —sabent segurament que no sempre serà ben entesa— quan parla de la immigració no catalanoparlant a Barcelona com un factor que fa complicada la realitat nacional dels Països Catalans. I no vacilla a afirmar que la seva integració ha d'ésser traumàtica, la tragèdia del canvi (Varvaro). Ni li fa por de destacar i de relacionar el conflicte interètnic i la lluita de classes entre els autòctons i els que no ho són. La perspectiva des de la qual enfoca l'encontre d'uns i altres és marxista; no s'inhibeix de denunciar ingredients discriminatoris per antagonismes d'interessos que poden explicar a bastament alguns ressentiments dels immigrants. En suma, en aquesta obra Turell es compromet en una descripció que supera tradicionals manipulacions que han donat suport a un nacionalisme pretesament «neutre». Això li permet, per exemple, d'entendre que el perill que denuncia de l'escissió en dues comunitats diferenciades al si dels Països Catalans ha d'ésser vist des de la voluntat de refusar l'aïllament de la menys privilegiada.

La seva tasca es divideix en dues parts: d'una banda, la de la presentació teòrica de problemes sociolingüístics; i, d'una altra, la de l'elaboració i l'anàlisi de les dades obtingudes de la mostra de què parteix. El treball fou fet l'any 1979, per la qual cosa és segur que avui duria en més d'un aspecte a conclusions diferents.

En el vessant més estrictament teòric vull indicar alguns dèficits relativament importants: Turell no arriba sempre a exhaurir els problemes; sovint es limita a la repetició sintètica d'opinions d'altri, sense concloure'n res; d'altres vegades, és poc convincent en la delimitació d'algunes idees, com quan caracteritza els grups socials objecte d'estudi. No aconsegueix de mantenir un nivell regular, de manera que hi ha apartats poc informadors per la simplicitat que els caracteritza: Turell promet adesiara d'aprofundir al llarg del llibre, però el moment esperat no sempre arriba. Endemés, hom té la sensació general d'un cert desordre, de barreja d'idees descoordinades i de repeticions innecessàries. Encara, he de subratllar en alguns passatges la presència d'una passió de l'autora, que els dona l'aire de demagògics. En definitiva, potser no s'hauria d'haver allargat tant en aquest apartat, en benefici de la resta de l'obra.

Quant a les pàgines dedicades a la relació de les dades i a llur consideració,

Turell és plenament coherent amb la posició que pren. Aquí fa un exercici excel·lent, no gens freqüent en la sociolingüística catalana, de conjuminar el bagatge teòric, la realització de l'enquesta i la valoració de les informacions: tal vegada les hauria pogudes «exprimer» més, i no hauria estat sobrer que hi hagués explicat la metodologia seguida per a obtenir-les, cosa que hauria estalviat alguna sorpresa del lector: així, per exemple, parla d'usos no-gramaticals, de lèxic senzill, d'actes proactius, preparats per un guió, i hom no sap gaire bé l'abast semàntic d'aquestes expressions. Tanmateix, s'endinsa en avaluacions de variables l'anàlisi de les quals és poc habitual. Així mateix, és considerable la preocupació constant per interrelacionar-les amb els diversos condicionaments socials dels treballadors que són subjectes i objecte d'estudi. Subratllo l'interès que mostra l'autora per les diferències en l'ús lingüístic motivades pel sexe; d'això, no per casualitat, se n'ha parlat molt poc. Turell es refereix als *feminolecte* i *masculinolecte* com a marcadors socials i, doncs, com a productors del que ella en diu *sexoglòssia*. Igualment encomiable és la insistència en el fet que el coneixement —i l'ensenyament— d'una llengua va més enllà de la seva gramàtica, en el sentit tradicional del terme: passa forçosament per saber dels comportaments en les comunitats; per això, fins les variants geogràfiques han d'ésser explicades a partir de formes de vida diferents.

En general, els treballs de sociolingüística s'han ocupat gairebé exclusivament de les actituds, però molt poc de la competència *objectiva* dels parlants. En el llibre de Turell aquesta també és examinada, tant en el nivell oral com en l'escrit; llàstima que no ens hi expliqui de quina manera n'obté les dades; però és fonamental que coneguem per mitjans fiables, no tan sols què pensa hom que sap de la llengua catalana, sinó també quina n'és realment la competència.

En aquesta part de l'obra, no em sembla correcta, per confusió, la substitució que s'hi proposa de conceptes com «diglòssia», «bil·lingüisme», etc., per l'únic de «conflicte lingüístic»; crec, per exemple, que, encara que en una comunitat puguem parlar de diglòssia i de conflicte, no són una i l'altre una mateixa cosa. Justament trobo a faltar alguna valoració sobre l'ús del català i/o de l'espanyol per motius discriminatoris; en altres mots, hi ha o no hi ha diglòssia entre els treballadors? Turell parla amb molta freqüència de l'ús de l'espanyol per part de catalanoparlants quan s'adrecen als companys que no ho són, però no n'explica les causes reals. En un sentit ben diferent, i respecte a la distinció bernsteniana entre el codi restringit i l'elaborat, és com a mínim arriscada l'afirmació que la parla de la classe obrera no ha d'envejar res a cap altra: s'entén el que vol dir Turell; no gensmenys, el que realment diu està en contradicció amb la necessitat d'una educació igualitària i amb el dret de poder-ho explicar tot.

Per concloure, l'obra de M. Teresa Turell és un exemple brillant i plausible de coherència científico-ideològica —permeteu-me l'expressió—. Modèlica, deia. Que ben segur que no pot convèncer ni els qui ignoren que la realitat lingüística individual i social és molt i molt complexa, ni els qui, no ignorant-ho, la «distressen» per tal que prevalgui una visió idealista que afavoreix llurs interessos. És, en definitiva, un treball apassionat que, per aquest mateix caràcter, hiperbolitza situacions, i n'emfasitza potser innecessàriament d'altres.

JOAN MARTÍ I CASTELL

[191, 192] *Sobre Turmeda.*

En els darrers quinze anys han anat apareixent valuoses aportacions al coneixement del vessant islàmic de l'enigmàtic Anselm Turmeda, 'Abdallah al-Tarğumân, sobretot per obra de Mikel de Epalza, el qual ha estudiat el problema de la transmissió i de la significació de l'autobiografia àrab del frare apòstata (Anselm Turmeda, *Autobiografia i atac als partidaris de la creu*, introducció de M. de Epalza, Barcelona, Curial, 1978); els dubtes avançats a propòsit de l'autenticitat d'aquesta autobiografia, l'anomenada *Tubfa*, certament no resolen els problemes que la crítica té plantejats però, en canvi, ens adverteixen que encara hi ha molt a investigar al voltant del personatge. Jo diria que els medievalistes de la banda «cristiana» hem d'acostumar-nos a dependre dels arabistes o almenys a tenir-los prou en compte; la tradició ha estat ignorar-los; així doncs, els dos llibres que comentem, elaborats totalment al marge l'un de l'altre, els podem considerar com dues aportacions complementàries procedents de les dues branques de la investigació que acabo d'esmentar.

Un altre arabista, Julio Samsó, ja fa temps que ha posat en relleu el caràcter actiu de l'assimilació de la cultura àrab per part de Turmeda, capaç de fer servir creativament en la seva obra catalana aquells ingredients islàmics que considerava útils per als seus fins (vegeu *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXXIV, 1971-1972, pp. 51-85). *La disputa de l'ase*, com és prou sabut, situa el lector en el cor d'aquest problema. Fins a quin punt Turmeda tradueix en aquesta obra, tan justament famosa als segles xv i xvi, l'epístola 22 de l'enciclopèdia dels Germans de la Puresa de Basora? Llinarès al pròleg de la seva nova edició del text francès (l'únic antic conservat, Lió, 1544) es mostra més aviat displicent amb el caràcter de *font* que Asín Palacios va atribuir al text àrab en relació amb el català avui perdut; Emilio Tornero, en canvi, subtitula la seva traducció castellana anotada de l'esmentada epístola dels Germans de la Puresa, «Original àrab de *La disputa del asno contra Fray Anselmo Turmeda*». Si la displicència de Llinarès em sembla excessiva, el que no es pot admetre més que per raons purament comercials és la qualificació d'«original àrab» de l'obra de Turmeda que l'altre estudiós aplica al text que tradueix. Ara precisament que podem llegir en castellà *La disputa dels animals contra l'home* de la vella enciclopèdia de Basora, és quan veiem més clara la mena de reelaboració creativa que Turmeda va dur a terme a partir d'un text que li va servir d'inspiració o de punt de partida. Sigui benvinguda, doncs, aquesta traducció pulcra i ben anotada del fragment dels Germans de la Puresa. Pot servir per a construir una interpretació, per exemple, dels procediments literaris de Turmeda o de la seva habilitat per jugar al sincretisme cultural transvasant del món corànic al bíblic un tema amb implicacions teològiques i cosmològiques com el de la supremacia de l'home sobre les bèsties.

Des de l'any 1911, quan R. Foulché Delbosc en va publicar la primera edició moderna a la *Revue Hispanique*, el text més antic conservat de *La disputa de l'ase*, la traducció francesa, font de totes les versions catalanes que circulen (l'arçaitzant de L. Farauo, de 1922 i la d'«Els Nostres Clàssics» de M. Olivar, 1928), no havia tornat a veure la llum. L'edició de Llinarès es presenta com a crítica i va acom-

panyada d'algunes notes i d'un glossari. Respecte a l'anterior presenta una major regularització gràfica i la introducció d'algunes esmenes de lectura. És una llàstima que hom hi detecti errades d'impressió perquè és naturalment el text canònic de *La disputa de l'ase* que haurem de citar a partir d'ara. El pròleg de Llinarès presenta algunes novetats d'interès, que van en el sentit del que deia més amunt a propòsit de l'oportunitat de treballar en la interpretació literària del text. Així, per exemple, l'estudiós comenta les raons culturals que poden justificar la tria de l'ase com a interlocutor de fra Anselm (veiem que el primer portaveu dels animals al text àrab és un mul, però després parlen moltes altres bèsties); el caràcter marcadament cristià de l'ambient social on Turmeda situa el lector; la naturalesa de la sàtira antimonàstica que dona amenitat a l'obra; la insistència en el marc geogràfic Corona d'Aragó-Itàlia septentrional, que fa parlar Llinarès de Turmeda com d'un exiliat nostàlgic. Sens dubte cal prendre molt seriosament la proposta feta per Llinarès a la pàgina 25 d'identificar «le maistre des *Proprietez*», invocat al curs del debat, raó segona, amb l'autor de la divulgadíssima enciclopèdia *Liber de proprietatibus rerum*, el franciscà Bartomeu l'Anglès, que va viure al segle XIII. Llinarès detecta, en efecte, rastres de qualitats atribuïdes als animals que podrien procedir del text d'aquesta enciclopèdia que va circular en diverses traduccions vulgars els segles XIV i XV. També és suggerent la insinuació reportada a la pàgina 26 d'anar a buscar a la *Doctrina moral* de Pachs la font immediata d'alguns proverbis presents al nostre text. Es tracta, ara doncs, de treure tot el partit possible de les noves aportacions que ens brinden aquests dos opuscles turmedians del 1984.

LOLA BADIA

[193] TURULL, Antoni, *Pere Quart, poeta del nostre temps*.

El llibre és un recorregut per tota l'obra poètica de Pere Quart. L'estudi és estructurat segons l'ordenació cronològica en què foren escrits els llibres que fins avui componen l'esmentada obra, deixant de banda, però, els poemes atribuïts. L'ordre emprat i que configura l'índex és el següent: *Les decapitacions* (1934), *Bestiari* (1937), *Oda a Barcelona* (1936), *Saló de tardor* (1947), *Terra de naufragis* (1956), *Vacances pagades* (1960), de *Dotze aiguafortes* (1962) a *Circumstàncies* (1968), *Quatre mil mots* (1977) i *Poesia empírica* (1982); complementen el llibre una cronologia i una bibliografia final prou extensa i imprescindible per emmarcar l'obra de l'autor. Cada capítol, és a dir el tractament de cada obra, és subdividit en petits apartats que analitzen diferents aspectes del llibre a què es refereixen i acaben amb una conclusió que moltes vegades ve a ser un nou apartat dins la subdivisió (vegeu, per exemple, «La lírica i la ideologia de *Saló de tardor*. Conclusió», p. 81).

Pel que fa a l'estudi, Turull diu que no utilitza cap esquema establert i que no s'inscriu a cap escola crítica, però que no renuncia als mitjans que li puguin oferir tant la crítica tradicional com l'estructuralista. En realitat Turull fa un tipus d'anàlisi exegetica que consisteix a anar desglossant els poemes. (Cal tenir

present, però, que per seguir correctament l'estudi es fa necessari tenir al davant l'*Obra poètica* de Pere Quart.) Aquest sistema és una bona ajuda per a la lectura tot i que sovint és descompensada: el crític analitza alguns llibres poema per poema i, en canvi, a d'altres en comenta una petita part o algun aspecte. De fet, a mesura que hom avança en la lectura, aquesta va cobrant més interès, de l'anàlisi preferentment tècnica que trobem a *Les decapitacions* es va passant gradualment a un comentari més interpretatiu i de tesi —com el que trobem a *Poesia empírica*—. Emperò, en alguns casos, el comentari del poema és excessivament evident (vegeu la glossa corresponent a certs versos d'*Oda a Barcelona*). Hi ha un bon nombre d'erudites i riques notes a peu de pàgina que ajuden a aprofundir en el text i en les explicacions interpretatives de l'autor. L'estudi d'en Turull, doncs, cal prendre'l no com una anàlisi estricta i metòdica de l'obra de Pere Quart, sinó, com s'apunta en el pròleg, com la suma de les impressions i notes preses per un bon lector d'aquest poeta; perquè Turull demostra ser un bon lector d'Oliver i també un bon coneixedor dels estudis escrits.

A partir del coneixement pregon de la seva obra i ajudat per les confidències fetes pel mateix poeta (Turull explica a la «Justificació de l'autor», que encapçala el llibre, que la seva amistat amb Joan Oliver —Pere Quart en poesia— arrenca de la descoberta del seu parentiu i de les comunes arrels sabadellenques), l'autor no s'està de fer afirmacions segures i contundents, que el fan un crític agosarat que no tem enfrontar-se amb d'altres. Així, per exemple, el primer apartat de *Terra de naufragis* es diu «Allò que no va veure la crítica» i remarca el desencert dels comentaristes a l'hora de tractar aquest llibre i el «desafortunat pròleg de Joan Teixidor» a la primera edició. També parlant de *Poesia empírica* Turull no es queda curt: «Tot plegat, pròleg i text poètic, sembla que ha confós els crítics i ha produït una certa incomoditat entre la gent del gremi. Així Alex Broch, a més d'insistir en el tòpic de l'home vell, i en el de la fidelitat al passat, declara que el poeta "no sorprèn, confirma", la qual cosa és errònia» (p. 206). Sobta una mica aquesta seguretat en les seves afirmacions i interpretacions, tot i que sovint ve justificada en alguna nota a peu de pàgina dient que compta amb explicacions del mateix Pere Quart. Tanmateix hi ha molta interpretació de collita pròpia que no és pas desencertada però tampoc —com sempre sol succeir en poesia— exclusiva.

Turull creu que la poesia de Pere Quart és evolutiva i empírica: evolutiva perquè, tal com vol demostrar el llibre, l'obra va lligada als avatars de la vida personal del poeta, ja que cada poema o cada bloc de poemes neixen d'una situació biogràfica ben precisa; l'obra «evoluciona», doncs, sempre seguint la peripècia vital del poeta i d'aquí, per exemple, l'estructura cronològica de l'estudi; empírica «perquè la seva motivació, la seva selecció del material i la forma definitiva que dóna als poemes neixen de l'experiència, de manera que cal que el lector la copsi —encara que estigui encoberta— si vol fer una lectura pregon de les seves composicions, que, plegades, formen un llarg poema en evolució, inacabat i inacabable» (p. 9). El llibre insisteix també en la genuïnitat del poeta. Al llarg de l'estudi se'ns valora l'obra de Pere Quart en relació amb el Noucentisme amb l'intent de situar-la respecte aquest moviment i de vegades fent comparacions ben concretes; per exemple, parlant del *Bestiari*, després d'emmarcar el llibre dins la tradició noucen-

tista, el crític afirma que Pere Quart supera els mestres del seu temps, Guerau de Liost i Josep Carner. El primer perquè «fou limitadament enginyós i la seva originalitat formal el va restringir pel contingut» i el segon, «si bé va posar menys fronteres al seu enginy temàtico-formal i mostrà un ampli domini de la paraula, no va saber en el seu *Bestiari* afrontar la realitat de la precisió que caracteritza Pere Quart» (p. 40). Els poemes es poden llegir tenint o no en compte la realitat personal del poeta i Turull sempre tria tenir-la-hi, perquè, com en el cas d'*Oda a Barcelona*, ho creu «més beneficiós i atractiu» i s'esforça sempre a situar el poema en l'espai històrico-ideològic. Per això de vegades encapçala el capítol amb una succinta biografia del poeta en el temps en què escriví el llibre (vegeu, per exemple, l'inici de *Saló de tardor*) per descobrir després els motius que forcen cada poema.

En la darrera part s'exposa la relació de l'última obra, *Poesia empírica*, amb tota la producció anterior, tot ressenyant una vegada més la incomprensió per part de la crítica, per acabar amb un *post-scriptum* que és una declaració on «deixa de banda els mèrits estrictament literaris, que de segur conté el llibre més recent de Pere Quart, i es ceneix a posar en relleu els valors cívics, polítics —en el sentit més ample de la paraula—, socials i, en definitiva, morals» del poeta (p. 223). Turull vol demostrar que Pere Quart «és avui pràcticament l'únic poeta català combatiu i de protesta» (p. 224) i no s'està d'increpar els «nostres poetes —sobretot els més joves— [que] sembla que només es destapen en el camp de l'erotisme» amb el beneplàcit dels dirigents de la «transició» i que «són en tant que ciutadans, mòdics, porucs, bons minyons» (p. 224). Turull parteix en tot el llibre d'una relació d'amic i admirador del poeta i per tant justifica sempre qualsevol dels seus actes (escriure poesia d'encàrrec a l'Argentina, escriure en castellà a *Destino* sota el pseudònim de «Jonàs...»). El llibre és sobretot interessant per l'àvida interpretació de molts punts i perquè sovint renova la visió de l'obra de Pere Quart respecte a d'altres crítics. Serà, crec, una bona eina per contribuir a un bon coneixement de la poesia de Pere Quart.

JOAN TORRUELLA I CASAÑAS

[199] VILA, Soledad, *La ciudad de Eiximenis*.

Dins del conjunt d'articles i estudis sobre l'obra d'Eiximenis apareguts darrerament aquest llibre de Soledad Vila —resultat de la seva memòria de llicenciatura— és, sap greu de dir-ho, una excepció a causa de serioses deficiències filològiques i d'un plantejament equivocac. L'interès del tema estudiat —les idees teòriques sobre urbanisme contingudes en el *Dotzè del Crestià*— es dilueix en unes planes plenes de tòpics i interpretacions errònies. Tot primer cal dir que el coneixement del català medieval que té l'autora del llibre és insuficient, com es pot comprovar en les traduccions i interpretacions de paràgrafs eiximenians que hi ha, per exemple, a les planes 44 (n. 30), 65 (n. 28), 80 (on la frase «Deu encara cascú de la comunitat esser fort voluntari (...)» és traduïda així: «Dios encarga a cada miembro de la comunidad ser lo más voluntarioso posible»), 103 (on els «corredors d'orella»

esdevenen «corredores de oro»)... Amb un domini tan escàs del català del segle XIV és francament difícil fer un treball seriós sobre Eiximenis.

L'autora del llibre ha llegit poca bibliografia sobre el menoret gironí i això influeix negativament en el seu treball. S. Vila considera Eiximenis com un pensador original, si més no pel que fa a l'urbanisme, amb la qual cosa passa per alt el fet que l'autor del *Dotzè* és, senzillament, un elaborador/divulgador de grans síntesis de la cultura escolàstica medieval escrites per al públic de les «persones simples e llegues, e sens grans lletres». Una recerca pacient de les fonts de la teoria urbanística d'Eiximenis hauria convençut l'autora del llibre del que estem dient. A causa d'aquest error inicial se'ns presenta una imatge d'Eiximenis mal enfocada. Ens sembla molt arriscat a aquestes alçades fer de l'escriptor franciscà un predecessor directe del que l'autora anomena «humanismo levantino» (p. 19) o «mediterráneo» (p. 21) i posar-lo al costat de Petrarca o Bernat Metge. Fins i tot es fa d'Eiximenis un precedent de Nebrija en un paràgraf en què l'autora confon el *De vulgari eloquentia* amb la *Vita Nuova*. Ens sembla no ja arriscat, sinó insostenible, dir que la base de les teories urbanístiques d'Eiximenis és un racionalisme laic, la majoria de les vegades al marge de qualsevol preocupació religiosa, que, si apareix, és considerada una «reminiscència escolàstica doctrinària» (p. 61) que llasta la modernitat de les seves idees. Segons S. Vila, a la ciutat d'Eiximenis la finalitat moral comença a ser substituïda per la raó econòmica i utilitària a través d'un procés de dessacralització progressiva. Un exemple de tot plegat seria el fet que en el *Dotzè* s'indiqui que cada barri de la ciutat ha de tenir un convent mendicant a més d'una carnisseria o una peixateria. Per a S. Vila aquest detall posa en relleu el fet que «Toda necesidad humana, religiosa o civil, ha llegado a merecer el mismo valor que la institución religiosa» (p. 109). Totes aquestes tesis són, evidentment, errònies. Eiximenis, membre d'un orde mendicant profundament integrat en la vida urbana, escriu per a un públic ciutadà i cristià. Coneix els seus problemes i les seves necessitats i intenta donar-hi una resposta des d'una perspectiva cristiana i escolàstica. El centre de la seva obra és la formació religiosa i moral de l'home cristià del seu temps. Parlar de racionalisme laic o de dessacralització en l'obra d'Eiximenis és, doncs, una gran equivocació. En resum, un llibre ple d'errors filològics i d'interpretacions desencertades que el fan de lectura poc recomanable.

XAVIER RENEDO